Республиканский педагогический научно–методический журнал

ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY

Республикалық педагогикалық ғылыми-әдістемелік

№9(93)
(2026 ж. қыркүйек
/ Сентябрь 2026 г.)

"Ұстаз – жүректен жол тапқан шырақ пен шамшырақ."

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ – БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ – 4 бет

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ – 17бет

Тохтамова Дилбар Абдулиновна

Меңгеруші
«Алматы облысы білім басқармасының Ұйғыр ауданы бойынша білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің «Балбөбек» балабақшасы мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорыны

Республиканский педагогический научно-методический журнал

ÚZDIK PEDAGOG

Республикалық педагогикалық ғылыми-әдістемелік журналы

«ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY» республикалық педагогикалық ғылыми-әдістемелік журналының №9(93) (2026 ж. қыркүйек) шығарылымы.
Выпуск №9(93) (Сентябрь 2026 г.) республиканского педагогического научно-методического журнала «ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY».

Басылымның кезеңділігі - айына 4 рет шығады

Периодичность издания — 4 раза в месяц.

№ KZ35VPY00080588 есепке қоюы туралы
КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде берілген

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет № KZ35VPY00080588

Выдано Комитетом информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:
білім беру саласындағы оқу-әдістемелік, ғылыми-тәжірибелік, ақпараттық -сараптамалық, педагогикалық инновациялық тәжірибелерді тарату бойынша материалдар жариялау.

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:
публикация материалов по распространению учебно-методического, научно-практического, информационно-аналитического, педагогического инновационного опыта в области образования.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
Бас редактор:/Главный редактор: Баянды Ерлан
Дүйсенбекова Б.Н. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қарағанды медицина университеті
Дүзбаева Н.М. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Каскарбаева Б.Б. – педагог-шебер
Қасқабаева Ф.С. – педагог-шебер
Есенова Ш.Б. – педагог-зерттеуші
Иманбек Ә.О. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Алшынов А.Ә. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Корректор / корректор: Кәкіш Мерей Ертайқызы
Жауапты хатшы / ответственный секретарь: Есбергенов Айдын Ардақұлы

Материалдардың анықтығына авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Ответственность за достоверность материалов несут авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы

«ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY» педагогикалық ғылыми-әдістемелік журналының авторларға арналған ережелерімен QR-кодты сканерлеу арқылы таныса аласыз.
С правилами для авторов педагогического научно-методического журнала «ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY» вы можете ознакомиться, отсканировав QR-код.

Мазмұны / Содержание

Тохтямова Д.А. Мектепке дейінгі ұйымды стратегиялық басқару – білім сапасын арттырудың негізі 4
Тохтиева С.Ш. Мектепке дейінгі бала тұлғасын қалыптастырудағы тәрбие үдерісінің маңызы....9
Калмакова А.А. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу этикетін қалыптастырудың педагогикалық негіздері 13
Закирова М.С. Мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеуде ұлттық құндылықтардың педагогикалық мүмкіндіктері....17
Коспанова Г.А. Білім беруді цифрландыру: заманауи білім берудің негізгі бағыты....20
Баймаганбетова Т.С. Көркем еңбек сабағында ұлттық құндылықтар негізінде сәндік-қолданбалы өнерді меңгертудің тиімді жолдары....23
Кеңесбек О.М. Бастапқы әскери даярлық пәні бойынша бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру....26
Мынбаева М.Б. «Жомарт күз»....31
Мешітбаева А.Б. STEAM технологиясы – мектеп жасына дейінгі баланың зерттеушілік қабілетін дамыту құралы 35
Бейбитжан М.Б., Амирғазы А.М., Калдыбаева А.С. «Жаңа технологияны меңгерген ұрпақ – ел болашағы» 40
Сулейменова А.К., Кубиева А.Е. Қазақ және әлем әдебиетін салыстыра оқыту арқылы жоғары сынып оқушысының дәлелді оқу дағдысын дамыту 43
Капажанова Ж.А., Жолдыбаева С.С., Кайрова Н.К. Мектепке дейінгі ұйымдағы экологиялық білім беру мен мәдениетін қалыптастырудың заманауи тәсілдері, технологиялары мен тәжірибелері «Экоәлем балабақшада»....47
Закарияева Ж.З., Зайнова К.М., Жолдыбаева Г.С. Мектепке дейінгі балалардың шығармашылық және көркем-эстетикалық мәдениетін дамытудың тәсілдері....51
Мажитова О.Р. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психологиялық дамуын қолдауда педагог-психологтың рөлі....53
Жумашева А.Б. Ерте жастағы балалардың дамуын қолдауда ойын технологияларын психологиялық тұрғыдан қолдану 59
Алшынбаева А.Д. «Мамандықтар сыры»....67
Избастиева А.А. Мектепке дейінгі жаста функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың педагогикалық негіздері 71

Тохтямова Дилбар Абдулиновна
Меңгеруші
«Алматы облысы білім басқармасының Үйғыр ауданы бойынша білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің «Балбөбек» балабақшасы мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорыны

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ – БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ

Аңдатпа. Мақалада мектепке дейінгі ұйымды стратегиялық басқарудың білім беру сапасын арттырудағы маңызы қарастырылады. Стратегиялық жоспарлаудың ұйымның даму бағытын айқындау, басқарушылық шешімдерді жүйелеу, педагогтердің кәсіби әлеуетін арттыру, білім беру ортасын жетілдіру және тәрбиеленушілердің жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасау үдерісіндегі рөлі талданады. Мектепке дейінгі ұйым басшысының стратегиялық ойлауы, көшбасшылық құзыреттілігі және педагогикалық ұжымның ортақ мақсаттарға жұмылдырылуы ұйымның тұрақты дамуының маңызды шарттары ретінде сипатталады. Сонымен қатар білім сапасын мониторингтеу, педагогтердің кәсіби дамуын қолдау, ата-аналармен серіктестік орнату, цифрлық технологияларды тиімді пайдалану және материалдық-техникалық ресурстарды ұтымды басқару мәселелеріне назар аударылады. Стратегиялық жоспардың нақты мақсаттармен, мерзімдермен, жауапты тұлғалармен және күтілетін нәтижелермен байланыстырылуы оның тиімділігін қамтамасыз ететін негізгі фактор ретінде қарастырылады. Мақалада стратегиялық жоспарлауды формальды құжат ретінде емес, мектепке дейінгі ұйымның күнделікті қызметін жетілдіруге бағытталған үздіксіз басқару құралы ретінде ұйымдастыру қажеттігі негізделеді. Стратегиялық басқару мәдениетін қалыптастыру арқылы педагогтердің кәсіби белсенділігін арттыруға, ата-аналардың білім беру үдерісіне қатысуын күшейтуге және сапалы білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік берілетіні тұжырымдалады.

Түйінді сөздер: мектепке дейінгі білім беру, стратегиялық жоспарлау, стратегиялық басқару, білім сапасы, мектепке дейінгі ұйым, басқару тиімділігі, педагогикалық көшбасшылық, педагогтердің кәсіби дамуы, білім беру ортасы, ата-аналармен серіктестік, цифрландыру, мониторинг, тұрақты даму.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде білім беру жүйесіне қойылатын талаптардың күрделене түсуі мектепке дейінгі ұйымдардың қызметіне де жаңа мазмұн мен жаңа жауапкершілік жүктеп отыр. Өйткені баланың тұлғалық қалыптасуының негізі дәл осы мектепке дейінгі шақта қаланатындықтан, аталған кезеңдегі білім мен тәрбиенің сапасы кейінгі барлық білім алу сатыларының нәтижелілігіне тікелей ықпал етеді. Осындай жағдайда мектепке дейінгі ұйымды басқару үдерісі тек күнделікті ұйымдастырушылық жұмыстармен

шектелмей, ұзақ мерзімді мақсаттарды көздейтін, болашақ өзгерістерді алдын ала болжайтын және ұйымның тұрақты дамуын қамтамасыз ететін стратегиялық сипатқа ие болуы қажет. Стратегиялық жоспарлау ұғымы басқару ғылымында ұйымның келешектегі даму бағытын айқындауға, мақсаттарды жүйелеуге және сол мақсаттарға жетудің тиімді жолдарын белгілеуге бағытталған кешенді үдеріс ретінде қарастырылады. Мектепке дейінгі ұйым жағдайында бұл ұғым педагогикалық ұжымның мүмкіндіктерін, тәрбиеленушілердің қажеттіліктерін, ата-аналардың сұраныстарын және қоғамның даму үрдістерін ескере отырып басқарушылық шешімдер қабылдауды білдіреді. Стратегиялық жоспарлау ұйымның бүгінгі жағдайын бағалаумен ғана шектелмейді, ол оның болашақтағы бейнесін қалыптастырып, нақты нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған әрекеттер жүйесін қамтиды. Сондықтан балабақша меңгерушісі стратегиялық ойлау мәдениетін меңгеріп, ұйым дамуының негізгі басымдықтарын айқындай алатын көшбасшы ретінде әрекет етуі тиіс. Өйткені басқарудағы әрбір қадамның сапасы бүкіл ұйым қызметінің нәтижесіне әсер етеді. Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігі де олардың стратегиялық тұрғыдан қаншалықты дұрыс басқарылатынына байланысты анықталады. Осыған сәйкес стратегиялық жоспарлау сапалы білім берудің маңызды алғышарты ретінде ерекше мәнге ие болып отыр.

Стратегиялық жоспарлау ең алдымен ұйымның миссиясын, көзқарасын және құндылықтарын айқындаудан басталады. Миссия ұйымның қоғам алдындағы негізгі міндетін сипаттаса, көзқарас оның болашақта қандай деңгейге жетуді көздейтінін көрсетеді. Ал құндылықтар ұйым қызметінің барлық бағыттарына бағдар беретін рухани-адамгершілік негіз болып табылады. Мектепке дейінгі ұйым үшін миссия баланың қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып оның жан-жақты дамуына жағдай жасау болса, көзқарас инновациялық, заманауи және нәтижелі білім беру ортасын қалыптастыруға бағытталуы мүмкін. Мұндай ұстанымдар нақты стратегиялық мақсаттарды анықтауға мүмкіндік береді. Мақсаттар қаншалықты айқын және өлшенетін болса, оларға қол жеткізу ықтималдығы да соншалықты жоғары болады. Стратегиялық жоспарлау барысында ұйымның ішкі мүмкіндіктері мен сыртқы ортасының ерекшеліктері жан-жақты талданады. Бұл талдау ұйымның күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіп-қатерлерін анықтауға жағдай жасайды. Басқарушы осы ақпараттарға сүйене отырып ұйымның даму бағытын белгілейді. Нәтижесінде қабылданатын шешімдер кездейсоқ сипат алмай, ғылыми негізделген басқарушылық әрекеттерге айналады. Мұндай жүйелілік ұйым қызметінің тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Мектепке дейінгі ұйымдағы стратегиялық жоспарлаудың табысты болуы ең алдымен балабақша меңгерушісінің кәсіби құзыреттілігіне байланысты. Қазіргі басшы тек әкімшілік қызмет атқарушы тұлға ғана емес, ұжымды ортақ мақсатқа жұмылдыра алатын, өзгерістерді басқаруға қабілетті көшбасшы болуы қажет. Көшбасшылық қасиеттер басқарушының болашақты көре білуінен, тәуекелдерді бағалауынан, жаңашылдыққа ашық болуынан және адамдар арасындағы тиімді қарым-қатынасты қалыптастыруынан көрінеді. Стратегиялық жоспарлау үдерісінде меңгеруші ұжым мүшелерінің пікірлерін ескеріп, оларды шешім қабылдау процесіне тартуы тиіс. Мұндай ұстаным педагогтердің ұйым тағдырына деген жауапкершілігін арттырады. Ұжымдық қатысу негізінде жасалған стратегия орындаушылар тарапынан да жақсы қабылданады. Сонымен бірге басқарушы қызметкерлердің кәсіби әлеуетін анықтап, олардың дамуына қолдау көрсетуі қажет. Өйткені білім беру сапасының негізгі көрсеткіші педагогтердің кәсіби шеберлігімен тығыз байланысты. Басшының басқарушылық мәдениеті жоғары болған сайын ұйымның даму қарқыны да тұрақты сипат алады. Сондықтан стратегиялық жоспарлауда адам ресурстарын тиімді басқару мәселесі ерекше орын алады.

Білім беру сапасын қамтамасыз ету стратегиялық жоспарлаудың басты бағыттарының бірі болып табылады. Сапалы білім беру тек оқу бағдарламаларын орындаумен өлшенбейді, ол баланың танымдық, шығармашылық, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларының үйлесімді дамуын қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда стратегиялық жоспарлау білім беру нәтижелерін жақсартуға бағытталған нақты міндеттерді қамтуы тиіс. Ұйым педагогикалық

үдерістің тиімділігін тұрақты түрде бағалап, мониторинг жүргізіп отыруы қажет. Мониторинг нәтижелері білім беру сапасын жетілдіруге арналған шешімдерді қабылдауға негіз болады. Егер қандай да бір бағытта кемшіліктер анықталса, оларды жоюдың нақты жолдары қарастырылады. Мұндай тәсіл үздіксіз жетілдіру қағидатына негізделеді. Білім сапасын арттыру педагогтердің кәсіби дамуын қолдаумен де тікелей байланысты. Сондықтан стратегиялық жоспарда біліктілікті арттыру курстары, тәжірибе алмасу алаңдары және инновациялық технологияларды меңгеру мәселелері қамтылуы тиіс. Нәтижесінде білім беру мазмұны жаңарып, тәрбиеленушілердің қажеттіліктеріне сәйкес келетін орта қалыптасады. Бұл өз кезегінде ұйымның беделін арттырып, ата-аналардың сенімін күшейтеді.

Стратегиялық жоспарлаудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде педагогтердің кәсіби дамуын ұйымдастыру мәселесі қарастырылады. Қазіргі кезеңде білім беру саласындағы өзгерістердің қарқыны өте жоғары болғандықтан педагогтер үздіксіз кәсіби жетілу қажеттілігіне тап болады. Егер ұйым осы қажеттілікті дер кезінде ескермесе, білім беру сапасының төмендеу қаупі туындайды. Сондықтан стратегиялық жоспарлау барысында кадрлық саясатқа ерекше назар аудару қажет. Педагогтердің кәсіби құзыреттілігін дамыту мақсатында тәлімгерлік жүйесін ұйымдастыру, шығармашылық топтар құру, ғылыми-әдістемелік жұмыстарды жандандыру маңызды. Мұндай жұмыстар мұғалімдердің кәсіби сенімділігін арттырып қана қоймай, олардың жаңашылдыққа деген қызығушылығын қалыптастырады. Әдістемелік қызметтің сапалы ұйымдастырылуы ұжымның ортақ мақсаттарға қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Педагогтердің жетістіктерін бағалау мен ынталандыру жүйесі де стратегиялық жоспардың маңызды элементі болып табылады. Себебі кәсіби еңбегі бағаланған маман өз қызметіне жоғары жауапкершілікпен қарайды. Осылайша кадрлық әлеуетті дамыту ұйымның тұрақты дамуының негізгі факторы ретінде көрінеді.

Мектепке дейінгі ұйым қызметінің нәтижелілігі ата-аналармен орнатылған серіктестік қарым-қатынастың деңгейіне де байланысты. Қазіргі қоғамда ата-аналар білім беру үдерісінің белсенді қатысушысы ретінде қарастырылады. Осы себепті стратегиялық жоспарлауда ата-аналар қауымдастығымен өзара әрекеттестікті дамытуға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Ата-аналар ұйым қызметінің мақсаттары мен міндеттерін түсінген жағдайда олар білім беру үдерісін қолдауға дайын болады. Өзара сенімге негізделген қарым-қатынас тәрбиеленушінің дамуына қолайлы жағдай туғызады. Балабақша мен отбасының ынтымақтастығы баланың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Мұндай серіктестік тек жиналыстар өткізумен шектелмеуі керек. Керісінше ата-аналарды жобалық жұмыстарға, әлеуметтік бастамаларға және тәрбиелік іс-шараларға тарту қажет. Стратегиялық жоспар осы бағыттағы нақты іс-шараларды қамтығанда ғана оның тиімділігі артады. Өйткені сапалы білім беру барлық мүдделі тараптардың бірлескен әрекеті арқылы жүзеге асады.

Қазіргі цифрлық дәуір жағдайында мектепке дейінгі ұйымның дамуын ақпараттық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар басқару үдерісін жеңілдетіп қана қоймай, білім беру қызметінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Стратегиялық жоспарлауда цифрлық ресурстарды енгізу мәселесі міндетті түрде қарастырылуы қажет. Электрондық құжат айналымы, цифрлық мониторинг жүйелері және білім беру платформалары басқару тиімділігін арттырады. Педагогтер үшін цифрлық құралдарды пайдалану жаңа әдістер мен тәсілдерді енгізуге жағдай жасайды. Балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып қолданылған технологиялар олардың қызығушылығын арттырып, танымдық белсенділігін күшейтеді. Дегенмен технологияларды мақсатсыз пайдалану емес, олардың педагогикалық құндылығын негізге алу маңызды. Сондықтан стратегиялық жоспар цифрландыруды білім беру мақсаттарымен үйлестіре отырып жүзеге асыруды көздеуі тиіс. Бұл бағыт ұйымның инновациялық әлеуетін арттыруға ықпал етеді. Нәтижесінде білім беру ортасының сапасы жаңа деңгейге көтеріледі.

Стратегиялық жоспарлаудың тиімді жүзеге асуы материалдық-техникалық ресурстарды ұтымды басқарумен де тығыз байланысты. Қазіргі заманғы мектепке дейінгі ұйым балалардың қауіпсіздігі мен дамуына қажетті барлық жағдайлармен қамтамасыз етілуі тиіс. Ол үшін

қаржылық ресурстарды дұрыс жоспарлау және оларды мақсатты пайдалану қажет. Ұйым басшысы қолда бар мүмкіндіктерді тиімді жұмсай отырып ұзақ мерзімді даму міндеттерін шешуге ұмтылуы керек. Материалдық базаны нығайту тек жабдықтар сатып алумен шектелмейді. Бұл білім беру кеңістігін жаңғыртуды, қауіпсіз орта қалыптастыруды және балалардың шығармашылық белсенділігін қолдайтын жағдай жасауды қамтиды. Стратегиялық жоспарлауда ресурстарды басқарудың ашықтығы мен есептілігі де маңызды орын алады. Өйткені ашық басқару ата-аналар мен қоғам тарапынан сенім қалыптастырады. Қаржылық тұрақтылық ұйымның даму бастамаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан ресурстарды басқару стратегиялық мақсаттарға қол жеткізудің маңызды тетігі ретінде қарастырылады.

Бүгінгі таңда мектепке дейінгі ұйымдардың алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – өзгермелі әлеуметтік-экономикалық жағдайларға бейімделе отырып тұрақты даму моделін қалыптастыру. Бұл міндетті жүзеге асыру үшін стратегиялық жоспарлау тек құжат түрінде қалмай, ұйымның күнделікті қызметінің ажырамас бөлігіне айналуы қажет. Басқару тәжірибесінде кейде жоспар белгілі бір мерзімге әзірленгенімен оның орындалу тетіктері мен бағалау өлшемдері жеткілікті деңгейде айқындалмай жатады. Мұндай жағдайда стратегия нақты нәтижеге жеткізетін құрал емес, формальды есеп беру құжатына айналып кетуі мүмкін. Сондықтан стратегиялық жоспардың әрбір бағыты орындалу мерзімдерімен, жауапты тұлғалармен және күтілетін нәтижелермен нақты байланыстырылуы тиіс. Әсіресе тәрбиеленушілердің даму көрсеткіштері, педагогтердің кәсіби жетістіктері, ата-аналардың қанағаттану деңгейі және білім беру ортасының сапасы сияқты индикаторлар жүйелі түрде бақылауға алынуы қажет. Бұл көрсеткіштер ұйым қызметінің шынайы жағдайын бағалауға және қажет болған жағдайда басқарушылық түзетулер енгізуге мүмкіндік береді. Стратегиялық басқарудың басты артықшылығы да осында, яғни ол ұйымды сыртқы өзгерістерге икемді бейімдеп қана қоймай, оның даму қарқынын сақтауға жағдай жасайды. Ұзақ мерзімді мақсаттарға бағдарланған мекеме өз қызметін нақты деректерге, ғылыми талдауларға және ұжымдық жауапкершілік қағидаттарына сүйене отырып ұйымдастырады. Осындай жағдайда ғана мектепке дейінгі ұйымның тұрақты дамуы қамтамасыз етіліп, білім беру сапасын арттыру бағытындағы жұмыстар жүйелі сипатқа ие болады.

Стратегиялық жоспарлау мәдениеті қалыптасқан мектепке дейінгі ұйымдарда педагогикалық үдерістің барлық қатысушылары ортақ құндылықтар төңірегінде бірігеді және әрбір қызметкер өз еңбегінің ұйымның жалпы нәтижесіне ықпал ететінін терең түсінеді. Бұл өз кезегінде ұжым ішінде сенімді қарым-қатынас орнатып, шығармашылық бастамалардың дамуына қолайлы жағдай жасайды. Болашаққа бағдарланған басқару тәсілі педагогтердің кәсіби белсенділігін арттырып, инновациялық идеялардың тәжірибеге енгізілуіне жол ашады. Мұндай ортада тәрбиеленушілердің жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған жаңа жобалар жүзеге асырылады, ата-аналар білім беру үдерісінің сенімді серіктесіне айналады, ал ұйым қоғам сұранысына жедел жауап бере алатын икемді құрылым ретінде қалыптасады. Стратегиялық жоспарлаудың тағы бір маңызды нәтижесі – тәуекелдерді алдын ала болжай білу және олардың ықтимал салдарын төмендету мүмкіндігі. Басқарушы ұжымның әлеуетін тиімді пайдалана отырып күтпеген жағдайларда да ұйым қызметінің тұрақтылығын сақтай алады. Нәтижесінде білім беру сапасы кездейсоқ факторларға тәуелді болмай, жүйелі басқару шешімдерінің нәтижесі ретінде көрінеді. Осындай кешенді көзқарас мектепке дейінгі ұйымның беделін арттырып қана қоймай, оның өңірлік білім беру кеңістігіндегі орнының нығаюына ықпал етеді. Сондықтан стратегиялық жоспарлау қазіргі мектепке дейінгі білім беру ұйымдарын басқарудың уақыт талабынан туындаған қажеттілігі ғана емес, сапалы білімге қол жеткізудің ғылыми негізделген және тиімді жолы болып табылады.

Қорыта келгенде, мектепке дейінгі ұйымдағы стратегиялық жоспарлау сапалы білім беруді қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады. Ол ұйым қызметінің барлық бағыттарын бір мақсатқа біріктіріп, ұзақ мерзімді дамуға негіз қалайды. Стратегиялық жоспарлау арқылы басқару шешімдерінің тиімділігі артып, педагогикалық ұжымның кәсіби

әлеуеті күшейеді, ата-аналармен ынтымақтастық нығаяды және білім беру ортасының сапасы жақсарады. Мұндай басқару тәсілі ұйымның өзгерістерге бейімділігін арттырып, оның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Ең бастысы, стратегиялық жоспарлау баланың жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №249 қаулысы. — Астана, 2023.

2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің 2023–2027 жылдарға арналған даму жоспары. — Астана, 2023.

3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2020–2024 жылдарға арналған стратегиялық жоспары. — Нұр-Сұлтан, 2020.

4. Белая К.Ю. Руководство дошкольной образовательной организацией. – Москва: ТЦ Сфера, 2021. – 256 с.

5. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2020. – 352 p.

6. Ибрагимова Г. К., Чеснокова Н. П., Мирза Н. В., Шкутина Л. А. Возможности оценки качества дошкольного образования с помощью методики ECERS-R в Казахстане // Science for Education Today. — 2018. — Т. 8. — № 5. — С. 172–189. — DOI: 10.15293/2226-3365.1805.12.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ – ОСНОВА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается значение стратегического управления дошкольной организацией в повышении качества образования. Анализируется роль стратегического планирования в определении направлений развития организации, систематизации управленческих решений, повышении профессионального потенциала педагогов, совершенствовании образовательной среды и создании благоприятных условий для всестороннего развития воспитанников. Стратегическое мышление руководителя дошкольной организации, его лидерские компетенции и мобилизация педагогического коллектива на достижение общих целей характеризуются как важные условия устойчивого развития организации. Особое внимание уделяется вопросам мониторинга качества образования, поддержки профессионального развития педагогов, выстраивания партнерского взаимодействия с родителями, эффективного использования цифровых технологий и рационального управления материально-техническими ресурсами. Связь стратегического плана с конкретными целями, сроками, ответственными лицами и ожидаемыми результатами рассматривается как один из ключевых факторов обеспечения его эффективности. В статье обосновывается необходимость организации стратегического планирования не как формального документа, а как непрерывного инструмента управления, направленного на совершенствование повседневной деятельности дошкольной организации. Делается вывод о том, что формирование культуры стратегического управления способствует повышению профессиональной активности педагогов, усилению участия родителей в образовательном процессе и созданию качественной образовательной среды.

Ключевые слова: дошкольное образование, стратегическое планирование, стратегическое управление, качество образования, дошкольная организация, эффективность управления, педагогическое лидерство, профессиональное развитие педагогов, образовательная среда, партнерство с родителями, цифровизация, мониторинг, устойчивое развитие.

Тохтиева Светлана Шавдиновна
Тәрбиеші
«Алматы облысы білім басқармасының Ұйғыр ауданы бойынша білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің «Балбөбек» балабақшасы мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорыны

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛА ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде орын алған өзгерістер, оның балалық шақтың ішкі құндылығы мен тұлғалық дамуға бағытталған жаңа парадигмасы талданады. Баланың табысты әлеуметтенуінің маңыздылығы, мектепке дейінгі мекемелер мен отбасының рөлі, педагог пен ата-ана арасындағы серіктестіктің қажеттілігі қарастырылады. Автор мектепке дейінгі жастағы баланың жеке басының қалыптасуы мен әлеуметтік дағдыларының дамуына ойынның, қарым-қатынастың, білім беру ортасының әсерін сипаттай отырып, қазіргі тәрбиенің мақсаттарын жаңаша түсінуге шақырады. Сондай-ақ, баланың болашақ өмірінде кездесетін дағдарыстарды еңсерудегі тұлғалық қасиеттердің маңызы сөз болады.

Түйінді сөздер: мектепке дейінгі тәрбие, әлеуметтену, тұлғалық даму, әлеуметтік дағдылар, педагог пен ата-ана серіктестігі, балалық шақ, ойын әрекеті, коммуникативтік құзыреттілік, эмоционалдық әл-ауқат, тәрбие құндылықтары.

Қазіргі уақытта мектепке дейінгі балалық шақтың ішкі құндылығын, оның бірегейлігін және тұлғаны дамытудағы ерекше маңызын тану бағытында мектепке дейінгі тәрбие тұжырымдамасында елеулі өзгерістер болды.

Қазіргі орта мектептерде мектепалды даярлық сыныбының функциялары баланы мектепке дайындаумен ғана шектелмейді, оның тұлғасының әлеуметтік-психологиялық негіздерін қалыптастыруға дейін кеңейеді, бала тәрбиесінің құндылығы оның тұлғалық дамуының құндылығымен ауыстырылады. Бастауыш сыныпқа дейінгі тәрбиенің құндылықтары мен мақсаттарын түсінуге жаңа көзқарас қазіргі мектепалды даярлық оқушыларының жеке басын дамыту бойынша тәрбие жұмысының мазмұнын дамыту мен нақтылауды өзекті етеді.

Қазіргі кезеңде адамның балалық шағы - физиологиялық, психологиялық, педагогикалық ғана емес, сонымен қатар күрделі әлеуметтік-мәдени құбылыс. Сонымен қатар, қазіргі заманғы мектепке дейінгі білім беру саласындағы мамандар балалық шақтағы оқыту мен тәрбиелеудегі қолданыстағы тәсілдер «жалпы» балаға арналғанын, олар мәдени-тарихи жағдайды ескермейтінін атап өтеді. Адамзат мәдениеті жүйесіндегі балалық шақ мәртебесінің өзгеруін ғалымдар мен педагог мамандар түсінуі керек.

Жеке тұлғаны дамыту әрқашан қиын міндет болды. Мұғалімдердің алдында қазіргі жағдайда баланы нені оқыту және қалай тәрбиелеу керек деген дәстүрлі сұрақтардан басқа тарихи дамудың қазіргі кезеңінде қоғам талаптарына жауап беретін тұлғаны қалай қалыптастыру керек деген мәселе туындайды.

Тұлғаның негізгі құрылымдары өмірдің алғашқы жылдарында қаланады, демек, жас ұрпақтың бойында тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеуде отбасы мен білім беру мекемелеріне ерекше жауапкершілік жүктеледі.

Негізгі мақсаттардың бірі – баланың табысты әлеуметтенуіне үлес қосу.

Мектеп жасына дейінгі баланы табысты әлеуметтендіру бүгінгі күні мектепке дейінгі білім беру мекемесі және бастауыш сынып кезеңі үшін ең өзекті мәселе болып табылады. Әлеуметтену – жеке тұлғаның әлеуметтік тәжірибені, әлеуметтік байланыстар мен қатынастар жүйесін ассимиляциялау процесі. Әлеуметтену процесінде адам қоғамда қалыпты өмір сүруге қажетті мінез-құлықтың қоғамда бекітілген формаларына ие болады.

Мектепке дейінгі білім берудің негізгі жалпы білім беру бағдарламасының құрылымына қойылатын талаптарда мектеп жасына дейінгі балаларды дамытудың төрт бағыты белгіленген. Соның бірі – әлеуметтік және тұлғалық даму. Бұл бағыт сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балалардың интеллектуалдық және тұлғалық қасиеттерін дамытуға бағытталған бағыт ретінде «әлеуметтендіру» білім беру саласын қамтиды.

Бұл әлеуметтік және тұлғалық даму, мақсатты, жүйелі, жоғары адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі. Жеке тұлғаның одан әрі дамуы, оның қабілеттерінің ашылуы, тұлғаның қалыптасуы мектепке дейінгі жаста сәтті әлеуметтенуге байланысты, сондықтан педагогтардың міндеті – олардың күш-жігерін мектепке дейінгі білім беру мекемесінде тәрбиеленушілердің табысты әлеуметтенуі үшін жағдай жасауға бағыттау.

Мектеп жасына дейінгі баланың әлеуметтенуі мыналарды қамтиды:

- өзіне қолжетімді әлеуметтік ортада адекватты бағдарлану қабілетін дамыту, қоғамның мәдени дәстүрлеріне сәйкес өзінің жеке басының және басқа адамдардың өзіндік құндылығын сезіну, әлемге сезімі мен көзқарасын білдіру;

- баланың эмоционалдық әл-ауқаты – бұл ең алдымен баланың жан дүниесіндегі жайлылық (өзін-өзі жоғары бағалау, мақсатқа жетудегі жетістікке бағдарлану, жағымды эмоциялардың болуы). Әрбір балаға қолайлы, оның даралығын, шығармашылығын дамытуға, шығармашылық белсенділік дағдыларын дамытуға және өмірде табысқа жетуге қолайлы жағдай жасау;

- баланың басқа адамдарға деген оң көзқарасы, сыйластық пен толеранттылыққа тәрбиелеу. Тұлғаның қалыптасу процесі көбінесе баланың басқалармен қарым-қатынасының ерекшеліктеріне байланысты;

- баланың коммуникативтік құзіреттілігін дамыту - басқа адамдармен қажетті тиімді байланыстарды орнату және қолдау, ынтымақтастық, тыңдау және есту, басқа адамдардың эмоционалдық тәжірибесі мен күйлерін тану, өз эмоцияларын білдіру;

- балалардың әлеуметтік дағдыларын дамыту.

Әлеуметтік дағдылар достық қарым-қатынас орнатуға, кез келген ортада өзін жайлы сезінуге, басқа адамдармен араласуға дайын болуға, бейімделу қабілетіне көмектеседі. Объектілік-кеңістіктік ортаны байыту баланың өзін-өзі дамытуға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі жаста ойын жетекші іс-әрекет болып табылады, ал қарым-қатынас оның бөлігі мен шартына айналады. Бұл жаста сол салыстырмалы тұрақты дүние игеріледі, бұл баланы алғаш рет толық дамымағанымен, одан әрі дамып, жетілдіре алатын тұлға деп атауға негіз береді. Бұған ойын және әртүрлі өндірістік қызмет түрлері (жобалау, модельдеу, сурет салу және т.б.), сондай-ақ еңбек және оқу әрекетінің бастапқы формалары ықпал етеді.

Ойын арқылы баланың тұлғасы жетілдіріледі:

1. Мотивациялық-қажеттілік сферасы дамиды: мотивтер иерархиясы туындайды, мұнда бала үшін жеке мотивтерден гөрі әлеуметтік мотивтер маңыздырақ болады.

2. Танымдық және эмоционалдық эгоцентризм жеңеді: бала кез келген кейіпкердің, қаһарманның және т.б. рөлін ала отырып, оның мінез-құлқының ерекшеліктерін, позициясын ескереді. Бала өз іс-әрекетін ойындағы серіктес - кейіпкердің әрекетімен үйлестіру керек. Бұл адамдар арасындағы қарым-қатынасты бағдарлауға көмектеседі, мектеп жасына дейінгі баланың өзін-өзі тануы мен өзін-өзі бағалауының дамуына ықпал етеді.

3. Мінез-құлықта ашықтық дамиды: рөл ойнағанда бала оны стандартқа жақындатуға ұмтылады. Әлеуметтік әлемде адамдар арасындағы қарым-қатынастың типтік жағдайларын жаңғырта отырып, мектеп жасына дейінгі бала әлеуметтік заңдылықтарға сәйкес өзінің іс-әрекетін, импульсін және әрекетін бағындырады. Бұл балаға мінез-құлық нормалары мен ережелерін түсінуге және ескеруге көмектеседі.

4. ақыл-ой әрекеттері дамиды: ой жоспары қалыптасады, баланың қабілеті мен шығармашылық мүмкіндіктері дамиды.

Тағы бір маңызды шарт – мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының дамуына әсер ете алатын білім беру ұйымдары мамандарының кәсібилігі:

- түсіну және көмектесу – мұғалімнің басты ұстанымы;
- өмірге оң көзқарас;
- жақсылыққа ұмтылу;
- шығармашылық белсенділікті қалыптастыру;
- мейірімділік;
- баланың ішкі дүниесін алған әсерлерімен байыту;
- оқу үрдісін сауатты және педагогикалық мақсатқа сай құру;
- мектеп жасына дейінгі баланың әлеуметтік және тұлғалық дамуы үшін жағдай жасау және қамтамасыз ету.

Балалар сенетін, құрметтейтін, бейсаналық түрде еліктеуге тырысатын бейнені ғана тәрбиелейді. Балалық шақта әлеуметтену процесіне баламен тікелей қарым-қатынаста болатын адамдар үлкен әсер етеді. Олар болуы мүмкін:

- отбасы (ата-анасы немесе балаға үнемі қамқорлық жасайтын және онымен қарым-қатынаста болатын адамдар, іні-қарындастар);
- мұғалімдер;
- қоғам (құрдастар, достар).

Баланы тәрбиелеу мен дамытудың, оның әлеуметтік тәжірибені меңгеруіндегі басым фактор – отбасы (әлеуметтену институттарының бірі ретінде). Отбасындағы бала қарым-қатынас жасауды үйренеді, алғашқы әлеуметтік тәжірибені алады, әлеуметтік бағыттылықты меңгереді. Отбасы тәрбиесінің басымдығын тану білім беру ұйымы тарапынан отбасына деген жаңа көзқарасты және отбасымен жұмыстың жаңа формаларын талап етеді.

Осыдан негізгі міндет: мұғалімдердің отбасылармен тиімді қарым-қатынас жасау үшін жағдай жасау. Сондықтан да «мұғалім – бала – ата-ана» триадасында толыққанды әлеуметтік ынтымақтастықты құру – біздің қызметіміздің басты міндеттерінің бірі. Ынтымақтастық – бұл «тең негізде» қарым-қатынас. Ата-аналар оқу процесінің белсенді қатысушылары болып табылады.

Білім беру мен оқытудың тиімділігі мәселесі бүгінде бұрынғыдан да өткір болып отыр. Соңғы жылдары ата-аналар мен мұғалімдер балалық шақты өте қарапайым және өздігінен түсінікті нәрсе деп санауды қойды. Қазіргі білім беру жүйелері баланың қажеттіліктеріне жақындады.

Қазіргі жағдайда тұлғаны тәрбиелеу мәселесі жаһандық сипатқа ие, өйткені оның шешіміне жеке адамның және оның туыстарының тағдыры ғана емес, сонымен бірге қоғамның тағдыры да байланысты. Әлемнің тағдыры қазіргі өскелең ұрпақ қандай құндылықтармен тәрбиеленетініне тікелей байланысты.

Мектепке дейінгі жастағы балада тәрбиеленетін жеке қасиеттер оны өмірде объективті және сөзсіз туындайтын жасына байланысты және басқа да жеке дағдарыстарды тиімді жеңуге дайындайды. Дағдарыс кезінде құндылықтарды қайта бағалау процесі басталады және бұл

процесте адам өмірдегі өз орнын және жердегі өзінің өмір сүруінің негізгі мәндерін қайта қарастыра бастайды. Ол өмір бойы материалдық, әлеуметтік және рухани мазмұндағы мәселелерді шешеді. Әрі қарай даму үшін адам басқа сипаттағы дағдарыстарды жеңе білуі керек және бұл жеке тұлғаның төзімділігінің, өміршеңдігінің, оның қазіргі заманның қайшылықты және динамикалық жағдайында тиімділігінің іргелі негізі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1980. – 304 с.
2. Ушакова О. С. Речевое развитие детей дошкольного возраста / О. С. Ушакова. – М.: Просвещение, 2020. – 224 с.
3. Назарбаева С. Н. Қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесі / С. Н. Назарбаева // Білім және ғылым. – 2021. – №2. – Б. 34–39.
4. Жұмабаева Ә. Ә. Мектепке дейінгі балалардың әлеуметтену ерекшеліктері / Ә. Ә. Жұмабаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 148 б.
5. Қазақстан Республикасының Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты. – Астана: ҚР БҒМ, 2021. – 92 б.
6. Баймұратова Б. М. Мектепке дейінгі педагогика / Б. М. Баймұратова. – Алматы: Мектеп, 2019. – 336 б.
7. Смирнова Е. О. Психология детства: учебное пособие / Е. О. Смирнова. – М.: Академкнига, 2018. – 280 с.

ЗНАЧЕНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В статье анализируются изменения в современной системе дошкольного воспитания, а также новая парадигма, ориентированная на внутреннюю ценность детства и личностное развитие. Рассматривается значимость успешной социализации ребенка, роль дошкольных учреждений и семьи, необходимость партнерства между педагогом и родителями. Автор раскрывает влияние игры, общения и образовательной среды на формирование личности и развитие социальных навыков у дошкольника, призывая к новому пониманию целей современного воспитания. Также подчеркивается важность личностных качеств в преодолении жизненных кризисов в будущем.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, социализация, личностное развитие, социальные навыки, партнерство педагога и родителей, детство, игровая деятельность, коммуникативная компетентность, эмоциональное благополучие, ценности воспитания.

THE IMPORTANCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE FORMATION OF A PRESCHOOL CHILD'S PERSONALITY

Abstract: This article analyzes the changes in the modern preschool education system and the new paradigm focused on the intrinsic value of childhood and personal development. The importance of successful socialization, the role of preschool institutions and the family, and the necessity of partnership between educators and parents are examined. The author highlights the impact of play, communication, and the educational environment on the formation of personality and the development of social skills in preschool children, calling for a renewed understanding of the goals of modern upbringing. The article also emphasizes the role of personal qualities in overcoming future life crises.

Keywords: preschool education, socialization, personal development, social skills, educator-parent partnership, childhood, play activity, communicative competence, emotional well-being, educational values.

Калмакова Анжелика Алькеновна
Тәрбиеші
«Алматы облысы білім басқармасының Үйғыр ауданы бойынша білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің «Балбөбек» балабақшасы мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорыны

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ЭТИКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу этикеті дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық ерекшеліктері мен тиімді әдіс-тәсілдері қарастырылады. Қарым-қатынас мәдениетінің негізін қалаушы сөйлеу этикеті баланың коммуникативтік және әлеуметтік дамуына тікелей ықпал ететіні сипатталады. Автор сөйлеу этикетін үйрету кезеңдері, оның қалыптасуына әсер ететін әлеуметтік және психологиялық факторлар, тәрбие процесінде қолданылатын әдістер мен принциптер туралы жүйелі баяндама ұсынады. Сондай-ақ, этикеттік нормаларды үйретудің маңыздылығы мен сөйлеу мәдениетінің мінез-құлықпен байланысы айқындалады.

Түйінді сөздер: сөйлеу этикеті, сөйлеу мәдениеті, мектеп жасына дейінгі балалар, тәрбие, қарым-қатынас, педагогикалық әдістер, дидактикалық ойындар, мінез-құлық ережелері, коммуникативтік дағдылар.

Қазіргі әлем адамдардың тұрақты қарым-қатынас қажеттілігін сезінуімен сипатталады. Қарым-қатынас нормаларының жиынтығы сөйлеу этикеті ұғымына кіреді. Оның дағдыларын меңгеру қоғамның басқа өкілдерімен үнемі қарым-қатынаста болатын адамның өмір сүру сапасына айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Дамыған тұлғаны қалыптастыру ретінде мәдениетті тұлға тәрбиелеу қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі болып табылады. Баланың үлкендермен және құрдастарымен қарым-қатынас нормалары мен ережелерін орындауы құрметке, ізгі ниетке, тиісті сөздік қор мен қарату формаларын пайдалана отырып, сондай-ақ қоғамдық орындарда, күнделікті өмірде сыпайы мінез-құлықпен сөйлеу мәдениетін қамтамасыз етеді. Мектепке дейінгі жас – баланың сөйлеу этикетінің негізгі құралдарын меңгеруінің сезімтал кезеңі. Этикетті сөйлеу қолайлы эмоционалды фон жасауға, адамның жағымды бейнесін сақтауға арналған. Сондықтан да осы кезеңде сөйлеу этикетінің нормаларын барынша тиімді меңгеру жүзеге асады. Сөйлеу этикетінің нормаларын меңгеру үшін жоғары мектеп жасына дейінгі шақ ерекше маңызды болып табылады, өйткені дәл осы кезеңде бала білімді саналы түрде басқара алады.

Мектеп жасына дейінгі үлкен жастағы балаларды сөйлеуде ой тұжырымдап, сыпайы қарым-қатынас әрекетін жүзеге асыруға үйрету міндеттерінің бірі – дұрыс сөйлеуге үйрету, яғни тіл нормаларын тез меңгеруге көмектесу. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тәжірибесі аз болғандықтан, сөйлеу дағдыларын өз бетімен меңгеру өте қиын екені сөзсіз. Сондықтан оларға сөйлеуге қойылатын барлық талаптарды түсінуге көмектесу, тілдік

құралдарды қолданудың дұрыстығын ғана емес, дәлдігін, әр алуандығын, мәнерлілігін қадағалауға қажырлылықпен үйрету аса маңызды. Жоғарыда айтылғандай, сөйлеу мәдениеті мен сөйлеу этикетінің негізін ерте балалық шақтан бастау керек. Мектепке дейінгі мекемеде бұл қамқорлық білім берудің жоғары деңгейіне жүктеледі. Баланың әлеуметтік заңдылықтарды меңгерудегі өзіндік сыртқы және ішкі әрекеті жеке тұлғаның психикалық даму процесінде, оның ішінде оның сөйлеу этикетінің нормаларын меңгеруінде анықтаушы сәт болып табылады. Бұл қызмет барысында бұл үлгілер оның ересектермен қарым-қатынас призмасы арқылы іске асады.

Жоғарыда айтылғандардан, мектепке дейінгі білім беру мекемесінің жоғары топтарында сөйлеу этикетінің 4 дағдысын қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізілуі керек. Дағды – әдет арқылы пайда болатын қабілет. Бұл бағыт бойынша жеке пән болмағандықтан, оның негізгі міндеттері жалпы тәрбие жұмысы барысында жүзеге асырылады.

Осылайша, тақырыптың өзектілігі мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеу этикеті дағдыларын қалыптастыру бағдарламасын жүзеге асырудың маңыздылығына байланысты.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу этикеті дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктерін анықтағаннан кейін осы бағытта қолданылатын негізгі формаларды, әдіс, тәсілдерді бөліп көрсету қажет.

Ғалымдар балаларды этикет ережелеріне үйрету екі кезеңде жүзеге асырылады деп есептейді:

- бірінші кезеңде тәрбиеші мінез-құлық ережелері туралы алғашқы түсініктерді қалыптастырады, тек берілген жағдайда не істеу керектігі туралы айтады;

- екінші кезеңде үлкен және дайындық топтарында этикет ұғымдары, мінез-құлық ережелерінің жүйесі, олардың адамгершілік-эстетикалық негіздері беріледі.

Мінез-құлық ережелерін білу, егер ол белгілі бір моральдық принциптерді дамыту арқылы қолдау таппаса, олардың қатаң орындалуына ықпал етпейтінін есте ұстаған жөн. Балалармен бірге адамның өзін қалай ұстау керектігі ғана емес, сонымен бірге сол немесе басқа жағдайда әрекет ету неге соншалықты құптарлық, сол немесе басқа әрекет адамдар арасындағы қарым-қатынаста қалай көрінеді, мінез-құлықтың сұлулығы неде деген сұрақтар да белгілі болады.

Ең алдымен, мектеп жасына дейінгі егде жастағы балалардың сөйлеу этикеті дағдыларын дамыту процесінде бірқатар принциптерді ұстану керек екенін атап өткен жөн:

- тәрбие принциптері: балалардың белсенділігі, тәрбиеленушілердің дамуын дараландыру, көрнекілігі, ғылыми сипаты, тәрбиенің беріктігі, жүйелілік, саналылық;

- сөйлеу этикетінің қағидалары: ізгі ниет пен достық, мінез-құлықтың күштілігі мен әдемілігі, мінез-құлық ережелерінің парасаттылығы мен қажеттілігі, ұлттық дәстүрлерді құрметтеу.

Мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеу этикетін қалыптастыру процесінің тиімділігі келесі педагогикалық шарттармен анықталады:

- мұғалімдердің жоғары сөйлеу мәдениетіне негізделген педагогикалық өзара әрекеттестіктің этикалық коммуникативтік бағытының болуы;

- мектеп жасына дейінгі егде жастағы балалардың ересектермен және құрдастарымен сөйлеу әрекеті тәжірибесінде этикет лексикасын оңды пайдалануға бағытталған педагогикалық жағдаяттарды құру;

- көркем әдебиетті мәдени және сөйлеу стандарттарының тасымалдаушысы ретінде пайдалану;

- мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті мәдениетін тәрбиелеудің мәдени сәйкес әдістерін (тренинг, белсендіру және ынталандыру) оқу процесінде қолдану.

Мектеп жасына дейінгі жоғары жастағы балалардың сөйлеу этикеті дағдыларын дамыту әдістері келесідей:

- дағдыландыру: тәрбиеші балаларға белгілі бір сөйлеу үлгісін береді, соған үйретеді, кез келген ереженің орындалуының дұрыстығын бақылайды;

- жаттығу: сол немесе басқа әрекетті баланың өзі реттемейтін және механикалық күйге енгенше көп ретті қайталау;

- тәрбиелік жағдаят: бала сөйлеу формулаларын таңдауға тап болатын жағдай жасау;

- мадақтау: әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылуы мүмкін. Жоғары мектеп жасына дейінгі балаларды оқуға және дұрыс мінез-құлық қадамын таңдауға белсендіреді;

- жазалау сирек қолданылады. Ауырсыну, физикалық азапқа әкелетін жазаға жол берілмейді;

- балаға қажет үлгі түрінің болуы (тәрбиеші, ата-ана, таныс ересек адам, ертегі кейіпкері);

- әртүрлі сөздік әдістер: мінез-құлық ережелерін саналы түрде меңгеруге мүмкіндік береді. Сөздік әдістерді қолданғанда жалықтыратын морализация мен нотациядан аулақ болу керек;

- нақтылау: көрсету және айтып қана қоймай, берілген жағдайда қалай және не үшін әрекет ету керектігін түсіндіру қажет.

Осылайша, біз мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу этикетінің қалыптасуында әлеуметтік заңдылықтар маңызды рөл атқаратынын атап өттік. Осы себепті үлкендер (мұғалімдер мен ата-аналар) балаларға үлгі болуы керек. Бала – ата-ананың айнасы іспетті болғандықтан, ересектер арасындағы қарым-қатынасты байқаған кезде балалар белгілі бір мінез-құлыққа үйренеді, сол сияқты әрекет ете бастайды. Достарымен қарым-қатынас өте маңызды, себебі мектеп жасына дейінгі балалар қарым-қатынасқа үлкен мұқтаждық тудырады. Сондықтан баланың жеке қасиеттері арқылы бір-біріне бейімделеді.

Әңгімелесу қолданудың күрделілігіне қарамастан сөйлеу этикетін дамыту үшін үлкен мүмкіндіктерге ие. Әңгімелесу тақырыпты мақсатты түрде талқылау процесінде үйлесімді сөйлеуді дамытуға мүмкіндік береді. Әңгіменің маңызы ерекше, өйткені оны жүргізу барысында ересек адам баланы ойлауға үйретеді. Әңгімелесу процесінде үлкен мектеп жасына дейінгі бала нақты психикалық бейнелерден қарапайым абстракцияға көшеді. Әңгімелесу барысында бала есте сақтауға, салыстыруға, талдауға, қорытынды жасауға үйренеді. Сонымен, ойлаудың дамуымен қатар сөйлеуді дамыту да жүзеге асады: айтылғанды тыңдау және түсіну, өз ойын анық жеткізу. Сөйлеуді дамытуды мінез-құлық мәдениетін дамытудан бөліп қарауға болмайды, оған мыналар жатады: сөйлеушіні мұқият тыңдай білу, әңгімелесушінің сөзін дәлелді себепсіз бөлуге болмайтындығын түсіну, ұстамдылық, сыпайылық.

Ойын – қазіргі этикет тұрғысынан балалардың мінез-құлқын қалыптастырудың ең тиімді құралдарының бірі. Ол қоршаған әлемді тану тәсілі ретінде балаға белгілі бір жағдайда өзін қалай ұстау әдетке айналғаны туралы түсінікті жарқын, қолжетімді және қызықты түрде береді, баланы мінез-құлық мәнері туралы ойлануға мәжбүр етеді. Ойынның тәртіптік мәнін ұмытпау керек, өйткені белгіленген тәртіпті сақтау этикет ережесін жүзеге асырудың маңызды шарты болып табылады. Осы мақсаттар үшін әртүрлі ойын түрлерін пайдалана аламыз. Дегенмен, әрбір баланың ойындар мен жаттығуларға белсенді қатысуы үшін сабақтарды шағын топпен өткізу қажет екенін есте ұстаған жөн.

Осылайша, мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу этикеті дағдыларын қалыптастыруда педагогикалық процестің өзімен ғана емес, сонымен қатар сөйлеу этикетінің ерекшеліктерімен тікелей байланысты белгілі бір принциптерді ұстану керек. Жоғары жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу этикеті дағдыларын қалыптастыру жұмысында қолданылатын жұмыс әдістері педагогикалық процестің нәтижесіне қойылатын талаптармен, сондай-ақ зерттелетін жас санатының психикалық даму ерекшеліктерімен анықталады. Мектепке дейінгі мекемеде сөйлеу этикеті дағдыларын қалыптастырудың негізгі әдістері - әңгімелесу, мадақтау, көркем шығармаларды оқу, өлең жаттау, рөлдік және дидактикалық ойындар. Жұмыстың нақты формалары мен әдістерін таңдау үлкен мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу этикеті дағдыларын тәрбиелеудің педагогикалық процесінің кезеңімен, олардың жеке ерекшеліктерімен және оқу ортасының ерекшеліктерімен анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сәдуақасова З. Тіл дамыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2019. – 214 б.
2. Мұқанова Р. Балалармен қарым-қатынас мәдениеті. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021. – 180 б.
3. Құлжанова Н. Мектепке дейінгі тәрбие. – Алматы: Атамұра, 2020. – 160 б.
4. Смирнова Е. О. Психология общения дошкольника / Е. О. Смирнова. – М.: Владос, 2005. – 144 с.
5. Қазақстан Республикасының Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты. – Астана: ҚР БҒМ, 2021. – 92 б.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические особенности и эффективные методы формирования навыков речевого этикета у детей дошкольного возраста. Речевой этикет, как основа культуры общения, оказывает прямое влияние на коммуникативное и социальное развитие ребёнка. Автор представляет систематизированный обзор этапов обучения речевому этикету, социальных и психологических факторов, влияющих на его формирование, а также методов и принципов, используемых в воспитательном процессе. Особое внимание уделяется значимости обучения этикетным нормам и связи речевой культуры с поведенческими аспектами.

Ключевые слова: речевой этикет, культура речи, дети дошкольного возраста, воспитание, общение, педагогические методы, дидактические игры, правила поведения, коммуникативные навыки.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF SPEECH ETIQUETTE IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: This article explores the pedagogical features and effective methods for developing speech etiquette skills in preschool-aged children. As a foundation of communication culture, speech etiquette has a direct impact on a child's communicative and social development. The author provides a structured overview of the stages of teaching speech etiquette, the social and psychological factors influencing its formation, and the methods and principles applied in the educational process. The importance of teaching etiquette norms and the connection between speech culture and behavior are also emphasized.

Keywords: speech etiquette, speech culture, preschool children, upbringing, communication, pedagogical methods, didactic games, behavior rules, communication skills.

Закирова Майгуль Смолиловна
Тәрбиеші
«Алматы облысы білім басқармасының Үйғыр ауданы бойынша білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің «Балбөбек» балабақшасы мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорыны

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аннотация: мақалада мектепке дейінгі жастағы балаларға ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың маңызы жан-жақты қарастырылады. Ұлттық құндылықтар – халықтың рухани және мәдени бірегейлігін сақтаудың басты тірегі. Мақалада ұлттық тәрбиенің бала тұлғасын қалыптастырудағы рөлі, ұлттық мәдениет пен дәстүрді ерте жастан үйретудің тиімді жолдары мен әдістері талданады. Ана тілі, халық ауыз әдебиеті, ұлттық ойындар, салт-дәстүрлер мен мерекелер арқылы ұлттық сана-сезімді нығайтудың маңыздылығы атап өтіледі. Сонымен қатар инновациялық тәсілдер мен заманауи технологияларды ұлттық құндылықтарды жеткізу процесінде тиімді пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады. Отбасы, балабақша және әлеуметтік орта арасындағы өзара байланыс ұлттық тәрбиенің жүйелі жүргізілуінің негізгі шарты ретінде сипатталады.

Кілт сөздер: ұлттық құндылықтар, ұлттық тәрбие, мектепке дейінгі тәрбие, ұлттық сана, дәстүр, салт, мәдени мұра, ұлттық ойындар, ана тілі, рухани тәрбие.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтарды сақтау, оларды жас ұрпақтың санасына сіңіру – білім беру жүйесінің стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Әсіресе мектепке дейінгі кезең – баланың тұлғалық және рухани дамуының ең сезімтал әрі маңызды кезеңдерінің бірі. Бұл жаста бала қоршаған ортаны қабылдап, алғашқы көзқарастарын, өмірлік ұстанымдарын қалыптастырады. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық құндылықтарды бойға сіңірудің маңызы ерекше. Ұлттық құндылықтар дегеніміз – белгілі бір ұлттың мәдениеті мен тарихының, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпының, дүниетанымы мен рухани байлығының жиынтығы. Бұл құндылықтар ұлттың бірегейлігін, рухани тұрақтылығын және мәдени тұтастығын сақтап тұратын негізгі тірек болып табылады. Ұлттық құндылықтарды мектепке дейінгі жастағы балаларға үйрету – олардың ұлттық сана-сезімін, отансүйгіштік қасиеттерін, рухани-адамгершілік ұстанымдарын ерте жастан қалыптастыруға ықпал етеді.

Мектепке дейінгі жаста ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың ең тиімді жолы – баланың күнделікті өміріне ұлттық мазмұнды элементтерді енгізу. Қазақ халқының ауыз әдебиеті үлгілері – мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, халық ертегілері мен аңыздары арқылы бала санасына мейірімділік, әділдік, ізгілік, еңбексүйгіштік, үлкенді құрметтеу және кішіні сыйлау сияқты қасиеттер сіңіріледі. Сонымен қатар ұлттық ойындар баланың ой-өрісін кеңейтіп қана қоймай, оның әлеуметтік мінез-құлқын, ұжымдық әрекетке бейімделу дағдыларын

қалыптастырады. Мысалы, «Асық ату», «Ақ серек – көк серек», «Арқан тартыс» сияқты ойындар балалардыңептілігін, шапшаңдығын дамытумен қатар, ұлттық болмысты тануға ықпал етеді.

Ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңіру тек ойын арқылы ғана емес, сонымен қатар тұрмыстық жағдайлар мен мерекелік іс-шаралар барысында да жүзеге асады. Ұлттық мерекелер мен дәстүрлі салт-жоралғыларға қатысу арқылы бала өз халқының мәдени мұрасымен ерте жастан танысады. Бұл – олардың бойында туған жерге, елге деген құрмет пен сүйіспеншілікті қалыптастырады. Сонымен қатар ұлттық киім үлгілерімен, ұлттық тағамдармен, музыкалық аспаптармен, би және ән дәстүрімен танысу да ұлттық сәйкестікті қалыптастырудың маңызды тетігі болып саналады.

Мектепке дейінгі ұйым педагогтарының кәсіби даярлығы мен педагогикалық шеберлігі бұл үдерісте шешуші рөл атқарады. Тәрбиешілер мен педагогтар ұлттық құндылықтарды насихаттауда, оны бала санасына сіңіруде ғылыми негізделген әдістемелер мен педагогикалық технологияларды қолдануы тиіс. Мысалы, халық педагогикасы элементтерін сабақ жоспарларына жүйелі енгізу, интерактивті әдістерді пайдалану, ұлттық мазмұндағы көрнекіліктерді қолдану – баланың қызығушылығын арттырып, оның танымдық белсенділігін күшейтеді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда отбасымен өзара ынтымақтастық та маңызды. Себебі бала ұлттық тәрбиенің алғашқы негізін отбасында алады. Ата-ананың ұлттық құндылықтарға деген көзқарасы мен ұстанымы баланың сол құндылықтарды қабылдау деңгейіне тікелей әсер етеді. Отбасы мен балабақша бірлесе отырып, ұлттық тәрбиені жүйелі түрде жүргізсе, балада ұлттық сана мен рухани құндылықтарға деген терең түсінік қалыптасады.

Қазіргі қоғамда ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамыту мәселесі тек мәдениет саласының ғана емес, сонымен қатар білім беру жүйесінің де маңызды міндетіне айналды. Өйткені жаһандану үдерісі аясында ұлттық ерекшеліктердің жойылып кету қаупі артып келеді. Осындай жағдайда ұлттық болмысты сақтап қалудың ең тиімді жолдарының бірі – оны ерте жастан бастап бала тәрбиесіне енгізу. Мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде ұлттық құндылықтарға бағытталған мақсатты жұмыс жүргізу – жас ұрпақтың рухани және адамгершілік әлеуетін нығайтудың шешуші факторы.

Мектепке дейінгі жаста ұлттық құндылықтарды қалыптастыру тек белгілі бір салт-дәстүрлерді үйрету емес, бұл – баланың ішкі дүниетанымын, ұлттық болмысқа деген эмоционалды және әлеуметтік қатынасын тәрбиелеу. Бұл кезеңде бала өзінің кім екенін, қай ұлтқа жататынын, туған жерінің ерекшелігін түсіне бастайды. Балада ұлттық сәйкестікті қалыптастыру оның өзіндік «Менін» тануымен тығыз байланысты. Ұлттық сана-сезімнің қалыптасуы ерте жастан басталса, ол тұлғаның өмір бойғы мәдени ұстанымының негізін қалайды.

Ұлттық құндылықтарды меңгертудің маңызды бөлігі – тіл. Ана тілі – ұлттық рухтың тірегі. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында балалардың ана тілінде сөйлеу дағдысын дамыту, тілдік қорын ұлттық мазмұндағы материалдар арқылы байыту ұлттық тәрбиенің басты тетігі болып табылады. Халық ауыз әдебиеті үлгілерін қолдану арқылы бала тек тілді меңгеріп қоймай, ұлттық дүниетаным мен ойлау ерекшелігін де бойына сіңіреді. Мысалы, ертегілер мен аңыздар арқылы ол жақсылық пен жамандықты айыра білуді, адалдық пен әділдікті бағалауды үйренеді.

Сонымен қатар ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда қоршаған орта мен табиғатқа деген көзқарас та маңызды рөл атқарады. Қазақ халқы табиғатты қадірлеуді, жер мен судың қасиетін түсінуді, жан-жануарға қамқорлық танытуды ұрпақ тәрбиесінің басты бағыты етіп алған. Сондықтан балаларға табиғатқа сүйіспеншілік пен жауапкершілік сезімін ұлттық дүниетаным арқылы үйрету – олардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың да тиімді жолы. Мысалы, төрт түлік малға байланысты дәстүрлі түсініктер, өсімдіктер мен табиғат құбылыстарын ұлттық таным аясында түсіндіру баланың танымдық өрісін кеңейтеді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың тағы бір маңызды қыры – еңбекке баулу. Қазақ халқы әрқашан еңбекті қадірлеген, оны адамгершіліктің ең басты өлшемі деп санаған. Мектепке дейінгі жастағы балаларға қарапайым тұрмыстық әрекеттерді (заттарды реттеу, үстел жинау, гүл

егу, жануарларға қамқорлық көрсету) ұлттық еңбек дәстүрлері арқылы түсіндіру – олардың жауапкершілік сезімін дамытады. Мысалы, ата-баба еңбегін үлгі ету арқылы бала еңбектің қадірін түсініп, ата дәстүріне құрметпен қарауға үйренеді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде ұлттық құндылықтарды инновациялық тәсілдермен ұштастыру да өзекті болып отыр. Мектепке дейінгі ұйымдарда мультимедиялық материалдар, анимациялық ертегілер, ұлттық тақырыптағы интерактивті ойындар арқылы ұлттық мазмұнды баланың қызығушылығына сай жеткізу тиімді нәтиже береді. Заманауи технологияны ұлттық құндылықпен байланыстыру ұлттық мұраны қазіргі заман талабына бейімдей отырып, оның өміршеңдігін арттырады.

Ұлттық құндылықтарды бойға сіңіру тек балабақша мен отбасы деңгейінде ғана емес, әлеуметтік орта мен қоғам тарапынан да қолдауды қажет етеді. Мәселен, жергілікті мәдени орталықтармен, кітапханалармен, музейлермен, өнер ұжымдарымен бірлесе жұмыс жүргізу арқылы балалардың ұлттық дүниетанымын кеңейтуге болады. Ұлттық мұраларды таныстыру шаралары – көрмелер, ұлттық киімдер фестивалі, халық әндері мен билерін үйрету сабақтары – баланың мәдени есте сақтау қабілетін дамытады және ұлттық бірегейлікті бекітеді.

Мектепке дейінгі жаста ұлттық құндылықтарды жүйелі қалыптастыру баланың психоэмоционалды және әлеуметтік дамуына да оң әсер етеді. Ұлттық ортада өскен балада сенімділік, ортақ мәдениетке жататынын сезіну, ұжымдық құндылықтарды бағалау қабілеті жоғары болады. Бұл қасиеттер кейін мектеп өміріне бейімделуін жеңілдетіп, жауапты азамат ретінде қалыптасуына негіз қалайды.

Ұлттық құндылықтарды ерте жастан бойға сіңірген бала — болашақта өз елінің мәдениеті мен тарихын құрметтейтін, ұлттық болмысты сақтауға үлес қосатын тұлға. Сондықтан мектепке дейінгі тәрбие бағдарламаларында ұлттық мазмұнды күшейту, педагогтардың ұлттық тәрбие берудегі әдістемелік даярлығын жетілдіру және қоғам тарапынан бұл бағыттағы жұмысты қолдау — ұлттық бірегейлікті нығайтудың маңызды алғышарты болып табылады.

Қазіргі таңда ұлттық құндылықтарды мектепке дейінгі кезеңнен бастап қалыптастыру мемлекеттік білім беру саясатының ажырамас бөлігіне айналып отыр. Ұлттық тәрбиенің ғылыми-әдістемелік негізін жетілдіру, білім беру мазмұнын ұлттық құндылықтармен толықтыру, заманауи технологиялар арқылы ұлттық болмысты дәріптеу – ұлттық бірегейлікті сақтаудың маңызды жолдарының бірі. Бұл бағытта педагогикалық кадрлардың кәсіби біліктілігін арттыру, ұлттық мәдени мұраларды жаңа форматта ұсыну және балалардың қызығушылығына бейімдеу өзекті міндет болып табылады.

Қорыта айтқанда, мектепке дейінгі жаста ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – ұлттың болашағына салынған мықты негіз. Ұлттық құндылықтарға баулу арқылы біз ұрпақ санасына туған жерге деген сүйіспеншілікті, ата-баба мұрасына құрметті, елін қорғауға дайын рухани мықты тұлға қалыптастырамыз. Сондықтан бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі, ғылыми және заманауи әдістермен жүргізу – ұлттық тәрбие мен білім беру саласының басты басымдығы болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрі. «Біртұтас тәрбие» бағдарламасын бекіту туралы: 2024 жылғы 30 маусымдағы №194 бұйрық. – Астана, 2024. Бағдарлама мазмұнында ұлттық мұраны қастерлеу, отаншылдық, бірлік, жауапкершілік және басқа да құндылықтар қамтылған.

2. Шалғынбаева, Қ.Қ. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін ұлттық құндылықтар негізінде дамыту // Еуразия ұлттық университетінің репозиторийі. – 2025. – ISBN 978-601-7075-63-7.

3. Абугалиева, Г.С. Этнопедагогические основы народных традиций в образовательной системе Казахстана // Проблемы современного педагогического образования. – 2023. – №78-2. – С.

Коспанова Гулчат Алпановна
Тәрбиеші
“Арайлым” жекеменшік балабақша
Маңғыстау облысы, Мұнайлы ауданы

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ: ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТЫ

Аннотация: мақалада мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі цифрландырудың мазмұны мен рөлі қарастырылады. Автор цифрлық технологияларды тиімді қолданудың педагогикалық шарттарын, олардың баланың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытудағы ықпалын сипаттайды. Цифрландырудың тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын жаңа талаптарымен бірге, оның оқу-тәрбие процесін жаңғыртудағы маңыздылығы да ашып көрсетіледі.

Кілт сөздер: цифрландыру, мектепке дейінгі білім беру, ақпараттық технологиялар, педагогикалық инновациялар, цифрлық сауаттылық, танымдық даму, шығармашылық қабілет, заманауи педагогика.

Қазіргі заманның ең басты ерекшелігі – ақпараттық қоғамның қалыптасуы. XXI ғасыр – цифрлық технологиялар ғасыры. Қоғамның барлық салаларында, соның ішінде білім беру жүйесінде де, цифрландыру үдерісі кеңінен жүзеге асып келеді. Бұл өзгерістер адам өмірінің әр қырын жаңаша ұйымдастыруды талап етеді. Әсіресе мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласында цифрландыру – баланың ерте жастан ақпараттық сауаттылығын қалыптастырып, заманауи қоғамға бейім тұлға тәрбиелеудің маңызды шарты болып отыр.

Білім беру жүйесіндегі цифрландыру тек техникалық жаңару ғана емес, ол педагогикалық процесті түбегейлі өзгертетін кешенді құбылыс. Оның басты мақсаты – білім беру сапасын арттыру, оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігін күшейту, педагог пен баланың өзара әрекетін жаңа деңгейге көтеру. Бүгінгі таңда мектепке дейінгі ұйымдарда сандық технологиялар тәрбиеші мен баланың арасындағы қарым-қатынасты жандандыруға, оқу материалына қызығушылық тудыруға, танымдық белсенділікті дамытуға зор мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялардың көмегімен білім беру процесі интерактивті сипат алып, әр баланың жеке қабілетін ашуға жол ашады.

Балабақшада цифрлық орта қалыптастыру – педагогтің шеберлігіне, шығармашылығына және жаңашыл ойлауына байланысты. Тәрбиеші тек дәстүрлі әдістермен шектелмей, заманауи ақпараттық ресурстарды тиімді қолдануы тиіс. Мысалы, мультимедиялық сабақтар, интерактивті ойындар, электрондық ертегілер мен анимациялық фильмдер балалардың ойлауын, есте сақтауын, сөйлеу қабілетін дамытады. Мұндай құралдар баланың әлем туралы түсінігін кеңейтіп,

шығармашылық және зерттеушілік қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, цифрлық материалдар арқылы тәрбиеші әр баланың даму деңгейін бақылап, оқу-тәрбие процесін дараландыруға мүмкіндік алады.

Цифрландыру педагогтерден жаңа кәсіби құзыреттілікті талап етеді. Тәрбиеші тек ақпаратты жеткізуші емес, сонымен қатар балаларды цифрлық кеңістікте дұрыс әрекет етуге, ақпаратты сын тұрғысынан қабылдауға және қауіпсіз пайдалануға үйретуші тұлға болуы қажет. Бұл бағытта педагогтің үздіксіз кәсіби дамуы ерекше мәнге ие. Цифрлық сауаттылықты арттыру, электрондық оқыту платформаларымен жұмыс істеу, бейнесабақтар мен виртуалды жаттығуларды қолдану сияқты дағдылар қазіргі заман тәрбиешісінің басты құралына айналуы тиіс.

Білім беру жүйесіндегі цифрландырудың негізгі мақсаты – білім алушының тұлғалық дамуын қамтамасыз ету. Егер дәстүрлі әдістер көбіне білімді жаттатуға бағытталса, цифрлық технологиялар баланың өз бетінше іздену, талдау және қорытынды жасау қабілеттерін дамытады. Балалар сандық ортада белсенді әрекет ете отырып, жаңа білімді өз тәжірибесі арқылы игереді. Бұл үрдіс баланың танымдық қызығушылығын арттырып, логикалық және сыни ойлауын қалыптастырады.

Сонымен қатар цифрландыру ата-аналар мен педагогтердің байланысын жаңа деңгейге көтереді. Қазіргі таңда көптеген балабақшаларда онлайн-платформалар мен мобильді қосымшалар арқылы баланың күнделікті дамуы мен жетістіктерін ата-аналарға ұсыну жүйесі енгізіліп жатыр. Бұл өз кезегінде ата-аналардың тәрбие процесіне белсенді қатысуына, педагогпен тығыз байланыс орнатуына мүмкіндік береді.

Дегенмен, цифрландырудың тиімділігі тек техникалық мүмкіндіктермен шектелмейді. Ең бастысы – педагогикалық мақсат пен мазмұнның үйлесімділігі. Цифрлық құрал – мақсат емес, ол тек баланың дамуына қызмет ететін әдіс. Сондықтан да тәрбиеші әрбір цифрлық ресурсты педагогикалық тұрғыдан негіздеп қолдануы тиіс. Мысалы, цифрлық ойындар мен мультимедиялық тапсырмаларды сабақ тақырыбы мен жас ерекшелігіне сәйкес іріктеу қажет.

Қазіргі қоғамда цифрлық технологиялар адамның өмір сүру дағдысын, ойлау жүйесін және қарым-қатынас мәдениетін түбегейлі өзгертті. Сол себепті мектепке дейінгі білім беру жүйесі де осы өзгерістерге бейімделіп, жаңа сапалық деңгейге көтерілуі тиіс. Цифрландыру балабақшадағы оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруға, педагог пен баланың өзара әрекеттесуін жаңа форматта құруға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық технологияларды пайдалану балалардың қабылдау қабілетін арттырып, ойлау, есте сақтау және сөйлеу дағдыларын дамытады. Балалар ақпаратты визуалды түрде қабылдай отырып, оқу процесіне белсенді қатысады. Интерактивті ойындар, мультимедиялық бағдарламалар, электронды ертегілер мен бейнелік материалдар баланың дүниетанымын кеңейтеді және оның шығармашылық белсенділігін арттырады.

Цифрлық құралдар балалардың жас ерекшелігі мен психологиялық дамуына сәйкес қолданылғанда, олар оқыту мен тәрбиелеудің қуатты құралына айналады. Мысалы, интерактивті тақталар мен планшеттік жаттығулар арқылы балалар пішіндерді, түстерді, әріптерді, сандарды үйренеді. Мұндай әдістер дәстүрлі сабақтарға қарағанда баланың қызығушылығын көбірек оятады, себебі оқу процесі ойын түрінде өтеді. Сонымен қатар цифрландыру педагогтің жұмысын жеңілдетіп, оны шығармашылық тұрғыдан дамытады. Тәрбиеші электронды ресурстарды пайдалана отырып, сабақ жоспарын жаңаша құрып, материалдарды тиімді реттей алады. Цифрлық платформа арқылы балалардың жетістіктерін тіркеу, ата-аналармен кері байланыс орнату, баланың жеке даму траекториясын бақылау жеңілдейді.

Цифрлық мәдениет пен ақпараттық сауаттылықты қалыптастыру – балабақшадан басталуы тиіс үдеріс. Ерте жастан балаларға ақпаратты дұрыс қолдану, құрылғылармен қауіпсіз жұмыс істеу және цифрлық этиканы сақтау дағдыларын үйрету маңызды. Бұл болашақта олардың мектеп өміріне және жалпы ақпараттық қоғамға бейімделуін жеңілдетеді.

Білім беру саласындағы цифрландырудың басты жетістігі – жеке тұлғаға бағытталған тәсілдің күшеюі. Цифрлық технологиялар әр баланың қабілеті мен даму қарқынын ескере

отырып, оқыту процесін дараландыруға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл балалардың өзіне деген сенімін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Цифрландырудың тиімді жүзеге асуы педагогтердің кәсіби дайындығына тікелей байланысты. Педагог заманауи ақпараттық технологияларды жетік меңгеріп, оларды педагогикалық мақсатта дұрыс пайдалана білуі тиіс. Бұл бағытта тәрбиешілердің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру, тәжірибе алмасу алаңдарын құру, әдістемелік семинарлар өткізу – өзекті міндеттердің бірі.

Қазіргі кезеңде цифрландырудың артықшылықтары айқын: ол оқу процесін дараландыруға, материалды визуалды түрде ұсынуға, баланың назарын ұстап тұруға және сабақтың эмоционалдық әсерін күшейтуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге педагогтің жұмысын жеңілдетіп, әдістемелік құралдарды жүйелеуге, оқу нәтижелерін бақылауға, және өзара тәжірибе алмасуға жағдай жасайды.

Алайда, бұл бағытта шешуді қажет ететін бірқатар мәселелер де бар. Атап айтқанда, кейбір балабақшаларда заманауи техника мен интернет желісінің жеткіліксіздігі, педагогтердің ақпараттық технологиялар саласындағы тәжірибесінің әлсіздігі, әдістемелік материалдардың жетіспеушілігі байқалады. Мұндай қиындықтарды еңсеру үшін мемлекет тарапынан инфрақұрылымды жақсарту, педагогтердің біліктілігін арттыру және цифрлық ресурстар қорын көбейту бағытындағы жұмыстарды жүйелі жүргізу қажет.

Қорыта айтқанда, білім беру жүйесіндегі цифрландыру – бұл тек инновациялық жаңалық емес, ол қоғам дамуының табиғи заңдылығы. Балабақшадағы цифрлық білім беру ортасы баланың шығармашылық қабілетін ашып, танымдық белсенділігін арттырудың, сонымен қатар оның ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың тиімді тетігі болып табылады. Цифрландыру педагогтің кәсіби шеберлігін жаңа деңгейге көтеріп, баланың жеке тұлғалық дамуына кең мүмкіндік ашады. Заманауи қоғам баладан тек білім емес, өмірлік дағдыларды, ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін, жауапкершілік пен дербестікті талап етеді. Осы талаптарға сай болу үшін цифрлық білім беру – бүгінгі күннің басты стратегиялық бағыты.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2018.

2. Әлкебаева Қ.С. «Цифрлық технологиялар – мектепке дейінгі білім беру мазмұнын жаңғыртудың негізі». – Алматы: Білім, 2021.

3. Тұрғынбаева Б.Ә. «Интерактивті оқыту технологиялары». – Алматы: Қазақ университеті, 2020.

4. Бейсенова Ә.Н. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуда АКТ қолдану». – Нұр-Сұлтан: Ұлт ұстазы, 2022.

5. Смирнова Е.О. «Информационные технологии в дошкольном образовании». – Москва: Академкнига, 2019.

Баймаганбетова Токжан Сарсенбыевна
Көркем еңбек пәнінің мұғалімі, педагог
Павлодар қаласының №18 жалпы орта білім беру мектебі КММ
Павлодар қаласы

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДІ МЕҢГЕРТУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада көркем еңбек сабағында ұлттық құндылықтарды негізге ала отырып сәндік-қолданбалы өнерді оқытудың мазмұны, әдістемелік негіздері және оның тұлғаның рухани-мәдени дамуына ықпалы ғылыми-публицистикалық тұрғыда қарастырылады. Білім беру кеңістігіндегі жаһандану үдерісі жағдайында ұлттық болмысты сақтау мен оны жас ұрпақтың санасына орнықтырудың маңызы айқындала түседі, осы ретте көркем еңбек пәні ерекше әлеуетке ие екендігі дәйектеледі. Автор ұлттық қолөнер элементтерін сабақ үдерісіне кіріктіру арқылы оқушылардың эстетикалық талғамын, шығармашылық қабілетін, еңбек мәдениетін дамыту мүмкіндіктерін жан-жақты сипаттайды. Сонымен бірге оқытуда қолданылатын дәстүрлі және инновациялық тәсілдердің сабақтастығы талданып, олардың тиімді үйлесімі ұсынылады. Мақалада оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда сәндік-қолданбалы өнердің тәрбиелік әлеуеті нақты мысалдар арқылы дәлелденеді. Зерттеу нәтижелері мұғалімдердің кәсіби қызметін жетілдіруге бағытталған әдістемелік ұсыныстармен толықтырылады.

Кілт сөздер: көркем еңбек, ұлттық құндылықтар, сәндік-қолданбалы өнер, эстетикалық тәрбие, шығармашылық қабілет, дәстүрлі мәдениет, қолөнер, оқыту әдістемесі, мәдени мұра, білім беру.

Қазіргі білім беру кеңістігінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен оны жас ұрпақтың бойына сіңіру мәселесі өзектілігін жоғалтпайтын күрделі әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде қарастырылады, өйткені жаһандану үдерісінің қарқынды дамуы мәдениеттердің өзара ықпалдасуын күшейтіп қана қоймай, кей жағдайда ұлттық бірегейліктің әлсіреуіне алып келуі ықтимал. Осындай жағдайда көркем еңбек пәні тек практикалық дағдыларды қалыптастыру құралы ретінде емес, сонымен бірге ұлттық дүниетанымды, тарихи жадты, эстетикалық көзқарасты қалыптастырудың маңызды тетігі ретінде айқындалады. Ұлттық сәндік-қолданбалы өнер арқылы оқушы халықтың тұрмыс-тіршілігін, дүниетанымын, табиғатпен үйлесімді қарым-қатынасын таниды, бұл оның тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді. Көркем еңбек сабағында дәстүрлі ою-өрнек, зергерлік бұйымдар, киіз басу, ағаш өңдеу сияқты өнер түрлерін меңгеру барысында оқушы тек қолмен жұмыс істеуді ғана емес, ұлттық мәдени кодты түсінуді үйренеді. Мұндай мазмұндағы сабақтар оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық ізденісіне жол ашады. Ұлттық өнерді игеру барысында оқушының бойында еңбекке құрмет, ұқыптылық, шыдамдылық сияқты қасиеттер

қалыптасады. Бұл қасиеттер қазіргі қоғамда да маңызды құндылықтар ретінде бағаланады. Сондықтан көркем еңбек сабағын ұлттық мазмұнмен байыту білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі болып саналады. Осы бағыттағы жұмыстар мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен әдістемелік дайындығына тікелей байланысты. Оқытудың мазмұны мен әдістері ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып құрылуы тиіс. Мұндай тәсіл білім алушының жан-жақты дамуына жағдай жасайды.

Сәндік-қолданбалы өнерді оқытуда ұлттық құндылықтарды негізге алу оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастырумен қатар олардың мәдени сәйкестілігін айқындауға мүмкіндік береді, өйткені әрбір ою-өрнек, әрбір бұйым белгілі бір мағыналық жүктемеге ие болып, халықтың дүниетанымдық көзқарасын бейнелейді. Мысалы, қазақтың «қошқар мүйіз», «түйе табан», «сыңар мүйіз» сияқты оюлары тек сәндік элемент емес, терең символикалық мәнге ие мәдени белгілер болып табылады. Осындай элементтерді сабақ барысында талдау оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Оқушылар ою-өрнектің құрылымын зерттей отырып, оның геометриялық заңдылықтарын, симметрия принциптерін түсінеді, бұл өз кезегінде олардың логикалық ойлауын дамытады. Сәндік өнерді меңгеру барысында оқушы дәстүр мен жаңашылдықтың үйлесімін табуға үйренеді. Қазіргі заманауи материалдарды пайдалана отырып дәстүрлі үлгілерді жаңғырту шығармашылықтың жаңа деңгейіне көтереді. Мұғалім осы үдерісте бағыттаушы, кеңесші рөлін атқарады, оқушының дербес ізденісіне мүмкіндік береді. Оқыту барысында жобалық әдіс, зерттеу жұмыстары, шығармашылық тапсырмалар кеңінен қолданылуы тиіс. Бұл тәсілдер оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады. Сабақта ұлттық өнер үлгілерін қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Эмоционалдық тұрғыдан әсерлі материалдар білімді тереңірек меңгеруге ықпал етеді. Осылайша сәндік-қолданбалы өнерді ұлттық негізде оқыту тұлғаның үйлесімді дамуына жағдай жасайды.

Көркем еңбек сабағында қолданылатын әдістемелік тәсілдер ұлттық құндылықтарды тиімді меңгертуге бағытталуы тиіс, өйткені тек мазмұндық толықтыру жеткіліксіз, оны жеткізудің формасы мен әдісі де маңызды рөл атқарады. Дәстүрлі түсіндіру әдістерімен қатар интерактивті тәсілдерді қолдану сабақтың тиімділігін арттырады. Оқушыларды топтық жұмысқа тарту олардың коммуникативтік дағдыларын дамытады, бірлескен әрекет барысында олар бір-бірінен үйренеді. Шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылар өз идеяларын жүзеге асырып, өзіндік стиль қалыптастырады. Мұғалім әр оқушының қабілетін ескеріп, сараланған тапсырмалар ұсынуы тиіс. Бұл тәсіл оқытудағы жеке тұлғалық бағытты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Оқушылардың жұмыстары көрме, жоба қорғау форматында ұсынылған жағдайда олардың мотивациясы артады. Бағалау үдерісі де шығармашылық еңбектің ерекшеліктерін ескеруі қажет. Тек нәтижеге емес, үдерістегі ізденіс пен талпынысқа да мән берілуі тиіс. Мұндай әдістемелік ұстанымдар оқушылардың өзіне деген сенімін арттырады. Сонымен қатар цифрлық технологияларды қолдану арқылы ұлттық өнерді жаңа форматта таныстыруға болады. Бұл дәстүр мен инновацияның үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Ұлттық сәндік-қолданбалы өнерді оқыту оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне де айрықша ықпал етеді, өйткені өнер арқылы берілетін құндылықтар терең эмоционалдық деңгейде қабылданады және ұзақ уақыт есте сақталады. Оқушы өз қолымен жасаған бұйым арқылы еңбектің қадірін түсінеді, нәтижеге жетудің маңызын сезінеді. Бұл оның жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Ұлттық өнер үлгілерін зерттеу барысында оқушылар ата-бабаларының өмір салтымен танысады, тарихи сабақтастықты сезінеді. Мұндай тәжірибе олардың ұлттық мақтаныш сезімін оятады. Сонымен бірге эстетикалық тәрбие оқушылардың қоршаған ортаны қабылдауын өзгертеді, олар әсемдікті бағалай білуге үйренеді. Бұл қасиет тек өнер саласында ғана емес, өмірдің барлық саласында маңызды. Көркем еңбек сабағы тұлғаның эмоционалдық интеллектісін дамытуға да ықпал етеді. Оқушы өз сезімін шығармашылық арқылы жеткізуді үйренеді. Бұл оның ішкі әлемін байытады. Осындай кешенді әсер білім

берудің сапасын арттырады. Сондықтан ұлттық өнерді оқыту тек пәндік мақсатпен шектелмейді, ол тәрбиелік міндеттерді де шешеді.

Қорыта айтқанда, көркем еңбек сабағында ұлттық құндылықтар негізінде сәндік-қолданбалы өнерді оқыту білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады, өйткені ол оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытып қана қоймай, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай тәсіл білім мазмұнын тереңдетіп, оны өмірмен байланыстырады. Оқушылар ұлттық мәдени мұраны игере отырып, заманауи қоғам талаптарына бейімделе алады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі осы үдерістің табысты болуына шешуші әсер етеді. Сондықтан педагогтардың әдістемелік дайындығын жетілдіру, тәжірибе алмасу, инновациялық технологияларды меңгеру маңызды болып табылады. Ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамыту білім беру жүйесінің стратегиялық басымдығы ретінде қарастырылуы тиіс. Бұл бағыттағы жұмыстар жүйелі түрде жүргізілген жағдайда ғана нәтижелі болады. Сәндік-қолданбалы өнерді оқыту арқылы тұлғаның үйлесімді дамуына қол жеткізуге болады. Бұл өз кезегінде қоғамның мәдени деңгейін арттыруға ықпал етеді. Демек көркем еңбек пәні ұлттық тәрбиенің маңызды құралы ретінде ерекше мәнге ие.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Нұрланқызы, А. Ұлттық қолөнер дәстүрлері және оларды мектепте оқыту әдістемесі // Қазақстан мектебі. – 2021. – №4. – Б. 34–39.
2. Мұсабекова, Г.О. Сәндік-қолданбалы өнер арқылы оқушыларды ұлттық құндылықтарға баулу // Педагогика және психология. – 2022. – №2. – Б. 45–52.
3. Алимбаева, А.Е. Декоративно-прикладное искусство Казахстана в школьном курсе художественного труда // Искусство и образование. – 2020. – №3. – С. 67–73.
4. Zhunusova, Zh.T. Development of students' creative abilities through decorative arts in the context of national heritage // Pedagogy and Psychology. – 2023. – No. 1. – P. 54–61.

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПУТИ ОСВОЕНИЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Аннотация. В статье в научно-публицистическом аспекте рассматриваются содержание и методические основы обучения декоративно-прикладному искусству на уроках художественного труда с опорой на национальные ценности, а также его влияние на духовное и культурное развитие личности. В условиях глобализации образовательного пространства особую актуальность приобретает сохранение национальной идентичности и приобщение к ней подрастающего поколения, в связи с чем обосновывается особый потенциал предмета «Художественный труд». Автор подробно характеризует возможности развития эстетического вкуса, творческих способностей и культуры труда учащихся посредством интеграции элементов национального декоративно-прикладного искусства в учебный процесс. Вместе с тем анализируется преемственность традиционных и инновационных подходов к обучению и предлагаются эффективные способы их сочетания. В статье на конкретных примерах раскрывается воспитательный потенциал декоративно-прикладного искусства в формировании национального самосознания учащихся. Результаты исследования дополнены методическими рекомендациями, направленными на совершенствование профессиональной деятельности учителей.

Ключевые слова: художественный труд, национальные ценности, декоративно-прикладное искусство, эстетическое воспитание, творческие способности, традиционная культура, народные ремесла, методика обучения, культурное наследие, образование.

Кеңесбек Оралбек Марғұланұлы
Бастапқы әскери даярлық пәнінің оқытушы ұйымдастырушысы
"Е.Сиқымов атындағы орта мектебі мектеп жанындағы интернатымен" КММ
Жетісу облысы, Ақсу ауданы, Жансүгіров ауылы

БАСТАПҚЫ ӘСКЕРИ ДАЯРЛЫҚ ПӘНІ БОЙЫНША БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада бастапқы әскери даярлық пәнін оқыту барысында білім алушының бәсекеге қабілетті тұлғалық қасиеттерін қалыптастырудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Қазіргі білім беру жағдайында бәсекеге қабілетті тұлға тек теориялық білімді меңгерген оқушы ғана емес, кез келген жағдайда дұрыс шешім қабылдай алатын, жауапкершілік танытатын, физикалық және психологиялық тұрғыдан төзімді, командалық әрекетке бейім, цифрлық сауатты және азаматтық ұстанымы қалыптасқан тұлға ретінде сипатталады. Осы тұрғыдан алғанда бастапқы әскери даярлық пәнінің мазмұны білім алушылардың әскери білімін қалыптастырумен қатар, олардың өмірлік дағдыларын, көшбасшылық қабілетін, тәртібін, отансүйгіштік қасиетін және қауіпсіз мінез-құлық мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді. Мақалада теориялық және практикалық сабақтарды ұштастыру, әскери-қолданбалы жаттығулар, ситуациялық тапсырмалар, командалық жұмыстар, цифрлық ресурстар, алғашқы медициналық көмек және әскери-спорттық іс-шаралар арқылы бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастырудың тиімді жолдары ұсынылады.

Түйінді сөздер: бастапқы әскери даярлық, бәсекеге қабілетті тұлға, әскери-патриоттық тәрбие, практикалық дағды, көшбасшылық, жауапкершілік, командалық жұмыс, қауіпсіздік, цифрлық сауаттылық, төзімділік.

Кіріспе

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік, технологиялық және кәсіби өзгерістер білім беру жүйесінің алдына жаңа талаптар қойып отыр. Бүгінгі білім алушыдан тек оқу материалын меңгеру емес, алған білімін нақты жағдайда қолдана білу, өз әрекетіне жауапкершілікпен қарау, шешім қабылдау, командамен жұмыс істеу, қиындықтарды еңсеру және үнемі өзін жетілдіру қабілеттері талап етіледі. Осы қасиеттердің жиынтығы тұлғаның бәсекеге қабілеттілігін айқындайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады.

Бұл міндетті жүзеге асыруда бастапқы әскери даярлық пәнінің мүмкіндігі ерекше. Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында бастапқы әскери даярлық азаматтарды әскери қызметке даярлау және әскери-патриоттық тәрбие беру бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Пән білім алушыларға әскери іс негіздерімен қатар, қажетті білім мен практикалық дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді.

2023 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің №1039 қаулысымен жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеудің 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы бекітілді. Бұл құжатта жастардың қазақстандық патриотизмін, азаматтық жауапкершілігін, рухани-адамгершілік құндылықтарын және елді қорғауға даярлығын қалыптастыруға бағытталған жүйелі жұмыстардың маңыздылығы айқындалған.

Сондықтан бастапқы әскери даярлық сабағын тек әскери білім беретін пән ретінде емес, оқушының тұлғалық, әлеуметтік және практикалық құзыреттерін қалыптастыратын педагогикалық орта ретінде қарастыру қажет.

Бәсекеге қабілетті тұлға ұғымының бастапқы әскери даярлықтағы мәні

Бәсекеге қабілетті тұлға – өзгермелі ортада өз мүмкіндігін тиімді пайдалана алатын, жаңа білім мен дағдыларды меңгеруге дайын, жауапкершілігі жоғары және әлеуметтік ортада нәтижелі әрекет ете алатын тұлға. Бастапқы әскери даярлық пәні осы қасиеттерді табиғи түрде дамытуға мүмкіндік береді.

Біріншіден, пән білім алушыны **тәртіпке және жауапкершілікке** үйретеді. Әскери тәртіп талаптарын сақтау, сабаққа уақытында келу, оқу құралдарын дұрыс пайдалану, қауіпсіздік ережелерін орындау сияқты қарапайым әрекеттер оқушының жауапкершілік мәдениетін қалыптастырады.

Екіншіден, БӘД сабақтары **шешім қабылдау қабілетін** дамытады. Мысалы, төтенше жағдай кезіндегі әрекет алгоритмін анықтау, алғашқы көмек көрсету ретін белгілеу, белгілі бір ситуациядан шығу жолын ұсыну сияқты тапсырмалар оқушыны дайын жауапты күтпей, өз бетінше ойлануға бағыттайды.

Үшіншіден, пән **командалық өзара әрекетті** қалыптастырады. Әскери дайындықтағы көптеген жаттығулар жеке әрекетпен ғана емес, топтық үйлесімділікпен орындалады. Мұндай жұмыстар барысында оқушы өз міндетін орындаумен қатар, топ мүшелерінің әрекетін ескеруді үйренеді.

Практикалық бағыт – бәсекеге қабілеттілікті қалыптастырудың негізгі тетігі

Бастапқы әскери даярлық пәнінің басты ерекшеліктерінің бірі – теориялық білімді нақты практикалық әрекетпен ұштастыруға мүмкіндік беретін пәндердің қатарында болуы. Білім алушы әскери тәртіп, қауіпсіздік ережелері, азаматтық қорғаныс, алғашқы медициналық көмек, саптық даярлық, дене дайындығы және төтенше жағдайлар кезіндегі іс-қимыл тәртібі туралы теориялық мәліметтерді меңгерумен қатар, оларды тәжірибе жүзінде қолдануды үйренеді. Сондықтан БӘД сабағының тиімділігі білім көлемімен ғана емес, оқушының алған білімін нақты жағдайда пайдалана алуымен өлшенуі тиіс.

Бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруда практикалық бағыттың маңызы оның білім алушыны әрекетке бейімдеуінен көрінеді. Қазіргі жағдайда оқушы ақпаратты есте сақтаушы ғана емес, оны талдайтын, қажеттісін таңдайтын және нақты шешім қабылдайтын тұлға болуы қажет. Осыған байланысты сабақ барысында «тыңдау – түсіну – орындау – бақылау – талдау – жетілдіру» алгоритмін қолдану тиімді. Мұндай жүйе білім алушының оқу әрекетін бірізді ұйымдастырып, теориялық білімнің практикалық дағдыға айналуына жағдай жасайды.

Мысалы, қауіпсіздік ережелерін түсіндіру кезінде мұғалім дайын ережелерді жаттатумен шектелмеуі керек. Оқушыларға нақты өмірлік жағдай ұсынылып, «Төтенше жағдай кезінде алғашқы әрекетіңіз қандай болады?», «Қауіпсіздік талаптарын бұзудың қандай салдары болуы мүмкін?», «Топ мүшелерінің біреуі белгіленген тәртіпті орындамаған жағдайда қандай әрекет жасайсыз?» деген сұрақтар қойылады. Мұндай тапсырмалар білім алушыны ақпаратты механикалық түрде қабылдаудан гөрі оны талдауға, себеп-салдарлық байланысты анықтауға және жауапты шешім қабылдауға жетелейді.

Практикалық сабақтарда оқушылардың бір ғана дұрыс әрекетті қайталауы емес, әрекеттің ретін түсінуі маңызды. Мысалы, алғашқы медициналық көмек көрсету тақырыбында білім алушы алдымен жағдайды бағалауды, қауіпсіздікті қамтамасыз етуді, зардап шеккен адамның жағдайын анықтауды және тиісті көмек алгоритмін сақтауды үйренеді. Бұл жерде

мұғалім әрбір әрекеттің не үшін орындалатынын түсіндіруі қажет. Нәтижесінде оқушы белгілі бір алгоритмді жаттап қана қоймай, оның логикасын түсінеді.

Практикалық жұмыстың тағы бір маңызды ерекшелігі – білім алушыға қателесу және қатесін түзету мүмкіндігін беру. Әрине, қауіпсіздік талаптары қатаң сақталатын оқу жағдайында қауіпті әрекеттерге жол берілмейді. Алайда қауіпсіз оқу-жаттығу жағдайында оқушының орындау барысында жіберген қателерін анықтап, оның себебін талдауға және әрекетті қайта орындауға мүмкіндік беру тиімді. Бұл өзін-өзі бағалау мен рефлексия дағдыларын қалыптастырады.

Осы тұрғыдан алғанда БӘД мұғалімі сабақ соңында тек «дұрыс орындадың – дұрыс орындамадың» деген бағалаумен шектелмей, «Не сәтті орындалды?», «Қандай қиындық болды?», «Келесі жолы нені өзгертесің?», «Топтың нәтижесін жақсарту үшін қандай ұсыныс айтар едің?» деген рефлексиялық сұрақтарды қолдана алады. Бұл тәсіл оқушыны өзінің оқу нәтижесіне жауапкершілікпен қарауға үйретеді.

Практикалық бағыттың маңызды құрамдас бөлігі – оқу-жаттығу жағдайларын біртіндеп күрделендіру. Алғашқы кезеңде оқушы әрекетті мұғалімнің көрсетуі бойынша орындаса, келесі кезеңде оны жұппен, кейін топпен және соңында салыстырмалы түрде дербес орындауға болады. Осылайша сыртқы бақылауға тәуелді әрекет біртіндеп өзіндік бақылауға ауысады.

Ситуациялық тапсырмалар арқылы шешім қабылдау қабілетін дамыту

Бәсекеге қабілетті тұлғаның маңызды сипаттарының бірі – белгісіз немесе күрделі жағдайда шешім қабылдай білуі. Өмірде барлық жағдай алдын ала белгіленген алгоритмге сәйкес келе бермейді. Сондықтан БӘД сабақтарында білім алушыны әртүрлі жағдайларды талдауға және қауіпсіз әрі негізделген шешім қабылдауға үйрету маңызды.

Ситуациялық тапсырмалар осы мақсатқа тиімді қызмет етеді. Мұндай тапсырмалардың ерекшелігі – оқушыға дайын жауап берілмейді. Ол ұсынылған жағдайды талдап, мүмкін болатын әрекеттерді анықтап, олардың арасынан қауіпсіз әрі тиімді жолды таңдауы керек.

Мысалы, оқушыларға мынадай оқу жағдаяттарын ұсынуға болады: табиғи немесе техногендік сипаттағы төтенше жағдай кезінде қауіпсіз жерге шығу алгоритмін анықтау; жарақат алған адамға алғашқы медициналық көмек көрсету ретін белгілеу; байланыс мүмкіндігі шектеулі жағдайда топ мүшелерінің өзара әрекетін ұйымдастыру; оқу-жаттығу кезінде қауіпсіздік талабын бұзу қаупі туындаған жағдайда дұрыс шешім қабылдау; уақыт шектеулі жағдайда топтық тапсырманы орындау тәртібін белгілеу.

Ситуациялық тапсырманы орындау барысында оқушыдан тек жауап емес, оның шешімін түсіндіру де талап етілуі керек. Мысалы, «Мен бұл әрекетті таңдаймын, себебі...» деген құрылым бойынша жауап беру оқушының логикалық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл шешімнің нәтижесін ғана емес, оған алып келген ойлау процесін де бағалауға жағдай жасайды.

Ситуациялық тапсырмаларды жеке, жұптық және топтық форматта ұйымдастыруға болады. Жеке жұмыста оқушының дербес шешім қабылдауы бағаланса, топтық тапсырмада әртүрлі пікірлерді салыстыру, ортақ шешімге келу және өз көзқарасын дәлелдеу қабілеті дамиды.

БӘД оқытушы-ұйымдастырушысының бұл үдерістегі рөлі ерекше. Мұғалім барлық жағдайда дайын шешімді ұсынушы емес, білім алушының ойлауына бағыт беруші болуы керек. Ол қажет жағдайда жетекші сұрақтар қойып, қауіпсіздік талаптарын еске салып, оқушының әрекетін талдауға көмектеседі. Сабақ соңында қабылданған шешімдер талданып, тиімді және тиімсіз әрекеттердің себептері анықталады.

Осылайша ситуациялық оқыту оқушының тек әскери-қолданбалы білімін емес, сыни ойлауын, жауапкершілігін, дербестігін және белгісіз жағдайда бағдар табу қабілетін дамытады.

Командалық жұмыс және көшбасшылық қабілет

Бастапқы әскери даярлық пәні командалық әрекетті қалыптастыруға қолайлы орта болып табылады. Топтық жаттығулар кезінде оқушылар ортақ мақсатқа жету үшін міндеттерді бөліседі, өзара көмек көрсетеді және нәтижеге бірлесіп жауап береді.

Командалық жұмыс барысында әр оқушыға кезекпен көшбасшы болу мүмкіндігін ұсынуға болады. Бір тапсырмада бір оқушы топты ұйымдастырса, келесі тапсырмада басқа білім алушы жетекшілік етеді. Мұндай тәсіл оқушылардың өз қабілетін бағалауына және көшбасшылық дағдыларын дамытуына мүмкіндік береді.

Көшбасшылықты тек бұйрық беру қабілеті ретінде түсіндіру дұрыс емес. Нағыз көшбасшылық – жағдайды бағалау, жауапкершілікті өз мойнына алу, топ мүшелерінің мүмкіндігін ескеру, нақты шешім ұсыну және ортақ нәтижеге бағыттай білу.

Бастапқы әскери даярлық оқытушыларын кәсіби даярлау мәселесін зерттеген Б.С. Исмакова, Г. Готтинг және М.А. Умирбекова да педагог тұлғасының әскери-патриоттық тәрбиені жүзеге асырудағы маңызын атап көрсетеді.

Дене және психологиялық төзімділікті қалыптастыру

Бәсекеге қабілетті тұлға қиындыққа тап болған кезде өз әрекетін басқара білуі қажет. Сондықтан БӘД сабақтарында физикалық дайындықпен қатар психологиялық төзімділік элементтеріне де назар аударған жөн.

Физикалық жаттығуларды ұйымдастыру барысында нәтижеге ғана емес, оқушының жеке прогресіне көңіл бөлген дұрыс. Мысалы, оқушының бастапқы нәтижесі мен белгілі бір уақыттан кейінгі нәтижесін салыстыру арқылы өзін-өзі дамыту мотивациясын қалыптастыруға болады.

Психологиялық төзімділікті дамыту үшін уақытпен шектелген тапсырмалар, командалық эстафеталар, күтпеген ситуацияларды шешу, қысқа мерзім ішінде шешім қабылдау жаттығулары қолданылуы мүмкін. Мұндай тапсырмалар оқушыны қобалжу жағдайында сабыр сақтауға, эмоциясын бақылауға және нақты әрекет етуге үйретеді.

Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану

Қазіргі БӘД пәнін заманауи цифрлық технологияларсыз елестету қиын. 2026–2027 оқу жылына байланысты Қазақстандағы әдістемелік түсіндіру жұмыстарында БӘД бағдарламасының мазмұны қазіргі технологиялық даму талаптарына сәйкес жетілдірілгені, оның ішінде ұшқышсыз авиациялық жүйелер, жасанды интеллект, цифрлық қауіпсіздік, тактикалық медицина, психологиялық және физикалық төзімділік сияқты бағыттардың қарастырылғаны хабарланды.

Цифрлық ресурстарды қолдану барысында мұғалім технологияны мақсат емес, оқу құралы ретінде қарастыруы қажет. Мысалы, интерактивті карталар, бейнематериалдар, цифрлық тесттер, виртуалды модельдер, презентациялар және QR-код арқылы берілетін тапсырмалар сабақтың көрнекілігін арттырады.

Жасанды интеллектті де білім алушының орнына дайын жауап беретін құрал ретінде емес, ақпаратты талдау, ситуациялық тапсырма құрастыру, түрлі шешімдерді салыстыру және өзін-өзі тексеру құралы ретінде пайдалануға болады.

Әскери-патриоттық тәрбие және азаматтық жауапкершілік

Бастапқы әскери даярлықтың маңызды міндеттерінің бірі – білім алушының елге, қоғамға және өз міндетіне жауапкершілікпен қарауын қалыптастыру. Әскери-патриоттық тәрбие бұл жерде тек әскери қызметке қызығушылық қалыптастырумен шектелмеуі керек.

Отансүйгіштік ұғымы туған елдің тарихын білу, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу, қоғамдық тәртіпті сақтау, өз міндетін адал орындау, өзгенің қауіпсіздігіне жауапкершілікпен қарау сияқты күнделікті азаматтық әрекеттермен байланыстырылуы қажет.

Қазақстан Республикасының әскери-патриоттық тәрбиеге қатысты қазіргі тұжырымдамалық құжаттарында да жастардың қазақстандық патриотизмін, біртұтас ұлтқа тиесілілік сезімін және елді қорғауға даярлығын қалыптастыру міндеттері белгіленген.

Қорытынды

Қорытындылай келе, бастапқы әскери даярлық пәні білім алушының әскери білімін қалыптастырумен қатар, оның бәсекеге қабілетті тұлға ретінде дамуына ықпал ететін маңызды педагогикалық мүмкіндіктерге ие. Пән сабақтарында тәртіп, жауапкершілік, көшбасшылық, командалық әрекет, шешім қабылдау, физикалық және психологиялық төзімділік, қауіпсіздік мәдениеті, цифрлық сауаттылық сияқты қасиеттер жүйелі түрде қалыптастырылуы қажет.

Бұл мақсатқа жету үшін теориялық білімді практикалық жаттығулармен ұштастыру, ситуациялық тапсырмаларды қолдану, командалық жұмыстарды ұйымдастыру, әскери-спорттық іс-шараларды өткізу, цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану және оқу-жаттығу жағдайларын өмірлік жағдаяттармен байланыстыру маңызды.

БӘД оқытушы-ұйымдастырушысының кәсіби шеберлігі оқушыға әскери білімді қаншалықты көп берумен ғана емес, сол білімді нақты жағдайда қолдана алатын, өз әрекетіне жауап беретін, қиындық алдында шешім қабылдайтын және қоғамда белсенді позиция ұстанатын тұлғаны қалыптастыруымен өлшенеді. Демек, бастапқы әскери даярлық сабағы – әскери білім берудің ғана емес, өмірге дайын, жауапты, тәртіпті және бәсекеге қабілетті азамат тәрбиелеудің маңызды педагогикалық алаңы.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Заңы. Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы: 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV ҚРЗ. – Астана, 2012. – 14-1-бап, 10-бап.
2. Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2014 жылғы 19 желтоқсандағы № 606 бұйрығы. Бастапқы әскери даярлықты ұйымдастыру және жүргізу, сондай-ақ оның оқу-материалдық базасын қалыптастыру қағидаларын бекіту туралы. – Астана, 2014.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы. – Астана, 2022.
4. Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2017 жылғы 12 шілдедегі № 347 бұйрығы. Бастапқы әскери дайындық қағидаларын бекіту туралы. – Астана, 2017. (2025 жылғы өзгерістермен).
5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 24 қарашадағы № 1039 қаулысы. Жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеудің 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. – Астана, 2023.
6. Исмакова Б.С., Готтинг Г., Умирбекова М.А. Бастапқы әскери дайындық оқытушыларын кәсіби даярлау мәселелері // Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ Хабаршысы. Филология ғылымдары сериясы. – 2020. – №3 (58). – DOI: 10.48371/PHILS.2020.58.3.010.
7. Тасболатов А., Майхиев Д. Бастапқы әскери және технологиялық дайындық. – Алматы: Мектеп, 2018. – 127 б.
8. Тасболатов А., Майхиев Д. Бастапқы әскери және технологиялық дайындық. Қашықтан оқыту: әдістемелік нұсқау. – Алматы, 2020. – 30 б.
9. Райымбек А. Қазақстан Республикасы Қарулы Күштеріндегі патриотизм және патриоттық тәрбие беру проблемалары // Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. – 2021. – Т. 4, №2. – Б. 47–62.
10. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің Білім берудің оқу-әдістемелік орталығы. Бастапқы әскери даярлық пәнінің педагогтеріне түсінік жұмыстары жүргізілді. – 7 қыркүйек 2026 ж.

Мынбаева Мария Балтабаевна
Тәрбиеші
"Думан" бала бақша-яслиі"
Қызылорда облысы, Шиелі ауданы

«ЖОМАРТ КҮЗ»

Мақсаты: Күз мезгілі туралы түсініктерін кеңейту;
Күздің жомарттығын, табиғаттың әсемдігін сезіндіру;
Балалардың шығармашылық қабілеттерін (ән айту, би билеу, өлең оқу) дамыту;
Ата-аналарды балабақша өміріне белсене қатысуға шақыру, балалар Мен ата-аналар арасында жағымды көңіл-күй мен мерекелік атмосфера қалыптастыру;

Жүргізуші:

Күзгі нұрмен шаттанып,
Табиғат тұр құлпырып,
Қош келдің, Алтын күзіміз!
Бастайық думан, жыр қылып.

Құрметті қонақтар, балалар! «Жомарт күз» мерекесіне қош келдіңіздер! Ел байлығын арттырған берекелі де, мерекелі күз мерекесі құтты болсын!
Осы ертеңгілігімізді ашып беру салтанатын балабақшамыздың меңгерушісі Уалиева Аида Талғатқызына сөз кезегі беріледі.
Ортаға балабақшамыздың мектепалды даярлық «Балдырған» тобын қошеметпен қарсы алыңыздар!
Хор: «Алтын күз»
Жүргізуші: Жарайсыңдар балалар, орындыққа жайғасып отырыңдар!
Ерте, ерте, ертеде бір бақта көкөністер бір-бірімен тату-тәтті өмір сүріпті. Күндердің күнінде олардың арасында үлкен дау туыпты.
Қияр: Достарым! Бүгіннен бастап бұл бақтың бақшасы мен боламын. Өйткені өзімнің жасыл көркіммен, әзілкеш мінезіммен ерекшеленемін, ешқайсысың менімен теңесе алмайсыңдар!
Қызанақ: Ой,ой, ой сонша дауыс көтеріп не болды? Шындығына келгенде бұл бақта гүлдей жайнаған, құлпырған бақтың ханшайымы менмін!
Сәбіз: Ту, қызанақ қойшы, сен де өзіңді тым қатты бағалайсың ғой, бұл жерде ерекше түріммен, ұзын бойыммен ерешеленетін, бақтың сұлу жігіті менмін!
Картоп: Құлпырған түріңнен не пайда? Ешқайсысың мен сияқты адамға пайда бере алмайсыңдар, мен бағалымын, бақтың иесі мен боламын!
Пияз: Хм, менің сөйлемегенім қате болар, сыртыммен бәрін жылатсам да, жан дүнием өте миірімді, өте тәттімін!

Капуста: Достарым, бұларың не сендердің, үлкенді сыйламайсыңдар ма, жасым қырыққа келсе де бақтың иесі боламын деп таласқан емеспін, себебі бақтың иесі онсыз да бәріміз емес пе? Себебі барлығымыздың өзіндік пайдамыз бар, адамдар соған қарай пайдасына жаратады. Тату болсақ бақта барлығымыз бақытты өмір сүре аламыз! Кел достасайық, тату болайық!
(Құшақтасып, бірігіп сахнадан шығып кетеді)
Музыкамен тырна кіріп келеді.
Тырна: Сәлеметсіңдер ме балалар! Мұнда не болып жатыр?
Балалар: «Алтын күз» мерекесі
Тырна: Қандай керемет! Айнала толған балалар, қандай керемет безендіргенсіңдер!
Жүргізуші: Тырнажан біздің мерекемізге сен де қатыссаң болады. Балаларымыздың кереметтей өнерлерін тамашалаңыз.
Тырна: Мен жылы жаққа ұшып бара жатыр едім. Мыстан кемпірдің кесірінен тізбектелген тырналар тобынан қалып қойдым. Мені мыстан кемпір сулатып түсірді. Сол себепті тырналарымнан қалып қойдым. Енді міне, адасып жүрмін.
Жүргізуші: Тырнажан, біз сізге көмек береміз, қазір бізбен осы мерекені атап өтіңіз.
Тырна: Жарайды, қанекей балалар сендермен көңілімді көтеріп «Алтын күзді» тамашалайын.
Жүргізуші: Ендеше, МАД «Балдырған» тобының тақпақтарын ұсынады.
Жанерке: Жеміс-жидек пісті
Қамбаға астық түсті
Қызу жұмыс басталып,
Жинап алды жан салып
Жантөре: Думан толы асқарлы
Күз мезгілі басталды
Күз әуені кеп жетті
Әнге бөлеп жастарды
Ғалымұлы Д: Нұрға бөлеп өмірді
Жырға бөлеп көңілді
Жарқыраған сәулелі
Күз әуені төгілді
Рамазан: Жетті желмен Алтын күз
Жеміс жинау салтымыз
Жиып, ткріп болған соң
Той жасайды халқымыз
Алимұса: Сап-сары ғып даланы
Бояпты ғой күз деген
Құстар қанат қағады
Қоштасқандай бізбенен.
Мариям: Қарашы күз келді, күз келді
Сары алтын жауыпты іздерді
Құс біткен керуен түзеді
Көңілсіз неткен күз еді
Амина: Алақай, алақай!
Шаттанды балақай
Күз түсті, дән пісті
Айтамыз алғысты.
Інжу: Қуандырып біздерді
Кел жемісті Алтын күз
Өлкемізге күз келді
Кемелденсін халқымыз.
Сұлуфан: Жемісі мол теретін
Күз дос екен бізбенен

Бәрін тауып беретін
Жомарт екен күз деген
Адиля: Берекесін сыйлауға
Өлкемізге күз келді
Жемістерін жинауға
Шақырады біздерді
Медина: Алақай, алақай!
Шаттанды балақай
Күз түсті, дән пісті
Айтамыз алғысты.
Хамит: Алтын, сары, қызыл, көк
Алуан-алуан жапырақ
Ағаштардан жамырап
Ұшты кенет жапырақ.
Муслим: Күзім ау, күзім ау!
Мінезің бұзық ау
Жаңбырың сіркіреп
Келгенің қызық ау.
Ахмедияр: Келді міне күз
Айнала сары түс
Керемет, тамаша
Қандай сары түс!
Константин: Күздің қазан айында
Алма, алмұрт піседі
Жапырақтар сарғайып,
Сыбдыр-сыбдыр етеді.
Баймұхаммед: Күзім ау, күзім ау
Мінезің бұзық ау
Жаңбырың сіркіреп
Келгенің қызық ау.
Әлібек: Көрініп еліме
Күндері мереке
Келді ғой жеріме
Күз дейтін мереке.
(Осыдан кейін мыстан кіріп келеді)
Мыстан кемпір: Ха-ХА-Ха, Сендер кімсіңдер, Мен тырнамды іздеп жүрмін, көрмедіңдер ме?
Балалар: Жооқ.
Мыстан кемпір: Осы маңға кеткен сияқты еді, мен анық көрдім. Сендер жасырып тұрсыңдар, шығарыңдар қанекей!
Балалар: Жооқ.
Тырна: (атып шығады) Жоқ, жоқ маған тисе көрмеші, мені жайыма қалдыр.Өтінемін!
Мыстан: Жоқ, мен сені жібермеймін.
Жүргізуші: Мыстан кемпір, тырнаны қоя бер. Біз сізді қонақ етейік. Мұнда «Алтын күз» мерекесін тойлап жатырмыз. Мүмкін, райыңнан қайтарсың?
Тырна: Мені қоя бер, бүгін ауа-райы да бұзылайын деп тұр. Мен тізбегіме жетіп алайын.
Мыстан: Жооқ, жооқ.
(Осы кезде, қара бұлт кіріп келеді)
Бұлт: Мұнда не шу, не айғай болып жатыр? Ұйықтап жатқан жерімнен ояттыңдар, келмеске амалым болмады.
Тырна: Мыстан кемпірдің кесірінен тізбегімнен адасып қалдым.

Бұлт: Мыстан кемпір мұның не? Тырнаны жайына қалдыр, мұның жарамайды. Мен төбеден бәрін көрдім.
Мыстан: Ха-Ха! Есесіне не бересіңдер?
Жүргізуші: Балаларымыздың өнерлерін тамашалаңыз. біз сізге жақсы көңіл-күй сыйлаймыз.
Мыстан: Жарайды. Егер көңіл-күйімді көтерсеңдер мен қайтамын, тырнаны да жіберемін. Ал қане, қандай өнерлерің бар?
Бұлт: Жарайды, бірге тамашалайық!
Жүргізуші: Балалар өз өнерімізді жақсылап көрсетіп, тырнаға көмектесейік, жарай ма?
Ортаға МАД тобының биші ұлдарының орындауында «Тамшылар» биін қабыл алыңыздар!
Би: «Тамшылар»
Жүргізуші: Мыстан кемпір, Тырнажан, Бұлт біздің балаларымыздың өнерлері біткен жоқ, ендігі кезекте кішкентай ханшайым қыздарымыздың орындауында «Күз келгенде» әнін тамашалаңыздар!
Ән: «Күз келгенде»
Мыстан: Ой жарайсыңдар, маған ұнап жатыр!
Жүргізуші: Енді, келесі өнерпаз ұл-қыздарымыздың орындауында «Парижге саяхат» биін қабыл алыңыздар!
Би: «Парижге саяхат»
Мыстан: Менің көңіл күйім көтеріліп қалды, балалар өнерлі екен! Енді, мен уәдемде тұрып қайтайын, тырнаға да тиіспеймін. Сау болыңдар!
Бұлт: Біз де қайтамыз, мен тырнаға жол көрсетіп, тізбектелген тырналарды көрдім, соларға қосайын, сендерге де рахмет!
Тырна: Балалар, сендер маған үлкен көмек бердіңдер, алғысым шексіз, мыстаннан құтқардыңдар, сендер болмасаңдар мен қайтер едім. Рахмет сендерге, біз қайтайық, сау болыңдар!
Жүргізуші: Ән салыңдар, күліңдер!
Жайнап, гүлдей жүріңдер!
Күздің тойын тойлайық!
Би, билейік ойнайық!
Ортада «Күзгі вальс» орындайтындар МАД тобының бүлдіршіндері. Қошеметпен қарсы алыңыздар!
Би: «Күзгі вальс»
Жүргізуші: Күзгі тойды жаптық біз
Көңіліміз шаттық із
Рахмет, саған Алтын күз!
Берекең болсын әр үйде біз!
Жүргізуші: Алтын күз келіп, нұр төкті.
Далаға сән мен гүл екті.
Балалар, кеттік ойнайық,
Күзгі ойын-бір қызық!
Демекші, балалар ойын ойнаймыз ба? Ендеше, кірпіге алма теріп берйік.
Ойын: «Алма теру»

Құрметті қонақтар, бүгінгі «Жомарт күз» мерекелік іс-шарамыз осымен аяқталды. Күзгі нұрмен келер әр күніміз шуақты болсын!

Мешітбаева Асемай Бекболатқызы
Тәрбиеші
«Power of children»
Астана қаласы

STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫ – МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ

Аннотация. Мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың зерттеушілік қабілетін қалыптастыруда STEAM технологиясын қолданудың маңызы қарастырылады. STEAM тәсілі ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканы өзара байланыстыра отырып, баланың қоршаған ортаны зерттеуіне, сұрақ қоюына, тәжірибе жүргізуіне, болжам жасауына және өз ойын шығармашылық тұрғыда жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Мектепке дейінгі ұйым жағдайында STEAM элементтерін ойын, тәжірибе, бақылау, құрастыру және шығармашылық әрекеттермен ұштастырудың тиімді жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: STEAM технологиясы, мектепке дейінгі тәрбие, зерттеушілік қабілет, тәжірибе, бақылау, шығармашылық, құрастыру, баланың танымдық белсенділігі.

Кіріспе

Қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланың тек дайын ақпаратты қабылдауы емес, қоршаған ортаны өздігінен танып-білуі, сұрақ қоюы, ізденуі және қарапайым қорытынды жасай алуы маңызды. Мектепке дейінгі кезең – баланың табиғи қызығушылығы ерекше байқалатын уақыт. Бала «Неліктен?», «Қалай?», «Егер бұлай жасасақ не болады?» деген сұрақтар арқылы қоршаған ортаны танып, тәжірибе жинақтайды.

Осы табиғи қызығушылықты қолдау мақсатында мектепке дейінгі ұйымдарда заманауи педагогикалық технологияларды тиімді пайдалану қажет. Солардың бірі – STEAM технологиясы.

STEAM – Science (ғылым), Technology (технология), Engineering (инженерия), Art (өнер), Mathematics (математика) бағыттарының өзара байланысына негізделген тәсіл. Оның ерекшелігі – баланы жеке пәндік әрекетке ғана емес, бірнеше бағытты біріктіре отырып мәселені шешуге бағыттау.

Мектепке дейінгі жаста STEAM технологиясын күрделі теория ретінде емес, баланың жас ерекшелігіне сай ойын, тәжірибе, бақылау, құрастыру, сурет салу және қарапайым зерттеу жұмыстары арқылы ұйымдастыру тиімді.

STEAM технологиясының мектепке дейінгі білім берудегі маңызы

STEAM технологиясының басты ерекшелігі – баланың белсенді әрекет етуіне жағдай жасау. Тәрбиеші дайын жауапты бермей, баланың өздігінен ойлануына, байқап көруіне және нәтижесін салыстыруына мүмкіндік береді.

Мысалы, «Қай зат суда жүзеді?» деген қарапайым сұрақтың өзі бірнеше бағытты қамти алады. Бала әртүрлі заттарды суға салып көреді, олардың қасиеттерін бақылайды, нәтижесін салыстырады және өз болжамын айтады.

Мұндай әрекет барысында:

- баланың қызығушылығы артады;
- сұрақ қою дағдысы қалыптасады;
- бақылау қабілеті дамиды;
- себеп-салдарлық байланысты түсіне бастайды;
- қарапайым қорытынды жасауға үйренеді;
- шығармашылық ойлауы дамиды;
- топпен жұмыс жасау дағдысы қалыптасады.

Сондықтан STEAM технологиясы мектепке дейінгі жастағы баланың зерттеушілік қабілетін дамытуға қолайлы құрал болып табылады.

Баланың зерттеушілік қабілетін қалыптастыру

Зерттеушілік қабілет – баланың қоршаған ортаны бақылауы, сұрақ қоюы, болжам жасауы, тәжірибе арқылы тексеруі және алынған нәтижені түсіндіруге талпынуы.

Мектепке дейінгі жаста бұл қабілет қарапайым әрекеттерден басталады.

Мысалы:

Сұрақ қою:

«Неліктен мұз ериді?»

Болжам жасау:

«Мұзды жылы жерге қойсақ, тез ериді».

Тәжірибе жүргізу:

Мұзды жылы және салқын орынға орналастыру.

Бақылау: Екі жағдайдағы өзгерістерді салыстыру.

Қорытынды: «Жылы жерде мұз жылдам еріді».

Осылайша бала зерттеу әрекетінің қарапайым алгоритмін меңгереді.

STEAM бағыттарын мектепке дейінгі жаста қолдану

1. Science – ғылым

Ғылыми бағыт баланың табиғат құбылыстарын бақылауына және қарапайым тәжірибелер жүргізуіне мүмкіндік береді.

Балалармен:

- су, ауа, құм және топырақ қасиеттерін зерттеу;
- өсімдіктің өсуін бақылау;
- мұздың еруін бақылау;
- жарық пен көлеңкені зерттеу;
- магниттің қасиетін анықтау;
- табиғи материалдарды салыстыру сияқты жұмыстар жүргізуге болады.

Бұл әрекеттер баланың табиғатқа деген қызығушылығын арттырады.

2. Technology – технология

Мектепке дейінгі ұйымдағы технология бағыты міндетті түрде күрделі цифрлық құралдарды пайдалануды білдірмейді. Қарапайым құралдарды дұрыс қолдану да технологиялық ойлауды қалыптастырады.

Мысалы, балалар:

- үлгі бойынша құрастырады;
- қарапайым механизмдерді пайдаланады;
- цифрлық суреттермен жұмыс істейді;
- интерактивті тапсырмаларды орындайды;
- фото және бейнематериалдар арқылы бақылау жүргізеді.

Тәрбиеші технологияны баланың жас ерекшелігіне сәйкес қауіпсіз әрі мақсатты қолдануы қажет.

3. Engineering – инженерия

Инженерлік бағыт баланың «қалай жасауға болады?» деген сұрағына жауап іздеуіне негізделеді.

Балаларға:

- көпір құрастыру;
- мұнара жасау;
- үй макетін құрастыру;
- көлікке жол жасау;
- қағаздан ұшақ жасау;
- табиғи материалдардан құрылыс құрастыру сияқты тапсырмалар беруге болады.

Мысалы, «Қуыршаққа көпір жасап бер» тапсырмасында бала қандай материалдың тиімді екенін таңдап, құрылысын жоспарлап, жасап көреді. Егер құрылыс құлап қалса, қайта жасап, өз қатесін түзетуге мүмкіндік алады.

4. Art – өнер

Өнер баланың шығармашылық қабілетін дамытады. STEAM жүйесінде өнер ғылыми немесе инженерлік әрекеттермен байланысады.

Мысалы:

- тәжірибе нәтижесін сурет арқылы көрсету;
- табиғи материалдардан композиция жасау;
- түрлі түстерді араластыру;
- өз жобасының макетін безендіру;
- көлеңкеден бейне жасау;
- еркін шығармашылық жұмыс орындау.

Бұл баланың қиялын, эстетикалық талғамын және өзіндік ойын білдіру қабілетін жетілдіреді.

5. Mathematics – математика

Математикалық бағыт күнделікті әрекет барысында табиғи түрде қолданылады.

Балалар:

- заттарды санайды;
- өлшейді;
- салыстырады;
- топтастырады;
- пішіндерді ажыратады;
- көлемін анықтайды;
- ұзын-қысқалығын салыстырады;
- қарапайым кеңістіктік бағыттарды меңгереді.

Мысалы, «Қай мұнара биік?» тапсырмасында бала бірнеше құрылысты салыстырып, олардың биіктігін анықтайды.

STEAM негізіндегі зерттеу жұмысының кезеңдері

Мектепке дейінгі балалармен зерттеу жұмысын ұйымдастыруда төмендегі қарапайым кезеңдерді қолдануға болады:

1. Қызығушылықты ояту – баланың назарын белгілі бір мәселеге аудару.

2. Сұрақ қою – «Неге?», «Қалай?», «Не болады?» деген сұрақтарға жауап іздеу.

3. Болжам жасау – баланың өз ойын алдын ала айтуы.

4. Тәжірибе жасау – болжамды іс жүзінде тексеру.

5. Бақылау және салыстыру – нәтижеге назар аудару.

6. Қорытынды жасау – баланың өз сөзімен нәтижені түсіндіруі.

Бұл кезеңдер баланың логикалық ойлауын ғана емес, сөйлеу және коммуникативтік дағдыларын да дамытады.

Балабақшада қолдануға болатын STEAM тәжірибелері

«Сиқырлы су»

Балаларға су, мұз және жылы су ұсынылады. Мұздың әртүрлі жағдайдағы еру жылдамдығы бақыланады.

Мақсаты: судың күй өзгерісін бақылау, болжам жасау және салыстыру.

«Жүзеді ме, батады ма?»

Балалар ағаш, тас, пластик, қағаз сияқты заттарды суға салып көреді.

Мақсаты: заттардың қасиеттерін бақылау және нәтижесін салыстыру.

«Көпір құрастыр»

Балалар қағаз, текше, таяқша сияқты материалдардан көпір жасайды.

Мақсаты: инженерлік ойлау мен шығармашылық қабілетті дамыту.

«Көлеңке қайдан пайда болады?»

Жарық көзі мен түрлі заттардың көмегімен көлеңке бақылау ұйымдастырылады.

Мақсаты: жарық пен көлеңке арасындағы байланысты түсіндіру.

«Құпия магнит»

Магнит арқылы әртүрлі заттардың тартылуын тексеру.

Мақсаты: зерттеу, салыстыру және қорытынды жасау дағдысын қалыптастыру.

Тәрбиешінің рөлі

STEAM технологиясын қолдануда тәрбиеші баланың орнына барлық жұмысты орындаушы емес, зерттеу әрекетін ұйымдастырушы болуы қажет.

Тәрбиеші:

- баланың сұрағына бірден дайын жауап бермеуі;
- «Сен қалай ойлайсың?» деген сұрақтарды қолдануы;
- баланың болжамын тыңдауы;
- тәжірибе жасауға мүмкіндік беруі;
- қателесуге және қайта жасап көруге жағдай жасауы;
- әр баланың ойын құрметтеуі;
- қауіпсіздік талаптарын сақтауы тиіс.

Мысалы, бала тәжірибе барысында қате нәтиже алса, «дұрыс емес» деп тоқтатудың орнына «Тағы қалай жасап көруге болады?» деген бағыттаушы сұрақ қойған тиімді.

STEAM технологиясының бала дамуына әсері

STEAM элементтерін жүйелі қолдану баланың бірнеше қабілетін қатар дамытуға мүмкіндік береді.

Біріншіден, **танымдық белсенділік** артады. Бала жаңа нәрсені білуге қызығушылық танытады.

Екіншіден, **зерттеушілік қабілет** қалыптасады. Бала бақылау жасап, салыстырып, қарапайым қорытынды шығаруға үйренеді.

Үшіншіден, **шығармашылық ойлау** дамиды. Бала бір тапсырманы орындаудың бірнеше жолын іздейді.

Төртіншіден, **коммуникативтік дағдылар** жетіледі. Өзінің жасаған жұмысын түсіндіруге және басқа балалардың пікірін тыңдауға үйренеді.

Бесіншіден, **әлеуметтік дағдылар** қалыптасады. Топтық жобалар кезінде балалар бір-біріне көмектесіп, ортақ шешім қабылдайды.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, STEAM технологиясы – мектепке дейінгі жастағы баланың табиғи қызығушылығын қолдап, оны зерттеуге бағыттайтын тиімді педагогикалық тәсілдердің бірі. Оның құндылығы – баланы дайын білімді қабылдаушы емес, қарапайым мәселенің шешімін іздеуші ретінде қалыптастыруында.

Баланың қолына қажетті материал беріп, «Өзің жасап көр», «Қалай ойлайсың?», «Нені байқадың?», «Тағы қандай жолы бар?» деген сұрақтар арқылы қолдау көрсету оның зерттеушілік қабілетінің дамуына ықпал етеді.

STEAM технологиясын балабақшадағы ойын, тәжірибе, бақылау, құрастыру және шығармашылық жұмыстармен ұштастыру арқылы баланың танымдық белсенділігін

арттыруға болады. Ең бастысы – әрбір әрекет баланың жас ерекшелігіне сай, қызықты, қауіпсіз және еркін зерттеуге мүмкіндік беретіндей ұйымдастырылуы қажет.

Зерттеуге мүмкіндік берілген бала – сұрақ қоюды, ізденуді, байқап көруді және өз ойын білдіруді үйренеді. Сондықтан STEAM технологиясын мектепке дейінгі білім беру тәжірибесіне енгізу баланың бүгінгі танымдық қызығушылығын қолдап қана қоймай, оның болашақтағы шығармашылық және зерттеушілік әлеуетінің қалыптасуына негіз болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы.
3. STEAM білім беру технологияларын мектепке дейінгі ұйымдарда қолдануға арналған әдістемелік материалдар.
4. Балалардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға арналған педагогикалық еңбектер.
5. Мектепке дейінгі ұйым педагогтеріне арналған заманауи педагогикалық технологиялар жинағы.

STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В статье рассматривается значение применения STEAM-технологии в формировании исследовательских способностей детей дошкольного возраста. STEAM-подход, объединяя науку, технологии, инженерию, искусство и математику, создает возможности для исследования ребенком окружающего мира, постановки вопросов, проведения экспериментов, выдвижения предположений и творческой реализации собственных идей. Предлагаются эффективные способы сочетания элементов STEAM с игровой, экспериментальной, наблюдательной, конструкторской и творческой деятельностью в условиях дошкольной организации.

Ключевые слова: STEAM-технология, дошкольное воспитание, исследовательские способности, эксперимент, наблюдение, творчество, конструирование, познавательная активность ребенка.

STEAM TECHNOLOGY AS A TOOL FOR DEVELOPING THE RESEARCH SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article examines the importance of using STEAM technology in developing the research skills of preschool children. The STEAM approach integrates science, technology, engineering, arts, and mathematics, creating opportunities for children to explore the world around them, ask questions, conduct experiments, make predictions, and creatively implement their own ideas. Effective ways of combining STEAM elements with play-based, experimental, observational, construction, and creative activities in preschool settings are proposed.

Keywords: STEAM technology, preschool education, research skills, experiment, observation, creativity, construction, children's cognitive activity.

Бейбитжан Меруерт Бейбитжановна[1] - магистр, оқытушы,
Амирғазы Ақпейіл Муратқызы[2] - магистр, оқытушы,
Калдыбаева Айжан Сейсебековна[3] - магистр, аға оқытушысы
[1,2,3]Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы қаласы

«ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯНЫ МЕҢГЕРГЕН ҰРПАҚ – ЕЛ БОЛАШАҒЫ»

Аңдатпа. Мақалада қазақстандық студенттердің білім алу, шығармашылық ізденіс және кәсіби даму үдерісінде заманауи технологияларды, соның ішінде жасанды интеллект құралдарын тиімді әрі жауапкершілікпен қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Жасанды интеллектінің оқу үдерісін жекелендіру, ақпаратты іздеу және талдау, ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, шығармашылық қабілеттерді дамыту және білім алушының цифрлық құзыреттілігін қалыптастырудағы рөлі сипатталады. Сонымен қатар технологияны пайдаланудың академиялық адалдық, ақпараттың дұрыстығын тексеру, авторлық құқықты сақтау, жеке деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және цифрлық жауапкершілік сияқты маңызды аспектілеріне назар аударылады. Мақалада жасанды интеллектіні студенттің орнына ойлайтын немесе дайын жауап беретін құрал ретінде емес, оның танымдық белсенділігін, сыни ойлауын және кәсіби әлеуетін арттыруға мүмкіндік беретін көмекші ресурс ретінде пайдалану қажеттігі негізделеді. Автор жоғары оқу орындарында студенттердің жасанды интеллект құралдарын сауатты қолдану мәдениетін қалыптастырудың, практикалық жобалар мен зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың және білімді бағалаудың заманауи тәсілдерін енгізудің маңызын атап көрсетеді. Технологиялық мүмкіндіктерді білім, адамгершілік құндылықтар және жауапкершілікпен ұштастырудың болашақ маманды қалыптастырудағы мәні айқындалады.

Түйінді сөздер: жасанды интеллект, жаңа технологиялар, цифрлық сауаттылық, студент, жоғары білім, цифрлық құзыреттілік, академиялық адалдық, сыни ойлау, жекелендірілген оқыту, ақпараттық қауіпсіздік, кәсіби даму, білім беру, технологиялық мәдениет.

Қазақстандық жастар жасанды интеллектіні білім алудың, шығармашылық ізденістің және кәсіби дамудың тиімді құралына айналдырып келеді. Заманауи технологияларды жауапкершілікпен меңгерген студенттер – еліміздің интеллектуалдық мүмкіндігін жақсартатын жаңа буын өкілдері.

Бүгінде жасанды интеллект адам өмірінің көптеген саласына еніп, білім беру жүйесіне де елеулі өзгеріс әкеліп отыр. Кеше ғана болашақтың технологиясы ретінде қабылданған бұл құрал қазір қазақстандық студенттердің күнделікті оқу үдерісінің бір бөлігіне айналды. Жастар оны ақпарат іздеу, күрделі тақырыптарды түсіну, ғылыми жобаларды жоспарлау және жаңа идеяларды жүзеге асыру мақсатында қолдануда.

Жасанды интеллектінің білім беру саласына енуі – технологиялық дамудың ғана емес, студенттік ойлау мәдениетінің жаңаруының да көрінісі. Қазіргі білім алушы дайын ақпаратты қабылдаумен шектелмейді. Ол деректерді талдап, түрлі көзқарастарды салыстырып, өзіне қажетті білімді іріктей білуі керек. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект студенттің ізденісін жылдамдатып, оның мүмкіндігін кеңейтетін сенімді көмекші бола алады.

Қазіргі студентке белгілі бір мамандық бойынша білім алу ғана жеткіліксіз. Ол ақпаратты саралап, цифрлық құралдарды тиімді пайдаланып, өзгермелі ортаға тез бейімделуі қажет. Сонымен қатар шығармашылық ойлау, дұрыс шешім қабылдау, топпен жұмыс істеу және өз білімін үнемі жетілдіру қабілеттері де маңызды.

Жасанды интеллект осындай дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Оның көмегімен студент күрделі тақырыптарды қарапайым тілмен түсіндіре алады, ғылыми деректерді реттейді, зерттеу жоспарын құрады және шет тілдерін үйренеді. Болашақ программалау код жазу мен оны тексерудің жаңа тәсілдерін меңгерсе, педагогикалық мамандық студенттері

сабақ жоспарын әзірлеп, оқу тапсырмаларын түрлендіреді. Ал жас зерттеушілер көлемді ақпаратты қысқа уақытта талдап, ғылыми жұмысының негізгі бағытын айқындай алады.

Мұндай мүмкіндіктер студенттің уақытын тиімді ұйымдастыруына жағдай жасайды. Техникалық немесе қайталанатын жұмыстарға жұмсалатын уақыт азайып, білім алушы талдау, шығармашылық ізденіс және тәжірибелік жұмыс сияқты маңызды міндеттерге көбірек көңіл бөле алады. Бұл – сапалы білімге бастайтын жаңа қадам.

Жасанды интеллектінің маңызды артықшылықтарының бірі – оқу үдерісін студенттің жеке қажеттілігіне бейімдеу мүмкіндігі. Әр білім алушының оқу қарқыны, білім деңгейі және ақпаратты қабылдау ерекшелігі әртүрлі. Бір студент тақырыпты мәтін арқылы жақсы түсінсе, екіншісіне кесте, сызба немесе нақты мысал қажет болуы мүмкін.

Жасанды интеллект оқу материалын түрлі тәсілмен түсіндіріп, студенттің біліміндегі кемшіліктерді анықтауға көмектеседі. Сонымен бірге жеке оқу жоспарын құрып, тақырыпты бекітуге арналған қосымша тапсырмалар ұсына алады. Осындай жекелендірілген қолдау студенттің өз мүмкіндігін дұрыс бағалауына, білім алуға деген қызығушылығын арттыруына және оқу нәтижесін жақсартуына ықпал етеді.

Жаңа технологиялар ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер үшін де оқу үдерісін қолжетімді ете түсуде. Мәтінді дыбыстау, ауызша айтылған ақпаратты жазбаша мәтінге айналдыру, көлемді материалды ықшамдау және бірнеше тілге аудару қызметтері білім алуда кездесетін кейбір кедергілерді азайтады.

Жаңа технологияның мол мүмкіндігімен бірге үлкен жауапкершілікте келеді. Жасанды интеллект ұсынған ақпарат әрдайым дәл әрі дұрыс бола бермейді. Кейбір жауаптарда фактілік қателер, ескірген деректер немесе нақты көрсетілмеген мәліметтер кездесуі мүмкін. Сондықтан студент кез келген ақпаратты тексеріп, оны сенімді дереккөздермен салыстыруы тиіс.

Дайын жауапты өзгеріссіз көшіру білім сапасын арттырмайды. Керісінше, мұндай әрекет студенттің өздігінен ойлау, талдау және іздену қабілетін төмендетуі мүмкін. Жасанды интеллект білім алушының орнына тапсырма орындайтын құрал емес, оның білімін толықтырып, ойын дамытуға көмектесетін көмекші болуы қажет.

Жоғары оқу орындарындағы басты құндылықтардың бірі – академиялық адалдық. Технологияны қолданған кезде авторлық құқықты сақтау, пайдаланылған дереккөздерді көрсету және жұмыста студенттің өзіндік пікірі мен қорытындысының болуы маңызды. Студент жасанды интеллект дайындаған материалды өңдеп, тексеріп, өз ойымен толықтырғанда ғана технология білім сапасын жақсартуға қызмет етеді.

Академиялық адалдық қағидаларын ұстанатын жастар қоғамның сеніміне ие болатын білікті маман болып қалыптасады. Сондықтан жасанды интеллектіні дұрыс пайдалану мәдениеті студенттік кезеңнен басталуы керек.

Бүгінгі еңбек нарығында цифрлық технологияларды меңгерген, ақпаратты талдай алатын және жаңа жағдайға жылдам бейімделетін мамандарға сұраныс жоғары. Осыған байланысты қазақстандық жоғары оқу орындарының алдында маңызды міндет тұр. Университеттер студенттерге жасанды интеллектіні сауатты қолдануды, ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауды және цифрлық қауіпсіздікті сақтауды үйретуі қажет.

Бұл бағытта арнайы курстар, тәжірибелік сабақтар, ғылыми жобалар мен студенттік зертханалар ұйымдастырудың маңызы зор. Білім алушылар жасанды интеллект құралдарын тек теория жүзінде танып қоймай, оларды нақты мәселелерді шешуде қолдануды үйренуі керек. Мұндай тәжірибе студенттің кәсіби сенімділігін арттырып, еңбек нарығына бейімделуіне мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект оқытушы мен студент арасындағы байланысты алмастырмайды. Керісінше, оны жаңа деңгейге көтереді. Оқытушы студентке білім берумен қатар бағыт көрсетеді, оның қабілетін байқайды және тұлғалық дамуына ықпал етеді. Ал жасанды интеллект қосымша материал ұсыну, жаттығу дайындау және жедел кері байланыс беру міндеттерін атқара алады.

Оқытушының тәжірибесі, студенттің ізденісі және технологияның мүмкіндігі өзара үйлескен кезде білім беру сапасы арта түседі. Бұл – заманауи әрі бәсекеге қабілетті университет қалыптастырудың маңызды шарты. Жасанды интеллектіні пайдалану кезінде жеке деректердің қауіпсіздігін сақтау да назардан тыс қалмауы керек. Студенттер ашық жүйелерге жеке мәліметтерін, құпия құжаттарды немесе басқа адамдарға қатысты ақпаратты енгізбеуі қажет. Әрбір цифрлық қызметті қолданар алдында оның деректерді сақтау және өңдеу талаптарымен танысқан жөн. Цифрлық сауаттылық тек программалауды пайдалана білумен шектелмейді. Ол жеке ақпаратты қорғауды, күмәнді мазмұнды ажыратуды, интернеттегі қауіптерді түсінуді және технологиялық шешімдердің салдарын бағалауды қамтиды. Бұл дағдыларды меңгерген студент заманауи цифрлық ортада өзін сенімді ұстап, жауапты шешім қабылдай алады.

Жасанды интеллект дәуірінде білімді бағалау тәсілдері де жаңаруы тиіс. Студенттен дайын ақпаратты қайталап беру емес, мәселені талдау, дәлел келтіру, дереккөздерді салыстыру және өз шешімін қорғау талап етілуі керек. Тәжірибелік жобалар, пікірталастар, таныстырылымдар мен зерттеу жұмыстары білім алушының тақырыпты қаншалықты меңгергенін нақтырақ көрсетеді.

Жасанды интеллект адамды алмастыру үшін емес, оның мүмкіндігін кеңейту үшін жасалған. Технология қаншалықты дамыса да, адамның шығармашылық ойы, жауапкершілігі, жанашырлығы мен адамгершілік ұстанымы басты орында қалады. Жасанды интеллект ақпаратты жылдам өңдей алады, бірақ мақсатты анықтайтын, шешімнің маңызын бағалайтын және оның салдарына жауап беретін – адам.

Сондықтан әр студент жасанды интеллектіні қолданудың өзіндік мәдениетін қалыптастыруы тиіс. Алдымен тапсырманың мақсатын түсініп, мәселені өз бетінше ойластырып, содан кейін ғана технологияның көмегіне жүгінген дұрыс. Алынған жауапты тексеру, қатесін табу, деректерін нақтылау және өз көзқарасымен толықтыру – білім алушының жауапкершілігі.

Жасанды интеллектіні сауатты пайдаланған студент уақытын тиімді басқарып, білімін тереңдетіп, жаңа идеяларды жүзеге асыра алады. Ол технологияға тәуелді болмайды, керісінше, оны өзінің кәсіби және тұлғалық дамуына қызмет ететін құралға айналдырады.

Қазақстандық жастардың білімге құштарлығы, жаңашылдығы және технологияны меңгеруге деген талпынысы еліміздің болашағына деген сенімді күшейтеді. Университет қабырғасында қалыптасқан білім, жауапкершілік пен цифрлық мәдениет ертеңгі білікті маманның негізіне айналады.

Қазақстанның болашағы – білімді, ізденімпаз, шығармашыл және технологияны жауапкершілікпен қолданатын жастардың қолында. Сондықтан жасанды интеллектіні қауіп ретінде емес, дұрыс игерілуі тиіс жаңа мүмкіндік ретінде қабылдаған жөн. Осы мүмкіндікті біліммен, адалдықпен және адамгершілік құндылықтармен ұштастыра білген студент жаңа дәуірдің талаптарына сай маман ғана емес, ел дамуына үлес қосатын саналы азамат болып қалыптасады.

Сулейменова Алмажай Кубайдоллақызы[1] - қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-зерттеуші
Кубиева Аяжан Ерланқызы[2] - қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-модератор
[1,2]Ж.Досмұхамедов атындағы мектеп-бөбекжай балабақша кешені
БҚО, Сырым ауданы, Жымпиты ауылы

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІН САЛЫСТЫРА ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫСЫНЫҢ ДӘЛЕЛДІ ОҚУ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУ

Аңдатпа. Мақалада қазақ және әлем әдебиетін салыстыра оқыту жоғары сынып оқушысының дәлелді оқу дағдысын дамытатын теориялық және әдістемелік жүйе ретінде қарастырылады. Дәлелді оқу пікір айту емес, мәтіндік деректі іріктеу, оның маңызын түсіндіру, бірнеше мәтіндегі ақпаратты байланыстыру және негізделген қорытынды жасау әрекеттерінің бірлігі ретінде анықталады. Салыстырмалы әдебиеттану, диалогтік оқу, оқырмандық жауап, аргументация және көпмәтінді сауаттылық тұжырымдары негізінде алты әрекеттік модель ұсынылады. Мақала соңында авторлық бағдарламаны қолдану тәжірибесіндегі қысқаша оң динамика беріледі.
Түйін сөздер: салыстырмалы әдебиеттану, дәлелді оқу, көпмәтінді сауаттылық, мәтіндік дәйек, интерпретация, аргументация, жоғары сынып.

Аннотация. В статье сравнительное изучение казахской и мировой литературы рассматривается как теоретико-методическая система развития доказательного чтения старшеклассников. Доказательное чтение определяется как единство отбора текстовых данных, их интерпретации, интеграции сведений из нескольких текстов и формулирования обоснованного вывода. На основе сравнительного литературоведения, диалогического чтения, читательского отклика, теории аргументации и многотекстовой грамотности предложена модель из шести действий. В конце кратко представлена положительная динамика из опыта применения авторской программы.
Ключевые слова: сравнительное литературоведение, доказательное чтение, многотекстовая грамотность, текстовое доказательство, интерпретация, аргументация.

Abstract. The article examines comparative study of Kazakh and world literature as a theoretical and instructional system for developing evidence-based reading in upper-secondary students. Evidence-based reading is defined as the integrated ability to select textual data, explain its relevance, connect information across texts, and formulate a warranted conclusion. A six-action model is proposed on the basis of comparative literature, dialogic reading, reader-response theory, argumentation, and multiple-text literacy. A brief positive trend from the authors' teaching experience is presented at the end.
Keywords: comparative literature, evidence-based reading, multiple-text literacy, textual evidence, interpretation, argumentation.

Ақпарат көлемі артқан жағдайда оқу сауаттылығы мәтін мазмұнын қайта айтумен шектелмейді. Оқушы деректің қаншалықты орынды екенін бағалауы, бірнеше мәтіндегі ұқсас және қайшы ақпаратты байланыстыруы, авторлық ұстанымды ажыратуы және қорытындысын тексерілетін дәйекпен негіздеуі керек. Бұл талаптар әдебиет сабағына да тікелей қатысты: көркем мәтіндегі пікір бір ғана дұрыс жауапты табудан емес, мәтін бөлшегі мен тұтас көркем жүйе арасындағы байланысты түсіндіруден туады.

Мәселенің өзектілігін халықаралық бағалау нәтижелері де күшейтеді. PISA 2022 дерегінде Қазақстандағы 15 жастағы білім алушылардың 36%-ы оқу сауаттылығы бойынша кемінде 2-деңгейге жеткен, ал ЭЫДҰ орташа көрсеткіші 74% болған. Оқу сауаттылығының 5-деңгейіне немесе одан жоғарысына Қазақстанда 1%, ЭЫДҰ елдерінде орта есеппен 7% оқушы жеткен [2]. Жоғары деңгей ұзақ мәтінді түсіну, абстрактілі ұғымдармен жұмыс істеу, факт пен пікірді жасырын белгілер арқылы ажырату қабілетімен сипатталады. Сондықтан дәлелді оқуды жеке жаттығу емес, пән мазмұнына жүйелі енгізілген танымдық әрекет ретінде қалыптастыру маңызды [3; 14].

Қазақ және әлем әдебиетін қатар оқу осы міндетке табиғи мүмкіндік береді. Бір мәтінді талдағанда оқушы жеке әсеріне сүйеніп кетуі мүмкін; екі мәтін салыстырылғанда ол ортақ өлшем таңдауға, әр шығармадан дәлел келтіруге және айырмашылықтың себебін түсіндіруге мәжбүр болады. Салыстыру дәлелдің сапасын көрінетін етеді: екі үзіндінің қатар берілуі жеткіліксіз, олардың зерттеу сұрағына қатысы және авторлық шешімге ықпалы ашылуы тиіс. Осы тұрғыдан тақырыптың маңыздылығы әдеби білімді тереңдетумен қатар, ақпараттық ортада негізделген пікір айту мәдениетін қалыптастырумен айқындалады.

Мақаланың мақсаты - қазақ және әлем әдебиетін салыстыра оқытудың ғылыми негіздерін жүйелеп, жоғары сынып оқушысының дәлелді оқу әрекетін қалыптастыратын модель ұсыну. Зерттеу сұрағы: мәтіндік дәйек, контекст, балама пайым және салыстырмалы қорытынды бір оқу үдерісінде қалай байланысады? Зерттеу материалына 10-сыныпқа арналған 34 сағаттық, 18 әдеби жұпты қамтитын авторлық бағдарлама алынды [1]. Негізгі әдістер - теориялық талдау, салыстырмалы-типологиялық талдау, мазмұндық жүйелеу және дидактикалық модельдеу.

Дәлелді оқу - оқушының мәтіннен үзінді табуы ғана емес, тұжырым мен дерек арасындағы байланысты көрсетуі. С. Тулминнің аргументация үлгісінде тұжырым дерекпен негізделіп, олардың байланысын ашатын уәж арқылы бекітіледі [11]. Әдеби талдауда осы құрылым «пікір – дәйек – түсіндіру» түрінде көрінеді. Мысалы, кейіпкерді «еркіндікке ұмтылады» деп сипаттау - тұжырым; оның әрекеті немесе сөзі - дәйек; сол детальдың мінез бен идеяны қалай ашатынын көрсету - түсіндіру. Үшінші бөлік болмаса, үзінді дәлел қызметін атқармайды.

Дәлелді оқу көпмәтінді сауаттылықпен де байланысты. Ж.-Ф. Руэ күрделі құжатпен жұмыста оқырман тапсырма мақсатын түсініп, қажетті ақпаратты таңдап, дереккөздер арасындағы байланысты құрып, нәтижесін қайта тексеретінін көрсетеді [12]. М. А. Бритт, Ж.-Ф. Руэ және А. М. Дюрик мақсатты оқуда мәтінді түсіну мен одан өнім жасау - жауап, эссе, қорытынды - бір-бірінен бөлінбейтінін негіздейді [13]. Екі әдеби шығарманы салыстыру кезінде оқушы әр мәтіннің мазмұндық моделін ғана емес, олардың арасындағы интермәтіндік байланысты да жасайды. Демек, салыстырмалы оқу бір мезетте түсіну, іріктеу, біріктіру және бағалау әрекеттерін талап етеді.

Л. Розенблатт мағынаның мәтін мен оқырман әрекеттестігі барысында жасалатынын айтады [9]. Бұл оқушының жеке қабылдауын маңызды етеді, бірақ интерпретацияның шексіз еркіндігін білдірмейді: пайым мәтіннің тілдік және композициялық деректерімен тексеріледі. Л. Выготскийдің оқытудың әлеуметтік табиғаты туралы тұжырымы мұғалім сұрағы, үлгі, жұптық талқылау және кері байланыс арқылы оқушыны дербес дәлелдеуге жеткізудің негізін береді [10]. Осы екі бағыт дәлелді оқуда жеке жауап пен әлеуметтік тексерудің қатар жүруі қажет екенін көрсетеді.

А. Байтұрсынұлы көркем сөздің мазмұны, құрылымы мен тілдік қызметін ұлттық әдеби ұғымдар арқылы жүйеледі [4]. В. Жирмунский типологиялық ұқсастықты халықтардың қоғамдық-тарихи дамуындағы және көркем ойлауындағы сабақтастықпен түсіндірді [6]. Р. Уэллек пен О. Уоррен салыстыруда тақырыптық ұқсастықпен бірге жанр, композиция, стиль және тарихи ортаны ескеру қажеттігін көрсетті [7]. Сондықтан екі шығармадағы ортақ

кейіпкер, сюжет немесе мотив өздігінен ғылыми қорытынды болмайды; оқушы ұқсастықтың көркемдік қызметін және шешуші айырманың себебін ашуы керек.

М. Бахтиннің диалогизм тұжырымы бойынша көркем мағына өзге үндермен қатынаста тереңдейді [5]. Д. Дэмрош әлем әдебиетін ұлттық шекарадан тыс айналымда қайта оқылатын мәтіндер кеңістігі деп қарайды [8]. Бұл қағидалар қазақ және әлем әдебиетін иерархиялық емес, сұхбаттық қатынаста оқуға мүмкіндік береді. Қазақ шығармасы әлемдік мәтінге түсіндірме немесе қосымша мысал ретінде емес, ортақ адамзаттық мәселеге өзіндік көркем жауап берген дербес жүйе ретінде қарастырылады. Осындай ұстаным дәлелді оқудың мәдени жағын ашады: оқушы өзге дәуір мен мәдениетті түсіндіреді, бірақ айырмашылықты жоймайды.

Салыстырудың танымдық құндылығы үш деңгейден көрінеді. Біріншіден, оқушы екі мәтінге ортақ проблеманы анықтайды. Екіншіден, сол проблеманың әр туындыда жанр, кейіпкер, кеңістік, деталь және финал арқылы қалай шешілгенін талдайды. Үшіншіден, айырмашылықты тарихи-мәдени контекспен байланыстырып, өз қорытындысының шегін көрсетеді. Осы қозғалыс сыртқы ұқсастықтан негізделген интерпретацияға жеткізеді.

Ұсынылған модельде әр әрекет келесісінің сапасын анықтайды. Проблемалық сұрақ дұрыс қойылмаса, дәйек кездейсоқ таңдалады; ортақ өлшем сақталмаса, екі мәтін бөлек мазмұндалады; дәйек түсіндірілмесе, қорытынды пікір деңгейінде қалады.

Әрекет	**Оқушы орындайтын жұмыс**	**Бақыланатын нәтиже**
1 Проблемалық сұрақ	Екі мәтінге ортақ, түсіндіруді талап ететін сұрақ қояды	Сұрақ жай деректі емес, байланысты зерттеуге бағытталады
2 Ортақ өлшем	Кейіпкер таңдауы, орта, деталь, баяндау немесе финалдың бірін белгілейді	Екі шығарма бір негізбен салыстырылады
3 Қос дәйек	Әр мәтіннен өлшемге тікелей қатысты үзінді не эпизод таңдайды	Дерек нақты және тексеруге болады
4 Түсіндіру	Дәйектің кейіпкерге, идеяға және контекске қатысын ашады	Тұжырым мен дерек арасындағы уәж көрінеді
5 Балама пайым	Қарсы түсіндіруді немесе өз пікірінің шектеуін қарастырады	Асығыс жалпылау мен біржақтылық азаяды
6 Қорытынды	Ұқсастық пен шешуші айырманы бір тұжырымға біріктіреді	Қорытынды екі мәтіннің дәлелінен туындайды

Модельді «Ақ азу» мен «Көксерек» жұбында қолданғанда «екеуі де қасқыр» деген сыртқы белгі ортақ өлшем бола алмайды. «Адам ортасының қасқыр мінезіне ықпалы» деген өлшем себеп пен салдарды көрсететін эпизодтарды іздетеді. Ақ азудың зорлық пен қамқорлық тәжірибесі сенімге ұласса, Көксеректің күшпен бөлінуі мен жатсынуы адам әлемінен алыстауға әкеледі. Салыстырмалы қорытынды ортақ табиғи негізді ғана емес, ортаның әсері мен финалдың әртүрлі көркем шешімін қамтиды. Осылайша оқушы дайын баға бермей, мінездің қалыптасуын мәтін арқылы түсіндіреді.

Модель басқа жұптарға да бірдей көшірілмейді, оның логикасы сақталады. «Ромео мен Джульетта» мен «Еңлік-Кебекте» ортақ өлшем жеке таңдау мен әлеуметтік тыйымның арақатынасы болуы мүмкін; «Шал мен теңіз» бен «Шыңырауда» шеберлік, табандылық және тәуекел шегі салыстырылады. Әр жағдайда оқушы ортақ тақырыпты атаудан гөрі авторлардың сол мәселені қандай көркем құралмен және қандай финалдық шешіммен бергенін дәлелдейді.

Бағалау тапсырманың соңғы жауабын ғана емес, дәлел құру үдерісін де көрсетуі керек. Негізгі өлшемдер: ортақ салыстыру негізінің анықтығы; екі мәтіннен алынған дәйектің сәйкестігі; дәйекті түсіндірудің тереңдігі; тарихи-мәдени контекстің орынды қолданылуы; балама пайымға жауап; жинақтаушы қорытындының логикасы. Бұл өлшемдер оқушыға «дұрыс жауапты» табуды емес, өз пайымының қалай негізделетінін түсіндіреді.

Саралау мәтінді мазмұндық жағынан жеңілдетумен емес, танымдық қолдау көлемін өзгертумен іске асады. Қолдауды қажет ететін оқушыға салыстыру өлшемі, дәйек табылатын беттер, сұрақтар немесе сөйлем бастамалары беріледі. Дайындығы жоғары оқушы балама интерпретацияны, үшінші дереккөзді немесе авторлық стратегияны бағалайды. Кері байланыс бір сәтті әрекет пен бір нақты жетілдіру қадамын көрсетуі тиіс. Бұл тәсіл бағалауды баға қоюдан оқуды реттейтін құралға айналдырады.

Салыстырмалы оқу дәлелді ойлауды қалыптастыруы үшін үш шарт қажет. Біріншісі - екі мәтінге ортақ әрі даулы сұрақ; екіншісі - әр тұжырымды тексеретін қос дәйек; үшіншісі - дәйекті тарихи және көркем контексте түсіндіру. Егер оқушы тек ұқсастықтарды тізсе, көпмәтінді оқу жүзеге аспайды. Ал дерек, уәж және қорытынды бір жүйеге келгенде салыстыру ақпаратты біріктіру мен бағалаудың күрделі формасына айналады [11-13].

Бұл жұмыстың тәрбиелік мүмкіндігі де дәлел сапасымен байланысты. Өзге мәдени мәтінді түсіну бәрімен келісу дегенді білдірмейді. Оқушы қарсы пайымды дәл жеткізіп, оның тарихи логикасын түсіндіріп, өз ұстанымын кемсітетін жалпылаусыз негіздегенде толерантты коммуникацияның нақты әрекеттерін меңгереді. Демек, әлемдік коммуникацияға дайындық әдеби шығармалардың жай ұқсастығынан емес, айырмашылықты дәлелмен талқылау мәдениетінен қалыптасады.

2025-2026 оқу жылында авторлық бағдарламаны қолдану барысында жүргізілген бақылаудың екі деректер жинағында орташа көрсеткіш 67,5%-дан 74,5%-ға (+7 пайыздық тармақ) және 66,5%-дан 79,5%-ға (+13 пайыздық тармақ) өсті [15]. Оқушы жұмыстарында екі мәтіннен дәйек келтіру, әдеби ұғымдарды орынды қолдану, пікірді түсіндіру және салыстырмалы қорытынды жасау дағдыларында оң өзгеріс байқалды. Бұл мәліметтер модельдің оқу тәжірибесінде қолдануға жарамдылығын көрсететін қысқаша практикалық белгі ретінде берілді. Қатысушылар саны, жеке нәтижелер және бақылау тобы көрсетілмегендіктен, деректерді себеп-салдарлық тиімділіктің түпкілікті дәлелі деп қарастыруға болмайды.

Қазақ және әлем әдебиетін салыстыра оқу жоғары сынып оқушысына бір мәселені екі көркем жүйеде зерттеуге мүмкіндік береді. Оның ғылыми мәні ұқсастық табуда емес, ортақ өлшемді белгілеу, мәтіндік деректі іріктеу, дәйектің қызметін түсіндіру, контексті ескеру және балама пайымды тексеру арқылы негізделген қорытынды жасауда. Алты әрекеттік модель осы күрделі үдерісті бақылауға және бағалауға болатын оқу әрекеттеріне бөледі.

Дәлелді салыстыру әдеби білімді оқу сауаттылығымен, аргументациямен және мәдениетаралық танымммен байланыстырады. Оқушы қазақ әдебиетін әлемдік мәтіндермен тең сұхбатта қабылдап, әр шығарманың тарихи-ұлттық ерекшелігін сақтай отырып талдайды. Мұндай оқу өз пікірін мәтінмен негіздеуге, өзге көзқарастың логикасын түсінуге және әлемдік коммуникацияда айырмашылыққа құрметпен жауап беруге үйретеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сулейменова А. К., Кубиева А. Е. Әдебиеттер тоғысы: қазақ және әлем әдебиетін салыстырмалы зерттеу: 10-сыныпқа арналған авторлық бағдарлама. Орал, 2026. 87 б.

2. OECD. PISA 2022 Results: Country Note - Kazakhstan. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i-and-ii-country-notes_ed6fbcc5-en/kazakhstan_8c403c04-en.html

3. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: 10.1787/dfe0bf9c-en.

4. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш: зерттеу мен өлеңдер. Алматы: Атамұра, 2003. 208 б.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 424 с.
6. Жирмунский В. М. Сравнительное литературоведение: Восток и Запад. Ленинград: Наука, 1979. 493 с.
7. Wellek R., Warren A. Theory of Literature. 3rd ed. New York: Harcourt, Brace & World, 1962. 374 p.
8. Damrosch D. What Is World Literature? Princeton: Princeton University Press, 2003. 324 p.
9. Rosenblatt L. M. Literature as Exploration. 5th ed. New York: Modern Language Association, 1995.
10. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. 159 p.
11. Toulmin S. E. The Uses of Argument. Updated ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 262 p.
12. Rouet J.-F. The Skills of Document Use: From Text Comprehension to Web-Based Learning. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2006.
13. Britt M. A., Rouet J.-F., Durik A. M. Literacy Beyond Text Comprehension: A Theory of Purposeful Reading. New York: Routledge, 2018.
14. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031.
15. Сулейменова А. К., Кубиева А. Е. «Әдебиеттер тоғысы» авторлық бағдарламасын апробациялау актілері. Батыс Қазақстан облысы, Сырым ауданы, 2025-2026 оқу жылы. Қолжазба.

Капажанова Жанаргул Айбаровна[1] – меңгеруші,
Жолдыбаева Саним Сабыровна[2] – әдіскер,
Кайрова Нұрлыгул Кадыржановна[3] - бейнелеу жетекшісі
[1,2,3]«Нұршуақ» бөбекжай-бақшасы
Атырау облысы, Исатай ауданы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ МЕН МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ, ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ТӘЖІРИБЕЛЕРІ «ЭКОӘЛЕМ БАЛАБАҚШАДА»

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың заманауи тәсілдері қарастырылады. Авторлық «ЭКОӘЛЕМ» бағдарламасының негізгі идеясы – баланы табиғат туралы ақпаратты жай қабылдаушы емес, қоршаған әлемді белсенді зерттеуші ретінде қалыптастыру. Бағдарлама негізіндегі «5Э» моделі: эмоция, эрудиция, эксперимент, эко-әрекет және эко-әдет арқылы баланың табиғатқа деген қызығушылығын экологиялық жауапты мінез-құлыққа айналдыру жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: экологиялық тәрбие, экологиялық мәдениет, мектепке дейінгі ұйым, «ЭКОӘЛЕМ», «5Э» моделі, табиғат, зерттеу, эксперимент, экологиялық әдет, STEAM.

Кіріспе

Қоршаған әлемге деген баланың алғашқы көзқарасы мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады. Бұл жаста бала табиғатты бақылап, оның құбылыстарына қызығушылық

танытады, өсімдіктер мен жануарларға эмоционалды қатынас қалыптастырады және қоршаған ортадағы қарапайым мінез-құлық ережелерін меңгере бастайды. Сондықтан экологиялық тәрбие балабақшадағы тәрбие жұмысының қосымша бағыты емес, баланың тұлғалық дамуының маңызды құрамдас бөлігі болуы тиіс. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды дамытуға қатысты қазіргі мемлекеттік саясат баланың танымдық, физикалық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуын кешенді қолдауға бағытталған. 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамада экологиялық тәрбие, қоршаған әлемге ұқыпты қарау, экологиялық құндылықтарды қалыптастыру және табиғатты сақтауға жауапкершілік тәрбиенің маңызды бағыттары ретінде көрсетілген. Ал 2024–2029 жылдарға арналған «Таза Қазақстан» тұжырымдамасында экологиялық мәдениетті қалыптастырудың кешенді тәсілі, экологиялық білім беру және мектепке дейінгі ұйымдарда «Жасыл балабақша» бағытын дамыту қарастырылған.

Мектепке дейінгі ұйымдағы экологиялық білім беру мен мәдениетін қалыптастырудың заманауи тәсілдері. Дәстүрлі экологиялық тәрбие көбінесе балаға табиғат туралы ақпарат беруге негізделеді. Бала өсімдіктердің, жануарлардың атауларын біледі, табиғатты қорғау керектігін түсінеді, табиғаттағы мінез-құлық ережелерін жаттайды. Алайда экологиялық мәдениет тек біліммен қалыптаспайды. Бала «қоқысты жерге тастауға болмайды» деген ережені білуі мүмкін. Бірақ оның экологиялық мәдениеті қоқысты өзі арнайы орынға тастағанда, табиғаттағы тазалықты сақтағанда және өз әрекетінің қоршаған ортаға әсерін түсінгенде ғана қалыптаса бастайды. Сол сияқты бала «суды үнемдеу керек» деген ақпаратты есте сақтағанымен, суды қажетсіз ағызбау, кранды уақытында жабу, судың тіршілік үшін маңызын түсіну сияқты әрекеттерді күнделікті өмірінде қолдануы маңызды. Осы тұрғыдан алғанда экологиялық тәрбие мынадай қарапайым, бірақ маңызды тізбекке негізделуі қажет: **Білу → сезіну → зерттеу → әрекет ету → әдет қалыптастыру.** «ЭКОӘЛЕМ» бағдарламасының басты идеясы да осы бағытпен үндеседі. Балаға табиғат туралы дайын ақпаратты көбірек берудің орнына, оған табиғатты өздігінен байқауға, сұрақ қоюға, зерттеуге және қоршаған ортаға пайдалы әрекет жасауға мүмкіндік беріледі. «ЭКОӘЛЕМ» бағдарламасында бала пассивті тыңдаушы ретінде емес, қоршаған әлемді зерттеуші ретінде қарастырылады. Педагогтің рөлі де өзгереді. Ол тек білім беруші емес, баланың қызығушылығын қолдайтын, зерттеу әрекетін ұйымдастыратын және баланың өз бетінше қорытынды жасауына мүмкіндік беретін серіктеске айналады. Мысалы, педагог балаларға: *«Өсімдікке су не үшін қажет?»* – деген сұрақ қоя алады. Бала дайын жауапты тыңдамайды. Ол өсімдікті бақылайды, суарылған және суарылмаған өсімдіктің жағдайын салыстырады, өзгерістерді байқайды, өз болжамын айтады. Осыдан кейін қарапайым қорытынды жасайды. Мұндай әрекетте бірден бірнеше міндет шешіледі: бала табиғат туралы білім алады, бақылау жүргізеді, сөйлеу дағдысын дамытады, салыстырады, себеп-салдарлық байланысты түсінеді және тірі табиғатқа қамқорлық жасау қажеттігін сезінеді. Демек, экологиялық тәрбие күнделікті балабақша өмірінің табиғи бөлігіне айналады.

«5Э» – экологиялық мәдениетті қалыптастыру моделі

«ЭКОӘЛЕМ» бағдарламасының ерекшеліктерінің бірі – экологиялық мәдениетті қалыптастыруға арналған авторлық **«5Э» моделінің** ұсынылуы.

1. **Эмоция** Экологиялық мәдениеттің алғашқы қадамы – табиғатты эмоционалды қабылдау. Бала гүлдің әдемілігіне таңданады, құстың дауысын тыңдайды, көбелекті бақылайды, жаңбырдың жауғанын сезінеді, ағаштың өзгерісін байқайды. Педагог баланың табиғатқа деген қызығушылығын қолдап, оның сезімін сөзбен жеткізуіне мүмкіндік береді. «Қандай әдемі?», «Саған не ұнады?», «Бұл құбылыс саған қандай сезім тудырды?» сияқты сұрақтар баланың табиғатпен эмоционалды байланысын күшейтеді.

2. **Эрудиция** Эмоциялық қызығушылық біртіндеп білімге ұласады. Бала өсімдіктің, жануардың, табиғи құбылыстың атауын біледі. Оның ерекшеліктері, қажеттіліктері және қоршаған ортамен байланысы туралы жасына сай түсінік қалыптастырады. Бұл жерде басты

мақсат – баланы ақпаратпен шамадан тыс жүктеу емес, оның қызығушылығына сәйкес қажетті білімді ұсыну.

3.Эксперимент Бала зерттеушіге айналады. Ол: бақылайды → сұрақ қояды → болжам жасайды → тәжірибе жүргізеді → салыстырады → қорытынды жасайды. Мысалы, «Су қандай заттарды өткізеді?», «Қай топырақта өсімдік жақсы өседі?», «Мұз неге ериді?», «Жапырақтың түсі неге өзгереді?» сияқты қарапайым сұрақтар балалардың зерттеушілік белсенділігін арттырады. Мұндай тәжірибелер міндетті түрде қауіпсіздік талаптарын сақтай отырып ұйымдастырылуы тиіс.

4.Эко-әрекет Бала алған білімін нақты әрекет арқылы көрсетеді. Өсімдікке күтім жасау, суды үнемдеу, бөлмедегі табиғат бұрышын реттеу, құстарға жем дайындау, табиғаттағы қоқысты жинау, қағазды тиімді пайдалану, қалдықтарды ажырату сияқты қарапайым әрекеттер баланың экологиялық жауапкершілігін қалыптастырады. Бұл жерде бала «табиғатты қорғау керек» деген сөзді жай қайталамайды, оны іс жүзінде орындайды.

5. Эко-әдет Қайталанатын экологиялық әрекет біртіндеп баланың күнделікті әдетіне айналады. Кранды ашық қалдырмау, жарықты қажетсіз жақпау, қоқысты тиісті жерге тастау, өсімдікке зиян келтірмеу, жануарларға қамқорлықпен қарау сияқты әрекеттер баланың күнделікті мінез-құлқында бекітіледі. Осылайша жеке тұлғаның экологиялық білімін **5-Э** моделі арқылы қалыптастырудамыз.

Қорытынды

Жалпы экологиялық мәдениет бір күнде қалыптаспайды. Ол баланың табиғатты көруінен, оған қызығуынан, сұрақ қоюынан, зерттеуінен және күнделікті шағын әрекеттерінен біртіндеп қалыптасады. «ЭКОӘЛЕМ» бағдарламасының басты құндылығы – экологиялық тәрбиені жеке іс-шара деңгейінен баланың күнделікті өмір салтына айналдыруға ұмтылуында. Бала табиғатты тек суреттен көріп қана қоймай, оны бақылайды. Тек ережені жаттап қана қоймай, оны орындайды.

Тек тәжірибені бақылап қана қоймай, өз болжамын тексереді. Тек «табиғатты қорғау керек» деп айтпай, табиғатқа нақты көмектеседі. Осы үдерісте эмоция білімге, білім зерттеуге, зерттеу әрекетке, әрекет әдетке айналады. Сондықтан «ЭКОӘЛЕМ» – балабақшадағы экологиялық іс-шаралардың жиынтығы ғана емес, баланың табиғатпен қарым-қатынасын қалыптастыратын педагогикалық мәдениет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №249 қаулысы.
2. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
3. Экологиялық мәдениетті дамытудың 2024–2029 жылдарға арналған «Таза Қазақстан» тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 31 қазандағы №910 қаулысы.
4. “Мектепке дейінгі ұйым жағдайында балаларға экологиялық тәрбие беру” әдістемелік ұсынымдар -ҚР Оқу-ағарту министрлігі Балаларды ерте дамыту институты 2023ж

Закарияева Жайнар Закарияевна[1] – әдіскер,
Зайнова Камажай Мугауовна[2] – хореограф,
Жолдыбаева Гайни Сабыровна[3] – бейнелеу жетекшісі
«Атырау облысы Білім беру басқармасының Исатай ауданы білім бөлімінің
«Қарлығаш» бөбекжай-бақшасы коммуналдық мемлекеттік қазыналық
кәсіпорны

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ КӨРКЕМ-ЭСТЕТИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ТӘСІЛДЕРІ

(5 жастағы балаларға арналған)

Мектепке дейінгі кезең – баланың тұлғалық қалыптасуындағы аса маңызды даму кезеңдерінің бірі. Дәл осы уақытта баланың қоршаған ортаны қабылдауы, сезінуі, қиялдауы, шығармашылық ойлауы және эстетикалық талғамы қарқынды қалыптасады. Бала әлемді тек сөз және логикалық түсініктер арқылы ғана емес, музыка, қозғалыс, түс, бейне, ырғақ және ойын арқылы қабылдайды. Сондықтан мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үдерісінде баланың шығармашылық және көркем-эстетикалық дамуына ерекше мән беру қажеттілігі туындайды.

Шығармашылық – баланың жаңа нәрсе жасауға, өз ойын өзіндік жолмен жеткізуге, қалыптан тыс шешім табуға және қоршаған ортаға өзіндік көзқарас танытуға бағытталған табиғи қабілеті. Мектепке дейінгі жаста шығармашылық әрекет көбіне ойын, сурет салу, музыка тыңдау, ән айту, би қимылдары, сахналау, құрастыру және қиялға негізделген әрекеттер арқылы көрініс табады. Баланың шығармашылық әлеуетін дамыту үшін педагог оның дайын үлгіні қайталауына ғана емес, өздігінен ізденуіне, таңдау жасауына және өзіндік шешім қабылдауына мүмкіндік беруі қажет.

Музыка баланың есту және эмоционалдық қабылдауын дамытса, хореография дене қимылының мәнерлілігін қалыптастырады. Бейнелеу өнері түстер мен пішіндерді қабылдауға, композициялық ойлауға ықпал етеді. Театр баланың эмоциясын, сөйлеу мәнерін, қиялын және қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

Ал шығармашылық ойын осы бағыттардың барлығын табиғи түрде біріктіруге мүмкіндік береді. Осыған байланысты мектепке дейінгі білім беру тәжірибесінде өнер бағыттарын кіріктіре ұйымдастырудың маңызы артып отыр. Кіріктіру баланың бір тақырыпты бірнеше шығармашылық әрекет арқылы қабылдауына мүмкіндік береді. Мысалы, «Күзгі бояулар» тақырыбын қарастырайық. Бала алдымен күз туралы музыкалық шығарманы тыңдайды, музыканың көңіл күйін анықтайды. Кейін күзгі жапырақтардың қозғалысын хореографиялық қимылдар арқылы бейнелейді. Одан әрі түрлі түсті жапырақтардың суретін салады немесе аппликация жасайды. Сабақ соңында «Күзгі орманда» атты шағын театрлық көрініске қатыса алады. Бір тақырыптың музыка, қимыл, бейнелеу және театр арқылы берілуі баланың қабылдау мүмкіндігін кеңейтеді.

Шығармашылық және көркем-эстетикалық мәдениетті дамытудағы маңызды қағидалардың бірі – баланың жас ерекшелігін және жеке мүмкіндігін ескеру. Әр баланың шығармашылық қабілеті әртүрлі деңгейде көрінуі мүмкін. Бір бала музыкалық ырғақты тез қабылдаса, екінші бала сурет салуға, үшіншісі сахналық әрекетке қызығуы мүмкін. Сондықтан педагог барлық баладан бірдей нәтиже талап етпей, әр баланың жеке шығармашылық мүмкіндігін ашуға бағытталған орта қалыптастыруы тиіс.

Ал бала: тыңдайды; бақылайды; салыстырады; қиялдайды; тәжірибе жасайды; қимылдайды; бейнелейді; сахналайды; өз идеясын ұсынады. Мектепке дейінгі балалардың көркем-эстетикалық мәдениетін дамытуда ұлттық мәдени мазмұнды пайдалану да маңызды. Қазақ халқының ұлттық музыкасы, биі, ою-өрнегі, ертегілері, салт-дәстүрлері мен қолөнер элементтері баланың эстетикалық талғамын қалыптастырумен қатар, мәдени құндылықтарды тануына мүмкіндік береді. Мысалы, «Ырғақты оюлар» тақырыбында бала қазақтың ою-

өрнектеріндегі қайталанатын ырғақты байқап, оны музыка ырғағымен байланыстыра алады. Ою элементтерін бейнелеп, сол өрнектің қозғалысын хореографиялық қимылмен көрсетуге, кейін ұлттық мазмұндағы шағын театрлық көрініс құруға болады.

Демек, мектепке дейінгі жаста шығармашылық және көркем-эстетикалық мәдениетті қалыптастыру – баланың тек өнерге қабілетін дамыту емес, оның тұлғалық әлеуетін ашудың маңызды құралы. Инновациялық модельдің теориялық негізі баланың табиғи шығармашылық мүмкіндігін қолдауға, өнер түрлерінің өзара байланысын қамтамасыз етуге және баланың белсенді шығармашылық әрекетін ұйымдастыруға сүйенеді.

Сондықтан заманауи мектепке дейінгі ұйымдағы шығармашылық білім беру ортасы «балаға не үйрету керек?» деген сұрақпен ғана шектелмей, «балаға өз идеясын қалай жүзеге асыруға мүмкіндік береміз?» деген ұстанымға негізделуі қажет.

Мажитова Орынгул Разиденовна
Педагог-психолог
Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті
Атырау облысы, Атырау қаласы

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫН ҚОЛДАУДА ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психологиялық дамуын қолдауда педагог-психолог қызметінің мазмұны мен маңызы қарастырылады. Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті жағдайында баланың жеке ерекшеліктерін анықтау, психологиялық диагностика жүргізу, түзету-дамыту жұмыстарын ұйымдастыру, эмоциялық жағдайын тұрақтандыру, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру және ата-анамен серіктестік орнату мәселелеріне назар аударылады. Педагог-психолог жұмысының баланың кемшілігіне емес, оның сақталған мүмкіндіктері мен даму әлеуетіне сүйенуі қажеттігі негізделеді. Мақалада психологиялық қолдаудың кезеңдері жүйеленіп, практикалық жұмыс бағыттары ұсынылады. Сонымен қатар педагог-психолог, ата-ана және басқа да мамандар арасындағы өзара әрекеттесудің маңызы көрсетіледі.

Түйін сөздер: ерекше білім беру қажеттіліктері, педагог-психолог, психологиялық қолдау, түзету-дамыту жұмысы, ППТК, диагностика, эмоциялық даму, әлеуметтік бейімделу, жеке тәсіл, ата-анамен серіктестік.

Кіріспе

Қазіргі білім беру кеңістігінде әр баланың жеке мүмкіндігі мен қажеттілігін ескеру білім беру сапасының маңызды көрсеткіштерінің біріне айналып отыр. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау тек олардың оқу жетістіктерін қамтамасыз етумен шектелмейді. Баланың қоршаған ортамен қарым-қатынасы, эмоциясын білдіруі, өзін бағалауы, жаңа жағдайға бейімделуі, тапсырманы орындауға қызығушылығы және әлеуметтік ортада өзін қауіпсіз сезінуі де жүйелі психологиялық қолдауды қажет етеді.

Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау мен психологиялық-педагогикалық қолдаудың нормативтік негіздері қалыптасып, мамандар жұмысының мазмұны нақтыланып келеді. Қолдау баланың қиындықтарын анықтауды ғана емес, оның табысты оқуы, дамуы және әлеуметтенуі үшін қажетті әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайларды жасауды қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинетіндегі педагог-психологтың қызметі ерекше мәнге ие. Педагог-психолог баланың психологиялық ерекшеліктерін зерделеп қана қоймай, оның жеке даму бағытын анықтауға, әлеуетін ашуға және күнделікті ортаға бейімделуіне жағдай жасайды.

Ерекше баланың психологиялық дамуын қолдаудың мәні

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психологиялық дамуы әртүрлі қарқынмен және өзіндік ерекшеліктермен жүруі мүмкін. Бір балада зейіннің тұрақсыздығы байқалса, екіншісінде қарым-қатынасқа түсудегі қиындықтар, үшіншісінде эмоцияны реттеу немесе нұсқауды қабылдау мәселелері басым болуы ықтимал. Сондықтан барлық балаға бірдей психологиялық ықпал ету әдісін қолдану тиімді нәтиже бере бермейді.

Психологиялық қолдаудың негізгі қағидасы – баланы белгілі бір кемшілік немесе диагноз арқылы ғана сипаттамау. Педагог-психолог ең алдымен баланың **не істей алмайтынын емес, нені орындай алатынын, қандай жағдайда нәтижеге жететінін және қандай қолдауға жауап беретінін** анықтауы қажет.

Бұл жерде диагностика жұмыстың соңғы мақсаты емес, әрі қарайғы түзету-дамыту бағытын анықтайтын бастапқы құрал ретінде қарастырылады. Қазақстанда ерекше білім беру

қажеттіліктерін бағалау барысында когнитивтік және орындаушылық функциялар, сөйлеу, оқу-жазу және санау дағдылары, эмоционалдық-еріктік сала, әлеуметтік өзара әрекет, сенсорлық-моторлық ерекшеліктер сияқты бірнеше бағыт ескеріледі.

Педагог-психолог осы ерекшеліктерді кешенді түрде қарастырып, баланың психологиялық бейнесін қалыптастырады. Мұндай тәсіл баланы бір ғана көрсеткіш бойынша бағалаудан сақтап, оның дамуындағы күшті және әлсіз жақтарды қатар анықтауға мүмкіндік береді.

Педагог-психолог қызметінің негізгі бағыттары

ППТК жағдайындағы педагог-психолог жұмысының мазмұнын бірнеше өзара байланысты бағытқа бөлуге болады.

Бірінші бағыт – психологиялық диагностика. Диагностикалық жұмыс баланың танымдық процестерін, эмоциялық-еріктік ерекшеліктерін, қарым-қатынас дағдыларын, өзіндік бағасын және бейімделу мүмкіндіктерін анықтауға бағытталады. Диагностиканы бір реттік тексеру ретінде емес, баланың даму динамикасын бақылау үдерісі ретінде ұйымдастыру маңызды.

Екінші бағыт – түзету-дамыту жұмысы. Оның мазмұны диагностикалық нәтижелерге сәйкес құрылады. Мысалы, зейін тұрақсыздығы байқалған жағдайда зейінді шоғырландыруға арналған қысқа тапсырмалар, есте сақтау жаттығулары, реттілікті сақтау ойындары қолданылуы мүмкін. Эмоцияны реттеу қиындығы бар балалармен тыныс алу жаттығулары, эмоцияларды ажырату, сезімді сөзбен білдіру және жағдаяттарды талдау жұмыстары жүргізіледі.

Үшінші бағыт – әлеуметтік-коммуникативтік қолдау. Кейбір балалар өз қажеттілігін білдіруде, кезек күтуде, басқа адамды тыңдауда немесе бірлескен әрекетке қосылуда қиындық көреді. Мұндай жағдайда рөлдік ойындар, әлеуметтік жағдаяттарды модельдеу, диалогтік тапсырмалар және бірлескен шығармашылық әрекеттер нәтижелі болуы мүмкін.

Төртінші бағыт – ата-анамен психологиялық жұмыс. Ерекше баланың дамуына отбасы ортасының ықпалы жоғары. Сондықтан ата-анаға баланың ерекшеліктерін түсіндіру, үй жағдайында қолдау көрсету тәсілдерін ұсыну және баланың шағын жетістіктерін байқауға бағыттау педагог-психолог жұмысының маңызды бөлігі болып табылады.

Бесінші бағыт – мамандар арасындағы өзара әрекеттестік. ППТК-да психологтың жұмысы логопед, арнайы педагог, педагог, дене шынықтыру нұсқаушысы және басқа мамандардың қызметімен үйлескенде ғана кешенді сипат алады. Бір маманның бақылауындағы өзгеріс екінші маманның түзету жұмысына қажетті ақпарат беруі мүмкін.

Психологиялық қолдаудың кезеңдік моделі

Педагог-психолог жұмысының нәтижелілігін арттыру үшін қолдауды белгілі бір жүйемен ұйымдастыруға болады.

Кезең	Педагог-психологтың негізгі әрекеті	Күтілетін нәтиже
1. Бастапқы зерделеу	Әңгімелесу, бақылау, диагностикалық тапсырмалар, ата-анадан ақпарат жинау	Баланың жеке психологиялық ерекшеліктері анықталады
2. Қажеттілікті анықтау	Қиындықтардың сипатын және баланың сақталған мүмкіндіктерін талдау	Негізгі психологиялық қолдау бағыттары белгіленеді
3. Жеке жоспарлау	Мақсат, міндет және түзету-дамыту жаттығуларын таңдау	Баланың қажеттілігіне сәйкес жеке жұмыс бағыты құрылады
4. Түзету-дамыту жұмысы	Ойын, жаттығу, арт-терапиялық, коммуникативтік және эмоциялық әдістерді қолдану	Танымдық, эмоциялық және әлеуметтік дағдылардың дамуына жағдай жасалады
5. Динамикалық бақылау	Аралық нәтижелерді салыстыру, әдістерді түзету	Қолдау мазмұны баланың өзгерістеріне қарай бейімделеді
6. Қорытынды және ұсыныс	Нәтижені талдау, ата-ана мен мамандарға ұсыныстар беру	Баланың әрі қарайғы даму бағыты айқындалады

Кестеден көрінгендей, психологиялық қолдау бір ғана түзету сабағынан тұрмайды. Ол диагностикалау, жоспарлау, практикалық жұмыс және нәтижені бақылау кезеңдерінің өзара байланысынан құралады.

Түзету-дамыту жұмысында қолданылатын тиімді тәсілдер

Ерекше балалармен жұмыс кезінде әдістің баланың жасына, психологиялық ерекшелігіне және нақты қажеттілігіне сәйкестігі маңызды. Бір тапсырманың өзін әртүрлі деңгейде ұсынуға болады. Мысалы, балаға бірнеше эмоция бейнеленген сурет көрсетіліп, алдымен оларды атау ұсынылады. Келесі кезеңде белгілі бір эмоцияның себебін түсіндіру, кейін сол сезімді қандай тәсілмен басқаруға болатынын талқылау жүзеге асырылады.

Ойын технологиясы баланың табиғи белсенділігін пайдалануға мүмкіндік береді. Ойын барысында бала тапсырманы мәжбүрлі әрекет ретінде емес, қызықты әрекет ретінде қабылдайды. «Эмоцияны тап», «Не өзгерді?», «Менің көңіл күйім», «Қайсысы дұрыс?», «Жағдаятты шеш» сияқты ойындарды баланың мүмкіндігіне қарай күрделендіруге болады.

Арт-терапиялық элементтер де психологиялық қолдауда пайдалы құрал бола алады. Сурет салу, түспен жұмыс жасау, мүсіндеу, коллаж құрастыру арқылы бала сөзбен жеткізуі қиын эмоцияларын шығармашылық әрекет арқылы білдіреді. Мұнда педагог-психолог баланың жұмысын асығыс интерпретацияламай, оның әрекетін бақылап, баланың өз түсіндіруіне мүмкіндік бергені дұрыс.

Сонымен қатар сенсорлық ерекшеліктері бар балалар үшін қоршаған ортадағы артық тітіркендіргіштерді азайту, тапсырмаларды шағын бөліктерге бөлу, визуалды нұсқаулықтар пайдалану және алдын ала ескерту тәсілдері маңызды болуы мүмкін.

Педагог-психологтың кәсіби ұстанымы

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін педагог-психологтың кәсіби қызметі баланың психологиялық ерекшеліктерін анықтаумен ғана шектелмейді. Оның негізгі міндеттерінің бірі – баланың өзін қауіпсіз сезінуіне, өз мүмкіндігін байқап көруіне, қарым-қатынас жасауына және біртіндеп дербес әрекет етуіне қолайлы психологиялық орта қалыптастыру. Сондықтан маманның кәсіби ұстанымы түзету-дамыту жұмысының мазмұны мен нәтижесіне тікелей ықпал етеді.

Педагог-психологтан арнайы психологиялық-педагогикалық біліммен қатар эмпатия, сабырлылық, байқағыштық, икемділік және баланың жеке ерекшеліктерін қабылдай білу қабілеті талап етіледі. Әр баланың даму қарқыны бірдей болмайды. Бір бала жаңа тапсырманы бірнеше әрекеттен кейін қабылдаса, екіншісі оны орындау үшін визуалды үлгіні, қосымша түсіндіруді немесе ересектің көмегін қажет етуі мүмкін. Осы айырмашылықтарды ескермей, барлық балаға бірдей талап қою психологиялық тұрғыдан тиімсіз болуы ықтимал.

Баланың тапсырманы бірден орындамауы оның қабілетсіздігін білдірмейді. Кей жағдайда қиындық тапсырманың күрделілігіне, нұсқаудың ұзақтығына, қоршаған ортадағы артық тітіркендіргіштерге, баланың шаршауына немесе эмоционалдық жағдайына байланысты болуы мүмкін. Сондықтан педагог-психолог баланың әрекетін бағалаудан бұрын: «Бұл тапсырма балаға қандай жағдайда қолжетімді болады?», «Оған қандай қолдау қажет?», «Тапсырманы қандай жолмен жеңілдетуге болады?» деген сұрақтарға жауап іздеуі қажет.

Педагог-психолог үшін маңызды қағидалардың бірі – **«баланы өзгерту» емес, баланың дамуына қолайлы жағдай жасау**. Бұл ұстаным маманның баламен өзара әрекеттесу тәсілінен көрінеді. Мысалы, қарым-қатынасқа сирек түсетін балаға бірден ұзақ диалог құруды талап ету оның ішкі қысымын күшейтуі мүмкін. Оның орнына алдымен екі заттың бірін таңдауды ұсыну, қысқа жауапты қабылдау, ым-ишараны сөзбен толықтыру, кейін біртіндеп қысқа сөйлемге көшу тиімді болады. Осылайша бала өз әрекетінің нәтижесін сезініп, қарым-қатынасқа деген сенімі біртіндеп қалыптасады.

Түзету-дамыту жұмысында **«қарапайымнан күрделіге», «қолжетімдіден жаңаға»** қағидасын сақтау маңызды. Алдымен бала орындай алатын әрекет ұсынылып, кейін оның құрамына жаңа элемент енгізіледі. Мысалы, бала сурет бойынша бір сөзбен жауап бере алса, келесі кезеңде екі сөзден тұратын жауап құрастыруға, кейін қысқа сөйлем айтуға

ынталандырылады. Мұндай бірізділік баланың мүмкіндігін шамадан тыс талаппен шектемей, даму динамикасын табиғи түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Педагог-психологтың кәсіби ұстанымында **позитивті кері байланыс** ерекше орын алады. Баланың шағын жетістігін дер кезінде байқау оның өз күшіне деген сенімін арттырады. Алайда кері байланыс жалпы мақтаудан тұрмауы керек. «Жарайсың!» деген сөзбен қатар нақты әрекетті атап көрсету маңызды: «Бүгін тапсырманы соңына дейін орындадың», «Бүгін өз қалауыңды сөзбен айттың», «Суреттегі үш эмоцияны дұрыс ажыраттың», «Басқа баланың әрекетін күттің» деген сияқты нақты пікір баланың қандай әрекеті сәтті болғанын түсінуіне көмектеседі.

Маманның дауыс ырғағы, сөйлеу қарқыны, бет әлпеті және дене қимылы да баланың психологиялық жағдайына әсер етеді. Сондықтан педагог-психолог күрделі немесе күтпеген жағдайда да сабырлы реакция танытуы қажет. Баланың қателесуіне мүмкіндік беру, қайта орындауға жағдай жасау, қажет болған жағдайда қысқа үзіліс ұсыну – психологиялық қауіпсіз ортаның маңызды элементтері.

Сонымен қатар педагог-психолог баланың жеке шекарасын құрметтеуі тиіс. Баланың қандай да бір әрекетке бірден қосылмауы әрқашан қарсылық ретінде қабылданбауы керек. Кей жағдайда балаға тапсырманы қабылдау үшін уақыт қажет болады. Маман баланың мінез-құлқын жазалау немесе мәжбүрлеу арқылы емес, оның себебін түсіну және қолдау деңгейін өзгерту арқылы реттегені дұрыс.

Кәсіби ұстанымның тағы бір маңызды қыры – **баланың күшті жақтарына сүйену**. Мысалы, бала вербалды қарым-қатынаста қиындық көргенімен, құрастыруға, сурет салуға немесе музыкалық әрекетке қызығушылық танытуы мүмкін. Осы қызығушылықтарды психологиялық жұмыстың тірегіне айналдыруға болады. Бала жақсы орындайтын әрекет арқылы жаңа дағдыны қалыптастыру оның мотивациясын сақтауға көмектеседі.

Педагог-психолог өз жұмысында баланың нәтижесін басқа балалардың көрсеткіштерімен салыстырудан гөрі, оның **жеке даму динамикасын** бақылағаны жөн. Бүгін бала тапсырманы маманның көмегімен орындаса, белгілі бір уақыттан кейін оны жартылай дербес, кейін өздігінен орындауы мүмкін. Осы өзгерістердің барлығы психологиялық қолдаудың нәтижесін бағалауда маңызды.

Сондықтан педагог-психологтың кәсіби ұстанымын бірнеше негізгі қағида арқылы сипаттауға болады: баланы қабылдау, оның жеке ерекшелігін ескеру, қауіпсіз психологиялық орта құру, қолжетімді мақсат қою, шағын жетістіктерді бекіту, жеке даму динамикасын бақылау және қажет болған жағдайда қолданылатын әдістерді өзгерту. Бұл қағидалар маманның күнделікті практикасында өзара байланыста жүзеге асқанда ғана түзету-дамыту жұмысы жүйелі сипат алады.

Ата-анамен серіктестік

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың психологиялық дамуын тек Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинетінде өткізілетін сабақтармен шектеу дұрыс емес. Баланың күнделікті өмірінің негізгі бөлігі отбасында өтетіндіктен, ата-ананың қолдауы түзету-дамыту жұмысының жалғастығын қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. Осыған байланысты педагог-психолог пен ата-ана арасындағы өзара сенімге негізделген серіктестік ерекше мәнге ие.

Ата-анамен алғашқы кездесуден бастап маманның қарым-қатынас стилі маңызды. Кейбір ата-аналар баласының ерекшелігіне байланысты алаңдаушылық, сенімсіздік немесе шамадан тыс уайым сезінуі мүмкін. Сондықтан педагог-психолог баланың қиындықтарын механикалық түрде тізіп бермей, оның даму ерекшеліктерін түсінікті тілмен түсіндіріп, қолдаудың нақты мүмкіндіктерін көрсетуі қажет.

Ата-анамен жұмыста баланың қиындықтарын ғана көрсету жеткіліксіз. Керісінше, **қиындық – мүмкіндік – қолдау** байланысын көрсету пайдалы. Мысалы, «балаңыз нұсқауды толық орындамайды» деген пікірдің орнына «екі қадамнан тұратын нұсқауды орындады, үшінші қадамда қосымша еске салуды қажет етті» деген нақты ақпарат ата-анаға баланың

қазіргі мүмкіндігін дұрыс түсінуге көмектеседі. Мұндай сипаттама әрі объективті, әрі баланың даму перспективасын көруге мүмкіндік береді.

Ата-анаға берілетін ұсыныс нақты, қарапайым және күнделікті өмірде қолдануға болатын сипатта болғаны жөн. Үй жағдайында күрделі кәсіби жаттығуларды міндеттеу ата-анаға қосымша салмақ түсіруі мүмкін. Оның орнына күнделікті әрекеттердің өзін дамыту мүмкіндігі ретінде қарастыруға болады. Мысалы, бірге сурет қарау кезінде «Бұл кім?», «Ол не істеп жатыр?», «Оның көңіл күйі қандай?» деген сұрақтар арқылы баланың сөйлеу және эмоцияны тану дағдыларын дамытуға болады.

Күнделікті тұрмыстық жағдайларды да психологиялық қолдауға пайдалануға мүмкіндік бар. Дүкенге барған кезде балаға екі заттың бірін таңдауды ұсыну – шешім қабылдау дағдысын; ойын кезінде кезек күтуді үйрету – әлеуметтік өзара әрекетті; күн тәртібін суреттер арқылы көрсету – реттілік пен дербестікті; көңіл күйді күн сайын атау – эмоцияны тану және білдіру қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Ата-анамен кері байланысты жүйелі ұйымдастыру да маңызды. Маман әр сабақтан кейін ұзақ есеп беруге міндетті емес, бірақ баланың маңызды жетістігі немесе қиындықтары туралы қысқа әрі нақты ақпарат бере алады. Мысалы: «Бүгін бала тапсырманы бұрынғыдан ұзақ уақыт орындады», «Өз таңдауын сөзбен білдірді», «Жаңа ойын ережесін екі рет түсіндіргеннен кейін қабылдады» деген сияқты мәліметтер ата-анаға баланың даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді.

Ата-анамен серіктестіктің тиімді формаларына жеке кеңес беру, қысқа ұсынымдар әзірлеу, бірлескен бақылау, ашық түзету сабағына қатыстыру және үй жағдайында орындауға болатын шағын тапсырмалар ұсыну жатады. Бұл жұмыстардың мақсаты ата-ананы маманның орнына қою емес, керісінше, кәсіби көмекті отбасы жағдайындағы күнделікті қолдаумен байланыстыру болып табылады.

Сонымен қатар педагог-психолог ата-ананың пікірін де тыңдауы қажет. Өйткені ата-ана баланың үйдегі мінез-құлқын, белгілі бір жағдайларға реакциясын, қызығушылығын және күнделікті әдеттерін жақсы біледі. Кабинеттегі бақылау мен үйдегі бақылауды салыстыру баланың психологиялық ерекшеліктерін толық түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, бала маманмен қарым-қатынаста белсенді болғанымен, үйде өз ойын білдіруге қиналуы мүмкін немесе керісінше, үй жағдайында еркін әрекет етіп, жаңа ортада тұйықталуы ықтимал. Мұндай айырмашылықтар түзету жұмысын жоспарлау кезінде ескерілуі керек.

Ата-анамен серіктестікте **«маман – ата-ана» емес, «маман + ата-ана»** қағидасы маңызды. Екі тараптың мақсаты ортақ болғанымен, олардың міндеттері әртүрлі. Педагог-психолог кәсіби диагностика, психологиялық қолдау және түзету-дамыту әдістерін ұйымдастырса, ата-ана сол дағдылардың күнделікті ортада бекітілуіне жағдай жасайды. Осы екі бағыт бір-бірін толықтырғанда баланың дамуында тұрақты нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігі артады.

Ата-анамен жұмыс барысында құпиялылық пен әдеп нормаларын сақтау да маңызды. Баланың ерекшеліктері туралы ақпаратты басқа ата-аналармен немесе бөгде адамдармен талқылауға жол берілмеуі тиіс. Маман ата-анаға баланың жеке ерекшеліктерін құрметпен түсіндіріп, оның жеке басына қатысты жағымсыз немесе кемсітуші сипаттамалардан аулақ болуы қажет.

Педагог-психолог ата-анамен сөйлескенде диагнозды немесе қиындықты баланың тұлғалық қасиеті ретінде көрсетпеуі керек. «Бала қырсық», «жалқау», «тәртіпсіз» деген бағалаулардың орнына нақты мінез-құлықты сипаттау кәсіби тұрғыдан дұрыс. Мысалы, «тапсырма өзгерген кезде қарсылық білдіреді», «жаңа жағдайға бейімделу үшін қосымша уақыт қажет», «ауызша нұсқауды бірнеше рет қайталауды қажет етеді» деген сипаттамалар мәселені нақты түсінуге және оны шешу жолын белгілеуге мүмкіндік береді.

Осылайша ата-анамен серіктестік – педагог-психолог жұмысының қосымша бөлігі емес, ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы кешенді психологиялық қолдаудың құрамдас

бағыты. Ата-ана баласының мүмкіндігін түсініп, маманның ұсынымдарын күнделікті ортада жүйелі қолданған кезде түзету-дамыту жұмысының нәтижесі бекітіле түседі.

Жалпы алғанда, педагог-психологтың кәсіби ұстанымы мен ата-анамен серіктестігі бір-бірінен бөлек қарастырылмайды. Баланы қабылдау, оның жеке мүмкіндігін ескеру, шағын жетістіктерін қолдау және ата-анамен ашық байланыс орнату – психологиялық-педагогикалық көмектің өзара сабақтас элементтері. Мұндай тәсіл ерекше баланы тек түзету объектісі ретінде емес, өзіндік мүмкіндігі, қызығушылығы және даму әлеуеті бар тұлға ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психологиялық дамуын қолдау – педагог-психологтың жеке атқаратын жұмысы ғана емес, баланы қоршаған ересектердің бірлескен әрекетін талап ететін кешенді үдеріс. ППТК жағдайында педагог-психолог баланың жеке ерекшеліктерін анықтап, оның мүмкіндіктеріне сәйкес түзету-дамыту бағытын жоспарлайды, эмоциялық және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі және ата-анамен тұрақты серіктестік орнатады.

Тиімді психологиялық қолдаудың негізінде үш маңызды ұстаным жатуы тиіс: **баланың жеке ерекшелігін ескеру, оның сақталған мүмкіндіктеріне сүйену және даму динамикасын жүйелі бақылау**. Осы ұстанымдар сақталған жағдайда психологиялық көмек баланың тек белгілі бір қиындықтарын азайтуға емес, оның дербестігін, өзіне деген сенімін, қарым-қатынас қабілетін және әлеуметтік ортаға бейімделу мүмкіндігін арттыруға бағытталады.

Педагог-психологтың басты міндеті – баладан қалыпты көрсеткішке механикалық түрде жетуді талап ету емес, оның қолжетімді даму қадамын анықтап, сол қадамды жасауына жағдай қалыптастыру. Сондықтан ППТК қызметіндегі психологиялық қолдау баланың бүгінгі мүмкіндігін бағалаумен қатар, оның ертеңгі әлеуетін көруге бағытталған жүйелі кәсіби әрекет болуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. Жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу: әдістемелік ұсынымдар. – Алматы: АИБД ҰҒПО, 2019. – 96 б.

2. Коржова Г.М., Вишневская Т.А., Баймуратова А.Т., Завалишина О.В. Организационно-методические основы педагогической поддержки детей с особыми образовательными потребностями в дошкольных организациях образования: методические рекомендации. – Алматы: ННПЦ РСИО, 2020.

3. Елисеева И.Г. Индивидуализация учебно-воспитательного процесса школьников с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: методические рекомендации. – Алматы: ННПЦ РСИО, 2021.

4. Ерсарина А.К. Психологическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных организациях: методические рекомендации. – Алматы: ННПЦ РСИО, 2022. – 142 с.

5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы №4 бұйрығы. Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын және бағдарламаларын бекіту туралы.

6. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №249 қаулысы. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы.

7. Баймуратова А.Т., Самиева Г.Б. Мектепке дейінгі ұйымдарда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау жеке бағдарлама әзірлеу: әдістемелік нұсқаулық. – Алматы, 2024. – 71 б.

Жумашева Асем Балтабаевна
Педагог-психолог
Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті
Атырау облысы, Атырау қаласы

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫН ҚОЛДАУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Мақалада ерте жастағы балалардың психологиялық және танымдық дамуын қолдауда ойын технологияларын қолданудың мүмкіндіктері қарастырылады. Ерте жас кезеңі баланың қабылдауы, зейіні, есте сақтауы, сөйлеуі, қимыл-қозғалысы, эмоциялық реакциялары мен алғашқы әлеуметтік дағдылары қарқынды қалыптасатын маңызды даму кезеңі болып табылады. Осы кезеңде баламен жүргізілетін психологиялық-педагогикалық жұмыстың мазмұны оның жас және жеке ерекшеліктеріне сәйкес құрылуы қажет. Мақалада ойынның баланың психикалық үдерістерін ынталандырудағы, эмоционалдық жай-күйін тұрақтандырудағы, қарым-қатынасқа қызығушылығын арттырудағы және дербестігін қалыптастырудағы рөлі сипатталады. Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті жағдайында қолдануға болатын сенсорлық, қимыл-қозғалыстық, заттық-манипуляциялық, сюжеттік, коммуникативтік және эмоциялық ойындардың ерекшеліктері жүйеленіп, педагог-психологтың оларды таңдауы мен ұйымдастыруына қойылатын негізгі талаптар ұсынылады. Сонымен қатар баланың даму динамикасын бақылауға мүмкіндік беретін ойындық тапсырмаларды қолдану алгоритмі ұсынылады.

Түйінді сөздер: ерте жас, ойын технологиясы, педагог-психолог, психологиялық қолдау, түзете-дамыту жұмысы, эмоционалдық даму, танымдық даму, сенсорлық даму, ерте араласу, баланың жеке ерекшелігі.

Кіріспе

Баланың ерте жастағы кезеңі – оның кейінгі психологиялық, әлеуметтік және танымдық дамуының негізі қаланатын аса маңызды уақыт аралығы. Осы кезеңде бала қоршаған ортаны ең алдымен тікелей әрекет, қарым-қатынас және заттармен тәжірибелік өзара әрекеттесу арқылы танып-біледі. Сондықтан ерте жастағы баламен жүргізілетін түзете-дамыту жұмысы дәстүрлі «тапсырма орындату» үлгісіне емес, баланың табиғи белсенділігіне сүйенуі тиіс.

Қазақстанның мектепке дейінгі білім беру стандартында баланың толыққанды дамуы физикалық, психологиялық, әлеуметтік және эмоционалдық денсаулығын қамтамасыз етумен, жағымды қарым-қатынас пен дамытушы ортаны ұйымдастырумен байланыстырылған. Сонымен бірге дамытушы орта баланың заттар мен ойыншықтарға еркін қолжетімділігін, өз әрекетін таңдауын және өз идеясын жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етуі қажет деп көрсетіледі [1].

Бұл талаптар педагог-психологтың қызметі үшін де маңызды. Себебі Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті жағдайында баланың даму ерекшеліктерін ескере отырып, оның психологиялық мүмкіндіктерін қолдау, қиындықтарын ерте анықтау және жеке түзете-дамыту бағытын белгілеу қажет.

Осы тұрғыдан алғанда ойын – тек көңіл көтеру немесе баланың уақытын ұйымдастыру құралы емес, оның психикалық дамуын табиғи жолмен қолдайтын маңызды психологиялық құрал.

Ерте жаста ойынның психологиялық маңызы

Ерте жаста бала үшін ойынның құндылығы оның қарапайымдылығында емес, баланың бірнеше психикалық үдерісін бір уақытта іске қосуында. Мысалы, бала қарапайым текшелерді бірінің үстіне бірін қойғанда, ол тек қол қимылын орындамайды. Ол заттың көлемін

ажыратады, көзбен бақылайды, қимылын жоспарлайды, нәтижені салыстырады және сәтсіз болған жағдайда әрекетін қайта ұйымдастырады.

Демек, қарапайым ойын әрекетінің өзінде қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау, қимыл-қозғалыс және эмоциялық реттелу элементтері қатар жүреді.

Қазақстандық зерттеулерде де ойын әрекетінің мектепке дейінгі баланың психикалық және эмоционалдық дамуындағы маңызы көрсетіледі. А.Каненова мен М.Н.Кузетова ойынның баланың эмоционалдық саласын дамытуға және психологиялық жай-күйін қолдауға мүмкіндік беретінін атап көрсетеді [2].

Ал М.М. Изат, Ұ.Қ. Қыяқбаева және В. Байрактардың зерттеуінде дамытушы ойындардың мектепке дейінгі балалардың зияткерлік дағдыларын қалыптастырудағы мүмкіндіктері қарастырылған [3].

Ойынның тағы бір маңызды ерекшелігі – баланың оған ерікті түрде қатысуы. Психолог тарапынан берілген тапсырманы бала «орындауға тиіс міндет» ретінде қабылдаса, ойын жағдайында сол әрекетке өзінің қызығушылығы арқылы қосылады. Бұл әсіресе қарым-қатынасқа бірден түсе қоймайтын, жаңа ортаға бейімделуі баяу немесе белгілі бір әрекетке қарсылық білдіретін балалармен жұмыста маңызды.

Педагог-психолог жұмысындағы ойын технологияларының негізгі бағыттары

Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинетінде ойын технологияларын қолдану баланың нақты даму қажеттілігіне сәйкес таңдалуы керек. Бір балаға тиімді болған ойын екінші бала үшін дәл сондай нәтиже бермеуі мүмкін. Сондықтан ойын таңдаудың бастапқы нүктесі – баланың жеке ерекшелігін анықтау.

1. Сенсорлық ойындар. Сенсорлық ойындар ерте жаста ерекше маңызға ие. Түрлі түсті, көлемді, пішінді, текстуралы заттармен жұмыс жасау арқылы бала қоршаған ортаның қасиеттерін ажыратуды үйренеді. Мысалы, «Жұмсақ-қатты», «Үлкен-кіші», «Түсті тап», «Қайсысы жасырынды?» сияқты қарапайым ойындар қабылдау мен зейінді белсендіреді.

Психолог сенсорлық ойын кезінде баланың затты қалай ұстайтынына, нұсқауды қабылдауына, әрекетті қайталауына және жаңа материалға реакциясына назар аудара алады.

2. Заттық-манипуляциялық ойындар. Ерте жаста бала үшін затпен әрекет ету – қоршаған әлемді танудың негізгі жолдарының бірі. Құрастыру, салу, ашу-жабу, сұрыптау, сәйкестендіру, жинау сияқты әрекеттер ұсақ моториканы ғана емес, себеп-салдарлық байланысты түсінудің бастапқы алғышарттарын қалыптастырады.

Мысалы, «Қақпағын тап», «Түстерді сәйкестендір», «Мұнара құрастыр», «Затты орнына қой» ойындары баланың зейінін тұрақтандыруға және әрекетті белгілі бір мақсатқа бағыттауға мүмкіндік береді.

3. Қимыл-қозғалыс ойындары. Қимыл-қозғалыс ойындары баланың денесін сезінуіне, кеңістікте бағдарлануына және қозғалысын реттеуіне ықпал етеді. Педагог-психолог «Қайтала», «Тоқта-жүр», «Допты бер», «Ізбен жүр» сияқты қарапайым ойындарды пайдалана алады.

Мұнда басты мақсат баладан күрделі қозғалыс орындауды талап ету емес, қозғалыс пен психикалық реттелудің байланысын қалыптастыру.

4. Коммуникативтік ойындар. Ерте жастағы бала үшін ересекпен бірлескен әрекет қарым-қатынастың алғашқы формаларының бірі болып табылады. Сондықтан психологтың «Кел, бірге ойнайық», «Маған бер», «Кім келді?», «Қайтала», «Допты маған домалат» сияқты ойындарды қолдануы баланың өзара әрекетке біртіндеп қосылуына жағдай жасайды.

С.Ж. Еркебаева мен А.Е. Жұмабаеваның зерттеуінде мектепке дейінгі кезеңдегі коммуникативтік дағдыларды қалыптастыруда бірлескен ойын әрекетінің маңызы көрсетіледі [4].

5. Эмоциялық ойындар. Педагог-психологтың жұмысы үшін бұл бағыттың маңызы ерекше. Бала өзінің эмоциясын сөзбен толық жеткізе алмаған жағдайда оны ойын арқылы білдіруі мүмкін. Қуыршақтар, жануарлар бейнелері, эмоция карточкалары, айнамен жұмыс

және қарапайым сюжеттік жағдайлар баланың эмоциялық тәжірибесін зерттеуге мүмкіндік береді.

Мысалы, «Қуыршақ қалай қуанды?», «Аю неге ренжіді?», «Көңіл күйді тап» ойындары арқылы бала эмоцияны ажыратуға және біртіндеп оны атауға үйренеді.

Ойын технологияларын психологиялық мақсатпен сәйкестендіру

Ойын технологиясы	**Негізгі психологиялық мақсаты**	**Педагог-психолог назар аударатын көрсеткіш**
Сенсорлық ойындар	Қабылдау мен зейінді дамыту	Затты ажыратуы, түсті/пішінді тануы
Заттық-манипуляциялық ойындар	Танымдық белсенділікті ынталандыру	Әрекетті қайталауы, мақсатқа бағытталуы
Қимыл-қозғалыс ойындары	Қимылды реттеу, кеңістікті бағдарлау	Нұсқауды орындауы, қозғалыс үйлесімділігі
Коммуникативтік ойындар	Қарым-қатынасқа қосылуды қолдау	Көзбен байланыс, кезек күту, өтініш білдіру
Эмоциялық ойындар	Эмоцияны тану және білдіру	Эмоциялық реакциясы, көңіл күйді ажыратуы
Сюжеттік ойындар	Әлеуметтік тәжірибені қалыптастыру	Еліктеу, қарапайым рөлді қабылдауы

Кестеден көрінгендей, бір ойынның бірнеше психологиялық міндетті қатар шешу мүмкіндігі бар. Сондықтан педагог-психолог ойындарды жеке-жеке емес, баланың жалпы даму бағытымен байланыстыра отырып қолданғаны тиімді.

Ойын технологияларын ұйымдастырудың психологиялық қағидаттары

Ойынның тиімділігі оның атауына немесе сыртқы тартымдылығына ғана байланысты емес. Негізгі мәселе – психологтың ойынды қалай ұйымдастыратынында.

Бірінші қағидат – **баланың жеке қарқынын сақтау**. Ерте жастағы бала тапсырманы бірден орындамауы мүмкін. Мұндай жағдайда оны асықтыру немесе қайта-қайта талап қою орнына тапсырманы жеңілдетіп, әрекетті үлгі арқылы көрсету қажет.

Екінші қағидат – **қарапайымнан күрделіге өту**. Алдымен бала бір әрекетті орындайды, кейін екі әрекетті біріктіреді, содан соң қарапайым ережеге бағынады. Мысалы, алдымен допты алу, кейін допты психологқа беру, одан соң «ал – бер» кезектесуін орындау ұсынылады.

Үшінші қағидат – **эмоциялық қауіпсіздік**. Психологиялық түзету жұмысында баланың қателесуіне мүмкіндік берілуі керек. Ойын барысында «дұрыс емес», «сен істей алмайсың» сияқты бағалаушы сөздерден бас тартып, «қайта көрейік», «бірге жасап көрейік», «сенің қолыңнан келеді» сияқты қолдаушы тіл қолданған дұрыс.

Төртінші қағидат – **ойын нәтижесін емес, баланың әрекетін бақылау**. Психолог үшін мұнараның биіктігі немесе тапсырманың толық орындалуы ғана маңызды емес. Баланың тапсырманы қабылдауы, әрекетті қайталауы, көмек сұрауы, эмоциясын білдіруі, назарын қанша уақыт ұстай алғаны сияқты көрсеткіштер әлдеқайда маңызды.

Бесінші қағидат – **ойынның қысқалығы мен қайталануы**. Ерте жаста ұзақ ойын баланы шаршатуы мүмкін. Сондықтан бір әрекетті бірнеше минуттық қысқа кезеңдермен ұйымдастырып, оны әртүрлі формада қайталау тиімді.

Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинетінде ойын арқылы бақылау

Ойын ерте жастағы баланың табиғи әрекеті болғандықтан, оны психологиялық бақылаудың қолайлы формаларының бірі ретінде қарастыруға болады. Педагог-психолог баланың арнайы ұйымдастырылған диагностикалық тапсырмаға қарағанда ойын жағдайында өзін еркінірек ұстауын пайдалана отырып, оның қоршаған ортаға қызығушылығын, ересекпен қарым-қатынас жасау ерекшелігін, заттармен әрекет ету тәсілін және қарапайым нұсқауларды

қабылдау деңгейін бақылауға мүмкіндік алады. Мұндай жағдайда баланың мінез-құлқы жасанды талаптан гөрі табиғи әрекетке жақын көрінеді.

Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинетінде ойын арқылы бақылаудың негізгі мақсаты – баланы белгілі бір «дұрыс» немесе «бұрыс» нәтиже бойынша бағалау емес, оның жеке даму ерекшеліктері туралы қосымша ақпарат жинау. Педагог-психолог үшін баланың тапсырманы орындады немесе орындамады деген қорытындыдан гөрі, оны қалай орындағаны, қандай көмекке жүгінгені, қанша уақыт қызығушылық танытқаны және әрекет барысында өзін қалай ұстағаны маңызды.

Мысалы, балаға бірнеше ойыншық ұсынылғанда оның қай затқа бірінші назар аударатыны, ойыншықты өздігінен таңдайтыны немесе ересектің ұсынысын күтетіндігі, жаңа затқа қызығушылықпен жақындайтыны не одан қашқақтайтыны, ойыншықты мақсатты түрде пайдаланатыны немесе тек қайталама қимылдармен шектелетіні сияқты ерекшеліктерді бақылауға болады. Сонымен қатар баланың ересек адамның әрекетіне еліктеуі, қарапайым нұсқауды түсінуі, бірлескен әрекетке қосылуы және ойын барысында эмоционалдық реакция көрсетуі де назардан тыс қалмауы тиіс.

Ойын арқылы бақылаудың негізгі бағыттары

Педагог-психолог ойындық бақылау кезінде баланың дамуын бірнеше өзара байланысты бағытта қарастыра алады.

Біріншіден, баланың ойынға қосылу ерекшелігі бақыланады. Бала ойын материалын бірден қабылдай ма, әлде жаңа ортаға бейімделуге уақыт қажет пе деген мәселе маңызды. Кейбір балалар кабинетке келген алғашқы минуттарда қоршаған ортаны бақылаумен ғана шектелуі мүмкін. Мұндай жағдайда психолог баланы ойынға күштеп тартпай, қауіпсіз эмоционалдық жағдай қалыптастыруға тырысады. Балаға ойыншықтарды еркін қарауға, ұстауға және таңдауға мүмкіндік беріледі.

Екіншіден, баланың заттық әрекеті бақыланады. Ерте жаста заттармен әрекет ету танымдық дамудың маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Психолог баланың затты қалай ұстайтынына, оның қасиеттерін зерттеуге қызығушылық танытатынына, ойыншықты мақсатына сәйкес қолдана алатынына назар аударады. Мысалы, бала текшелерді бір-біріне соғумен шектеле ме, әлде олардан мұнара құрастыруға талпына ма; қуыршақты тек ұстап отыра ма, әлде оны тамақтандыру, ұйықтату сияқты қарапайым сюжеттік әрекеттерге көшеді ме – мұндай ерекшеліктер баланың ойын әрекетінің сипатын түсінуге мүмкіндік береді.

Үшіншіден, зейіннің тұрақтылығы ескеріледі. Ойын барысында баланың бір әрекетке қанша уақыт қызығушылық танытатыны, басқа заттарға оңай алаңдайтыны немесе бастаған ісін белгілі бір уақытқа дейін жалғастыра алатыны бақыланады. Мұнда нақты минут санын ғана белгілеу жеткіліксіз. Психолог баланың қызығушылықты сақтауына не әсер ететінін де қарастыруы қажет. Мысалы, бала күрделі тапсырмадан тез бас тартып, қарапайым әрекетке қайта оралуы мүмкін. Бұл жағдайда тапсырманың күрделілік деңгейін өзгерту арқылы баланың мүмкіндігін қайта бақылауға болады.

Төртіншіден, нұсқауды қабылдау ерекшелігі зерттеледі. Психолог ойын барысында бір қадамдық қарапайым нұсқауларды қолдана алады: «Допты бер», «Қуыршақты отырғыз», «Қызыл текшені ал», «Мына жерге қой». Бала нұсқауды өздігінен орындай ма, ересектің әрекетін қайталай ма, қосымша көрсету қажет пе немесе бірнеше рет түсіндіруді қажет ете ме – осының барлығы кейінгі түзете-дамыту жұмысын жоспарлау үшін маңызды.

Бесіншіден, қарым-қатынас ерекшеліктері бақыланады. Бірлескен ойын барысында баланың ересек адамға назар аударуы, оның әрекетіне жауап беруі, затты көрсетуі, затты ұсынуы, көмек сұрауы немесе өз қажеттілігін басқа жолмен білдіруі қарастырылады. Коммуникация тек сөйлеумен шектелмейтіндіктен, ым-ишара, көзқарас, дене қимылы және дауыс реакциялары да ескеріледі.

Эмоциялық реакцияларды бақылау

Ерте жастағы баланың эмоционалдық жағдайын ойын барысында бақылаудың өзіндік ерекшелігі бар. Бала өз сезімін толық сөзбен жеткізе алмауы мүмкін. Сондықтан эмоция көбіне

әрекет, дауыс ырғағы, бет әлпеті, қимыл-қозғалыс немесе ойыншықпен қарым-қатынас арқылы байқалады.

Мысалы, бала сүйікті ойыншығын алған кезде қуанышын қимылмен білдіруі, ойыншық қолынан түсіп кеткенде ренжуі, тапсырма орындалмаған кезде ересек адамға қарауы немесе көмектесуді күтуі мүмкін. Психолог мұндай реакцияларды «жақсы» немесе «жаман» деп бағаламайды. Оның міндеті – қандай жағдайда қандай реакция пайда болғанын анықтау.

Осыған байланысты ойындық бақылау кезінде эмоциялық реттелу мәселесіне де назар аударылады. Бала сәтсіздікке тап болғанда әрекетін қайта жалғастыра ала ма? Көмек ұсынылғанда оны қабылдай ма? Ойыншықты бөлісу немесе кезек күту жағдайында өзін қалай ұстайды? Ойын аяқталған кезде ауысуды қаншалықты жеңіл қабылдайды? Бұл сұрақтар баланың эмоционалдық және әлеуметтік дағдылары туралы пайдалы ақпарат береді.

Мәселен, ойыншықты алып қою немесе басқа әрекетке көшіру кезінде бала қатты қарсылық білдірсе, психолог бірден оны тәртіп мәселесі ретінде бағаламауы керек. Мұндай реакцияның себебі тапсырманың күрделілігі, шаршау, жаңа ортаға бейімделу немесе әрекетті аяқтауға дайын болмауымен байланысты болуы ықтимал. Сондықтан бір ғана бақылауға сүйеніп қорытынды жасау дұрыс емес.

Ойындық бақылаудың кезеңдері

Ойын арқылы бақылауды бірнеше кезеңмен ұйымдастыруға болады.

Бірінші кезең – еркін ойын. Балаға бірнеше қауіпсіз және жасына сәйкес ойын материалы ұсынылады. Психолог бастапқыда белсенді нұсқау бермей, баланың өздігінен таңдауына мүмкіндік береді. Бұл кезеңде баланың қызығушылығы, ойыншықты таңдау ерекшелігі және жаңа ортаға бейімделуі бақыланады.

Екінші кезең – бірлескен ойын. Психолог баланың таңдаған ойынына қосылып, оның әрекетін қайталайды немесе қарапайым әрекетті ұсынады. Мысалы, бала текшемен ойнаса, психолог екінші текшені алып, мұнара құрастыруды бастайды. Мұнда баланың ересекпен бірлескен әрекетке қосылуы маңызды.

Үшінші кезең – қарапайым нұсқаулықпен ойын. Баланың түсіну деңгейіне сәйкес бір немесе екі қадамнан тұратын тапсырмалар беріледі. Бұл кезеңде нұсқауды қабылдау, орындау және көмекке реакция беру ерекшеліктері бақыланады.

Төртінші кезең – шағын қиындық енгізу. Егер баланың жағдайы мүмкіндік берсе, ойынға аздап күрделілік қосылады. Мысалы, бұрын бір түсті заттарды сәйкестендірсе, кейін екі түсті заттарды ажырату ұсынылады. Мұндағы мақсат баланы сынау емес, оның жаңа жағдайға бейімделу ерекшелігін байқау.

Бесінші кезең – қорытындылау. Психолог баланың қандай әрекеттерді өздігінен орындағанын, қандай жағдайда көмек қажет болғанын және қандай ойындарға қызығушылық танытқанын белгілейді.

Бақылау нәтижесін тіркеу

Ойын барысында алынған ақпаратты жүйелі түрде тіркеу педагог-психологтың кейінгі жұмысын жоспарлауына көмектеседі. Бұл үшін қарапайым бақылау картасын пайдалануға болады. Картада баланың ойынға қосылуы, заттық әрекеті, зейіні, нұсқауды түсінуі, қарым-қатынасы және эмоционалдық реакциялары белгіленеді.

Маңыздысы – бақылау нәтижесін субъективті бағалаудан мүмкіндігінше арылту. Мысалы, «бала өте тұйық» деген жалпы сипаттаманың орнына «ойынның алғашқы кезеңінде ересекпен өздігінен қарым-қатынасқа түспеді, ұсынылған ойыншықты 2–3 минут бақылағаннан кейін ғана әрекетке қосылды» деген нақты сипаттама анағұрлым пайдалы. Сол сияқты «зейіні нашар» дегеннен гөрі «бір ойын әрекетін қысқа уақыт орындап, кейін басқа ойыншыққа ауысты» деген бақылау дерегі келесі жұмысты жоспарлауға көбірек мүмкіндік береді.

Педагог-психологтың көмекті біртіндеп азайтуы

Ойындық бақылау кезінде психологтың көмегі де маңызды көрсеткіш болып табылады. Баланың тапсырманы орындауы ғана емес, оны қандай деңгейдегі қолдаумен орындағаны есепке алынуы керек.

Мысалы, балаға алдымен әрекетті толық көрсету қажет болуы мүмкін. Кейін тек ауызша нұсқау жеткілікті болуы ықтимал. Ал келесі жолы бала сол әрекетті өздігінен орындай алады. Осы өзгерістерді тіркеу баланың даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді.

Сондықтан түзете-дамыту жұмысында «көмек беру» мен «баланың орнына орындау» ұғымдарын ажырату маңызды. Психолог баланың әрекетін толық өз мойнына алмауы керек. Оның міндеті – қажет болған жағдайда бағыт көрсету, үлгі ұсыну және баланың өздігінен әрекет етуіне мүмкіндік беру.

Ойындық бақылауды басқа мамандармен байланыстыру

Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинетінде баланың дамуын бір ғана маманның бақылауы жеткіліксіз болуы мүмкін. Баланың қажеттілігіне қарай педагог-психолог, арнайы педагог, логопед, дефектолог және басқа да мамандардың бақылаулары өзара толықтырылуы мүмкін. Әр маман баланың дамуын өзінің кәсіби бағыты бойынша қарастырады.

Мысалы, педагог-психолог эмоционалдық реакция мен қарым-қатынас ерекшеліктеріне назар аударса, логопед коммуникацияның тілдік қырларын, арнайы педагог танымдық және оқу әрекетінің алғышарттарын бақылауы мүмкін. Мұндай ақпараттарды біріктіру баланың даму ерекшелігін жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесінде баланың қажеттіліктерін анықтау, бағалау және оған сәйкес қолдау ұйымдастыру бағыттары қарастырылады. Сондықтан ойын арқылы алынған бақылау нәтижелері баланың жеке даму бағытын жоспарлау кезінде басқа мамандардың қорытындыларымен және ата-анадан алынған ақпаратпен бірге қарастырылғаны дұрыс.

Ата-анамен кері байланыс

Ойындық бақылаудан кейін ата-анамен кері байланыс орнату да маңызды кезең болып табылады. Педагог-психолог ата-анаға баланың кемшіліктерін тізіп көрсетуден гөрі, оның қандай әрекеттерді жақсы орындағанын, қандай жағдайда қолдауды қажет еткенін және үй жағдайында қандай ойындарды жалғастыруға болатынын түсіндіргені тиімді.

Мысалы, «бала тапсырманы орындамайды» деген жалпылама тұжырым ата-анаға нақты көмек бермейді. Оның орнына «бала заттарды түстері бойынша ажыратуға қызығушылық танытты, бірақ әрекетті соңына дейін жеткізу үшін ересектің қысқа нұсқауы қажет болды» деген сипаттама ата-анаға баламен үйде қандай бағытта жұмыс жасау керектігін түсінуге мүмкіндік береді.

Үй жағдайында ата-анаға күрделі жаттығулар емес, күнделікті әрекетке кіріктірілген ойындар ұсынуға болады. Мысалы, ойыншықтарды түстері бойынша жинау, заттарды көлеміне қарай салыстыру, қуыршақты тамақтандыру, допты кезекпен домалату, жасырылған ойыншықты іздеу, қарапайым қимылды қайталау сияқты әрекеттер баланың дамуын табиғи жағдайда қолдайды.

Бұл жерде ата-анаға баланың нәтижесін басқа балалармен салыстырмау қажеттігін де түсіндіру маңызды. Ерте жаста даму қарқыны әр балада әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан негізгі назар баланың өзіндегі өзгеріске аударылғаны дұрыс.

Қорытынды бақылау және даму динамикасы

Ойын арқылы бақылаудың ең маңызды артықшылықтарының бірі – оны белгілі бір уақыт аралығында қайталап, баланың даму динамикасын салыстыруға мүмкіндік болуы. Алғашқы бақылауда бала ойынға ересектің көмегімен қосылса, бірнеше түзете-дамыту жұмысынан кейін өздігінен бастама көтеруі мүмкін. Бұрын қысқа уақыт қана назар аударған әрекетке кейінірек ұзақтау қызығушылық танытуы ықтимал. Мұндай шағын өзгерістер баланың даму үдерісіндегі маңызды қадамдар болып табылады.

Сондықтан педагог-психолог баланың нәтижесін бір реттік көрсеткіш ретінде емес, динамика тұрғысынан қарастыруы қажет. Бастапқы бақылау, аралық бақылау және кейінгі бақылау нәтижелерін салыстыру арқылы қандай ойындардың тиімді болғанын, қандай тапсырмаларда қиындық сақталғанын және қандай қолдау түрін өзгерту керектігін анықтауға болады.

Осылайша, ойын арқылы бақылау – ерте жастағы баланың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін табиғи жағдайда зерделеуге мүмкіндік беретін практикалық тәсіл. Оның құндылығы баланы «бағалауда» емес, оның әрекетін түсінуге, жеке қажеттілігін анықтауға және келесі түзете-дамыту қадамын негіздеуге бағытталуында. Ойын баланың табиғи белсенділігі болғандықтан, оны бақылау құралы ретінде дұрыс ұйымдастыру педагог-психологқа баламен сенімді қарым-қатынас орнатуға, оның күшті жақтарын анықтауға және қолдауды қажет ететін бағыттарды нақтылауға мүмкіндік береді.

Сондықтан Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинетінде ойындық бақылау диагностикалық қорытындының орнына емес, психологиялық-педагогикалық ақпарат жинаудың, даму динамикасын бақылаудың және жеке түзете-дамыту жұмысын жоспарлаудың қосымша әдісі ретінде қарастырылуы тиіс. Оның нәтижесі ата-анамен кері байланыспен, басқа мамандардың бақылауымен және баланың күнделікті даму ортасындағы ерекшеліктерімен бірге талданғанда ғана практикалық құндылығы арта түседі.

Ата-анамен бірлескен жұмыс

Ерте жастағы баланың дамуын тек кабинеттегі қысқа уақыттық сабақтармен шектеуге болмайды. Педагог-психолог ата-анаға үй жағдайында орындауға болатын қарапайым ойындарды көрсетуі қажет.

Мысалы, күнделікті тұрмыста «түсті тап», «үлкенін бер», «қайда жасырынды?», «маған әкел», «қуыршақты тамақтандыр» сияқты ойын элементтерін қолдануға болады. Мұндай әрекеттер арнайы құралды немесе күрделі дайындықты қажет етпейді.

Ата-ана үшін ең маңызды түсінік – баламен ойнау кезінде әрдайым үйретуге тырысу міндетті емес. Кей жағдайда баланың әрекетін бақылау, оған қосылу және оның бастамасын қолдау жеткілікті. Мұндай қарым-қатынас баланың өзін қауіпсіз сезінуіне және ересекпен жағымды эмоционалдық байланыс орнатуына ықпал етеді.

Қорытынды

Ерте жастағы балалардың дамуында ойын технологияларын психологиялық тұрғыдан қолдану – баланың табиғи белсенділігіне сүйене отырып, оның танымдық, эмоционалдық, әлеуметтік және қимыл-қозғалыстық мүмкіндіктерін қолдаудың тиімді жолдарының бірі.

Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті жағдайында ойын баланың нақты даму қажеттілігіне сәйкес таңдалуы керек. Сенсорлық ойындар қабылдау мен зейінді, заттық ойындар танымдық әрекетті, қимыл ойындары қозғалысты реттеуді, коммуникативтік ойындар өзара әрекеттесуді, ал эмоциялық және сюжеттік ойындар баланың эмоционалдық және әлеуметтік тәжірибесін қолдауға мүмкіндік береді.

Ойын технологиясының тиімділігі оның күрделілігінде емес, баланың жеке ерекшелігіне сәйкестігінде. Педагог-психолог баланың орнына әрекет етпей, оған әрекетті өздігінен орындауға мүмкіндік бергенде ғана ойын дамытушы сипат алады.

Сондықтан ерте жастағы балалармен психологиялық жұмыста «ойынды тапсырмаға бейімдеу» емес, керісінше, **дамытушылық мақсатты баланың табиғи ойын әрекетіне кіріктіру** маңызды. Бұл тәсіл баланың психологиялық қауіпсіздігін сақтай отырып, оның белсенділігін, қызығушылығын және өз мүмкіндігіне деген сенімін қолдауға жағдай жасайды.

Ерте қолдау жүйесінде ойынның мүмкіндігін жүйелі пайдалану педагог-психологтың кәсіби құралдарын кеңейтіп қана қоймай, баланың дамуындағы шағын жетістіктерді уақытында байқап, келесі түзете-дамыту қадамын дұрыс жоспарлауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.

2. Каненова А.А., Кузетова М.Н. Роль игры в процессе развития эмоциональной сферы дошкольника // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2020. – №1(65). – Б. 354–357. DOI: 10.51889/2020-1.1728-5496.63.

3. Изат М.М., Қыяқбаева Ұ.Қ., Байрактар В. Мектеп жасына дейінгі ересек топ балаларының зияткерлік дағдысын дамытушы ойындар арқылы қалыптастыру // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2023. – №3(79). – Б. 331–337.

4. Еркебаева С.Ж., Жұмабаева А.Е. Мектепке дейінгі жастағы балалардың коммуникативтік дағдысын қалыптастырудың маңыздылығы // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2020. – №4. – Б. 199–206. DOI: 10.51889/2020-4.1728-5496.30.

5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету бойынша әдістемелік материалдар. – Астана, 2023.

6. Капенова А.А., Құрманжанова Г.Е. Баланың мектепке дайындығының факторы ретінде дамытушылық білім кеңістігін ұйымдастыру // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2020. – №2(66). – Б. 300–304. DOI: 10.51889/2020-2.1728-5496.51.

7. Капенова А.А., Сыдықова Б.Т. Балабақшадағы психологиялық-педагогикалық диагностика: оқу құралы. – Астана: РНПЦ «Дарын», 2019. – 110 б.

8. Манкеш А.Е. Мектепке дейінгі және бастауыш білім сабақтастығы: оқу-әдістемелік құрал. – Алматы: Альманахъ, 2019. – 158 б.

9. Нурбекова С.М., Айтпаева А.К., Алимбекова А.А. Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың шығармашылық әлеуетін ойын әрекеті арқылы дамыту // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2022. – №4(76). – Б. 251–257. DOI: 10.51889/6838.2022.89.48.025.

Алшынбаева Аягөз Дайрабайқызы
Тәрбиеші
ЖШС "Думан" балақша яслиі
Қызылорда облысы, Шиелі ауданы

«МАМАНДЫҚТАР СЫРЫ»

Ашық оқу іс-әрекеті

Білім беру саласы: Қатынас / Таным / Әлеуметтік орта
Тақырыбы: «Мамандықтар сыры»
Жас ерекшелігі: мектепалды даярлық тобы (5–6 жас)
Оқу іс-әрекетінің түрі: кіріктірілген ашық оқу іс-әрекеті
Ұзақтығы: 25–30 минут
Мақсаты: Балаларға әртүрлі мамандықтар туралы түсінік қалыптастыру, мамандық иелерінің еңбегін құрметтеуге тәрбиелеу, өз қызығушылықтарын білдіруге мүмкіндік беру. Жасанды интеллект элементтері арқылы балалардың ойлау, сөйлеу, есте сақтау және шығармашылық қабілеттерін дамыту.
Міндеттері:
- мамандықтардың атауын ажыратып, олардың қызметін түсіндіру;
- мамандыққа қажетті құралдарды сәйкестендіру;
- балалардың сөздік қорын байыту;
- сұраққа толық жауап беруге үйрету;
- топпен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру;
- ЖИ арқылы ұсынылған бейне/сурет/дыбыстарды бақылап, болжам жасауға үйрету;
- еңбекті бағалауға тәрбиелеу.

Қажетті көрнекіліктер: Мамандықтарға қатысты суреттер, мамандық иелерінің құралдары, интерактивті тақта, карточкалар, конверттер, ойыншық құралдар, микрофон.
ЖИ элементтері:
– мамандық туралы жұмбақтарды ЖИ көмегімен дайындау;
– мамандық иелерінің бейнесін ЖИ арқылы көрсету;
– «ЖИ кімнің дауысын тыңдатты?» дыбыстық тапсырмасы;
– «Болашақтағы мамандық» шығармашылық тапсырмасы.

Оқу іс-әрекетінің барысы
І. Ұйымдастыру кезеңі – «Шаттық шеңбері»
Тәрбиеші:
Балалар, бүгін біз ерекше саяхатқа аттанамыз. Бұл саяхатта біз әртүрлі мамандықтардың құпиясын ашамыз.

Балалар шеңберге тұрып:
Бір-бірімізге қарайық,
Жылы жүзбен қарайық.
Қонақтарды көргенде,
Қуана қарсы алайық!

Тәрбиеші: — Балалар, адамның күнделікті өмірінде көптеген мамандық иелері бізге көмектеседі. Бірақ бүгін олардың кейбірі бізге өздерінің **«құпия сандықтарын»** жіберіпті.

Интерактивті тақтадан жабық сандықтың бейнесі көрсетіледі.

Тәрбиеші: — Сандықты ашу үшін біз мамандықтардың сырын табуымыз керек.

II. «Бұл кім?» – ЖИ тапсырмасы

Экраннан ЖИ көмегімен жасалған мамандық иелерінің **бет-жүзін толық көрсетпейтін бейнелері** кезекпен көрсетіледі.

Мысалы:

👨‍⚕️ қолында стетоскоп
👩‍🎨 қолында аспаз қалпағы
👩‍🚒 өрт сөндірушінің киімі
👩‍🏫 кітап ұстаған мұғалім
👨‍🔧 құрал-сайман ұстаған маман

Балалар:
— Бұл дәрігер!
— Бұл аспаз!
— Бұл өрт сөндіруші!
— Бұл мұғалім!
— Бұл құрылысшы/механик!

Тәрбиеші: — Жарайсыңдар! Бірақ ЖИ бізге мамандықтың өзін ғана көрсетіп қоймайды. Ол сендердің **тапқырлықтарыңды** да тексермек.

III. «Мамандықтың құралын тап»

Балаларға бірнеше заттың суреті ұсынылады.

Мысалы:

🩺 стетоскоп
🔨 балға
🍳 таба
✂️ қайшы
📘 кітап
🚒 өрт сөндіргіш
📷 фотоаппарат

Тәрбиеші мамандықты атайды, балалар оған қажетті құралды табады.

Мысалы:
— Дәрігерге не қажет?
— Стетоскоп.
— Аспазға не қажет?
— Ас үй құралдары.

— Құрылысшыға ше?
— Балға, бұрағыш және т.б.

IV. «ЖИ жұмбағын шеш»
Экранда ЖИ көмегімен дайындалған жұмбақтар беріледі.
1-жұмбақ
Ақ халатты киеді,
Ауруларға сүйеді.
Дәрі беріп, емдейді.
Бұл маман кім болады?
Балалар: Дәрігер!
2-жұмбақ
Дәмді тағам пісіреді,
Балаларға күлкі сыйлайды.
Ас үй оның мекені,
Бұл кім екен?
Балалар: Аспаз!
3-жұмбақ
От шықса, қорықпайды,
Жалынға қарсы тұрады.
Адамдарды құтқарады
Бұл кім?
Балалар: Өрт сөндіруші!

V. Қимылды ойын «Мамандықты бейнеле»
Тәрбиеші мамандық атауын атайды.
Балалар сол мамандық иесінің әрекетін қимылмен көрсетеді.
Дәрігер – науқасты тексереді.
Аспаз – тамақ пісіреді.
Құрылысшы – үй салады.
Шаштараз – шаш қияды.
Мұғалім – сабақ түсіндіреді.
Өрт сөндіруші – өртті сөндіреді.
Бұл жерде балалардың қимыл-қозғалысы мен қиялы дамиды.

VI. «Кімге көмектесемін?»
Балалар екі топқа бөлінеді.
Бірінші топқа **мамандықтар**, екінші топқа **олардың құралдары** беріледі.
Мысалы:
Дәрігер → стетоскоп
Аспаз → қазан
Суретші → қылқалам
Шаштараз → қайшы
Құрылысшы → балға
Балалар жұбын табуы керек.

VII. «Болашақ мамандығы»
Бұл — оқу іс-әрекетінің **ЖИ-мен байланысты шығармашылық бөлімі**.
Тәрбиеші:
— Балалар, қазіргі кезде жаңа технологиялар дамып келеді. Болашақта біз білмейтін жаңа мамандықтар пайда болуы мүмкін.

Экраннан ЖИ көмегімен жасалған бірнеше қиял-ғажайып мамандық көрсетіледі.
Мысалы:

🤖 **Роботтарды үйретуші**
🌱 **Өсімдіктер дәрігері**
🚀 **Ғарыш саяхаты маманы**
🌆 **Ақылды қала жобалаушысы**
🐾 **Жануарлар технологиясы маманы**

Балаларға сұрақ:
— Сен болашақта қандай мамандық иесі болғың келеді?
Балалар өз ойларын айтады.
Тәрбиеші: — Әр мамандықтың өз орны бар. Ең бастысы — өз жұмысыңды жақсы көру, білімді болу және адамдарға пайда келтіру.

VIII. Қорытынды «Мамандықтар әлемі»
Экранда үлкен **«Мамандықтар әлемі»** ағашы пайда болады.
Балаларға түрлі түсті жұлдызшалар беріледі.
Тәрбиеші: — Бүгін сендерге қай мамандық ерекше ұнады?
Әр бала өзіне ұнаған мамандықты атайды және жұлдызшасын сол мамандықтың жанына орналастырады.

Рефлексия
«Бүгін мен...»
Балалар сөйлемді аяқтайды:
- Бүгін мен білдім...
- Маған ұнағаны...
- Мен болашақта...
- Менің ойымша, еңбектің бәрі...

Қорытынды сөз
Тәрбиеші:

> Әр мамандық – үлкен еңбек.
> Дәрігер адамды емдейді,
> мұғалім білім береді,
> құрылысшы үй салады,
> аспаз дәмді тағам әзірлейді.
> Барлық мамандық қоғамға қажет.
> Сондықтан әр еңбекті бағалай білейік!

Балалар бірге:
«Барлық мамандық маңызды!»

Избастиева Айнур Ахмеджановна
Тәрбиеші
ЖШС "Думан" балақша яслиі
Қызылорда облысы, Шиелі ауданы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың теориялық негіздері мен практикалық маңызы жан-жақты қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік, мәдени және технологиялық өзгерістер жағдайында баланың ерте жастан бастап алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдана білу қабілетін дамыту өзекті мәселе ретінде сипатталады. Функционалдық сауаттылық ұғымының мазмұны, оның мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесіндегі орны, тәрбиешінің кәсіби қызметіндегі рөлі ғылыми-публицистикалық тұрғыда талданады. Мақалада балабақшадағы күнделікті ұйымдастырылатын оқу-танымдық әрекеттер арқылы баланың ойлау, сөйлеу, қарым-қатынас жасау, әлеуметтік бейімделу қабілеттерін дамыту жолдары толық ашылады. Автор функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың үздіксіз әрі жүйелі процесс екенін дәлелдей отырып, оның болашақта баланың тұлғалық қалыптасуына, мектепке дайындығына және өмірлік құзыреттіліктерінің дамуына тікелей әсер ететінін көрсетеді.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі білім, функционалдық сауаттылық, бала дамуы, тәрбиеші, өмірлік құзыреттілік, оқу-танымдық әрекет, әлеуметтік бейімделу.

Қазіргі заманғы білім беру кеңістігінде функционалдық сауаттылық ұғымы баланың тек білімді меңгеруімен ғана емес, сол білімді күнделікті өмірде орынды әрі тиімді пайдалана алу қабілетімен тікелей байланысты қарастырылады. Мектепке дейінгі жас кезеңі тұлғаның танымдық, әлеуметтік және эмоционалдық негіздері қаланатын ерекше маңызды уақыт болып саналады, себебі дәл осы кезеңде бала қоршаған ортаны тануға деген табиғи қызығушылықпен, еліктеу мен тәжірибе арқылы үйренуге бейімділігімен ерекшеленеді. Функционалдық сауаттылықты ерте жастан қалыптастыру баланың өз ойын еркін жеткізуіне, қарапайым мәселелерді шешуіне, күнделікті жағдаяттарда дербес әрекет етуіне мүмкіндік береді. Бұл ұғым баланың оқу, жазу, санау дағдыларымен шектелмей, қарым-қатынас мәдениетін, логикалық ойлауын, шығармашылық белсенділігін және әлеуметтік ортаға бейімделуін қамтиды. Балабақша жағдайында функционалдық сауаттылықты дамыту жүйелі педагогикалық ықпал мен мақсатты ұйымдастырылған тәрбиелік үдерісті талап етеді. Тәрбиеші баланың жас ерекшелігін, психологиялық даму деңгейін ескере отырып, әрбір оқу әрекетін өмірмен байланыстыруы тиіс. Осындай жағдайда ғана бала алған білімін абстрактілі ақпарат ретінде емес, өзінің күнделікті тәжірибесінің бір бөлігі ретінде қабылдайды. Бұл тәсіл

баланың ішкі уәжін күшейтіп, білімге деген оң көзқарасын қалыптастырады. Ерте жастан функционалдық сауаттылыққа баулу болашақта мектеп бағдарламасын жеңіл меңгеруге негіз болады. Сондықтан мектепке дейінгі білім беру жүйесінде бұл мәселені терең әрі кешенді қарастыру педагогикалық қауым үшін маңызды міндетке айналып отыр.

Мектепке дейінгі жаста функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігі шешуші рөл атқарады, себебі тәрбиеші баланың алғашқы әлеуметтік ортасын ұйымдастырушы және бағыттаушы тұлға болып табылады. Тәрбиешінің әрбір сөзі, әрекеті, ұйымдастырған ойыны мен тапсырмасы баланың дүниетанымына әсер етеді. Функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған педагогикалық жұмыс баланың белсенді қатысуына негізделуі қажет, өйткені пассивті тыңдаушы рөліндегі балада өмірлік дағдылар толық қалыптаспайды. Тәрбиеші оқу қызметін ұйымдастыру барысында баланың өздігінен ойлауына, сұрақ қоюына, пікір білдіруіне жағдай жасауы тиіс. Мұндай ортада бала өзін еркін сезініп, қателесуден қорықпай тәжірибе жинақтайды. Функционалдық сауаттылықты дамытуда ойын әрекетінің маңызы ерекше, себебі ойын арқылы бала өмірлік жағдаяттарды модельдеп, түрлі рөлдерді орындау арқылы әлеуметтік тәжірибе алады. Тәрбиеші ойын мазмұнын мақсатты түрде таңдап, оның тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндіктерін толық пайдалана білуі қажет. Баланың сөйлеу мәдениетін дамыту функционалдық сауаттылықтың негізгі компоненттерінің бірі ретінде қарастырылады, өйткені тіл арқылы бала өз ойын жеткізеді және қоршаған ортамен байланыс орнатады. Осы тұрғыда тәрбиешінің үлгісі, сауатты сөйлеуі және баламен диалог орната білуі ерекше мәнге ие. Педагогикалық үдерісте баланың жеке ерекшелігін ескеру функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімділігін арттырады. Әр бала өзінше қабылдайды, ойланады және әрекет етеді, сол себепті тәрбиеші әртүрлі әдіс-тәсілдерді ұтымды үйлестіруі тиіс.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды бағыттарының бірі баланың әлеуметтік ортада бағдарлана алу қабілетін дамыту болып табылады. Мектепке дейінгі жаста бала отбасынан тыс алғашқы әлеуметтік институт ретінде балабақшамен танысады, бұл оның қоғам туралы алғашқы түсініктерінің қалыптасуына ықпал етеді. Балабақшадағы күн тәртібі, ережелер, қарым-қатынас нормалары баланың тәртіпке бағынуын ғана емес, өз әрекетінің салдарын түсінуін де үйретеді. Функционалдық сауаттылық тұрғысынан алғанда бала қарапайым әлеуметтік жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдай білуі тиіс. Мысалы, ойын кезінде кезек күту, басқа баланың пікірін тыңдау, ортақ мақсатқа жету үшін бірлесе әрекет ету дағдылары өмірлік маңызды қабілеттер ретінде қалыптасады. Тәрбиеші осындай жағдаяттарды әдейі ұйымдастырып, баланың белсенді қатысуын қамтамасыз етуі қажет. Әлеуметтік өзара әрекет барысында бала эмоциясын басқаруды, өз сезімін сөзбен жеткізуді үйренеді. Бұл да функционалдық сауаттылықтың ажырамас бөлігі болып табылады. Баланың өзіндік пікірінің болуы және оны мәдени түрде жеткізе алуы болашақта тұлғалық дербестіктің негізін қалайды. Тәрбиеші балалар арасындағы қарым-қатынасты бақылап қана қоймай, қажет жағдайда бағыттап, түсіндіріп, үлгі көрсету арқылы тәрбиелік ықпал етеді. Мұндай жүйелі жұмыс нәтижесінде бала қоғамда өзін сенімді ұстай алатын тұлға ретінде қалыптаса бастайды. Сондықтан мектепке дейінгі кезеңде әлеуметтік функционалдық сауаттылықты дамыту кешенді түрде жүргізілуі тиіс.

Функционалдық сауаттылықтың тағы бір маңызды қыры баланың танымдық белсенділігін дамыту арқылы көрініс табады. Мектепке дейінгі жаста бала табиғатынан зерттеуге, бақылауға және сұрақ қоюға бейім келеді, ал осы қасиеттерді қолдау функционалдық сауаттылықтың негізін қалайды. Танымдық әрекет барысында бала себеп-салдарлық байланыстарды түсінуге, қарапайым қорытындылар жасауға үйренеді. Тәрбиеші баланың бұл қызығушылығын шектемей, керісінше бағыттап, дамытатын орта құруы қажет. Күнделікті өмірмен байланысты тапсырмалар баланың алған білімін нақты жағдайда қолдануына мүмкіндік береді. Мысалы, табиғатты бақылау, тұрмыстық заттарды салыстыру, қарапайым тәжірибелер жасау баланың ойлау қабілетін дамытады. Функционалдық сауаттылық тұрғысынан мұндай әрекеттер баланың білімді механикалық түрде емес, саналы

түрде меңгеруіне ықпал етеді. Баланың сұрақтарына жауап беру барысында тәрбиеші дайын ақпаратты ұсынумен шектелмей, баланы өздігінен ойлануға жетелеуі тиіс. Бұл әдіс баланың дербес ойлауын қалыптастырады. Танымдық белсенділік пен функционалдық сауаттылық өзара тығыз байланысты, себебі ойлай алатын бала ғана алған білімін өмірде тиімді пайдалана алады. Тәрбиеші әрбір оқу сәтін баланың тәжірибесімен байланыстыра отырып, оның маңызын түсіндіруі қажет. Осындай тәсіл арқылы бала білімнің өмірмен байланысын ерте жастан ұғынады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда ата-анамен ынтымақтастықтың маңызы да ерекше назар аударуды талап етеді. Баланың өмірінің үлкен бөлігі отбасында өтетіндіктен, балабақшада қалыптасқан дағдылар үй жағдайында бекітілмесе, олардың тиімділігі төмендеуі мүмкін. Тәрбиеші ата-аналарға функционалдық сауаттылықтың мәнін түсіндіріп, баламен күнделікті қарым-қатынаста қандай тәсілдерді қолдануға болатыны жөнінде бағыт-бағдар беруі тиіс. Отбасындағы қарапайым тұрмыстық әрекеттердің өзі баланың функционалдық сауаттылығын дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, дүкенге бірге бару, күн тәртібін жоспарлау, қарапайым шешімдер қабылдау барысында бала өмірлік тәжірибе жинақтайды. Ата-ананың балаға өздігінен әрекет етуге мүмкіндік беруі оның дербестігін арттырады. Тәрбиеші мен ата-ана арасындағы өзара сенім мен түсіністік баланың жан-жақты дамуына оң әсер етеді. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру бір реттік шара емес, ұзақ мерзімді және жүйелі жұмыс екені ата-аналарға жеткізілуі қажет. Бұл үдерісте баланың жетістігін мадақтау, қателігін түсіндіру арқылы түзету маңызды рөл атқарады. Отбасы мен балабақша арасындағы бірізді талаптар бала үшін түсінікті әрі қолайлы орта қалыптастырады. Нәтижесінде бала алған дағдыларын әртүрлі ортада еркін қолдана алатын деңгейге жетеді.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі жаста функционалдық сауаттылықты қалыптастыру баланың болашақтағы білім алу траекториясының берік іргетасын қалайды. Бұл үдеріс баланың танымдық, әлеуметтік, эмоционалдық және коммуникативтік дамуын біртұтас жүйе ретінде қарастыруды талап етеді. Тәрбиеші осы жүйенің негізгі ұйымдастырушысы ретінде баланың өмірлік дағдыларды меңгеруіне жағдай жасауы тиіс. Функционалдық сауаттылыққа бағытталған жұмыс баланың мектепке психологиялық және интеллектуалдық дайындығын арттырады. Ерте жастан өз ойын жеткізе алатын, қарапайым мәселелерді шеше білетін бала жаңа ортаға тез бейімделеді. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған педагогикалық тәжірибені жетілдіру заман талабы болып отыр. Бұл бағыттағы ғылыми-әдістемелік ізденістер тәрбиешінің кәсіби дамуына да ықпал етеді. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру арқылы қоғамға белсенді, жауапкершілігі жоғары, өмірлік жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдай алатын тұлға тәрбиелеу мүмкіндігі артады. Сондықтан балабақшадағы әрбір тәрбиелік және оқу әрекеті баланың болашақ өмірімен байланыста қарастырылуы тиіс. Осындай мақсатты жұмыс қана мектепке дейінгі білім берудің сапасын жаңа деңгейге көтере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Баймұрзаева Қ.Т. «Жасөспірімдікке дейінгі жаста баланың функционалдық сауаттылығын дамыту». – Алматы: Білім, 2020.
2. «Балалық шақ» типтік оқу бағдарламасы. – Астана: Атамұра, 2016.
3. Королева С.М. «Функциональная грамотность дошкольника: игра, познание, развитие». – М.: Национальное образование, 2021.
4. OECD (2012). «Assessment and Development of Early Childhood Functional Skills». In Starting Strong III: A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care. *OECD* Publishing.
5. Snow, C.E., & Van Hemel, S.B. (Eds.). (2008). Early Childhood Assessment: Why, What, and How. National Academies Press.

Журналдың құрылтайшысы және иесі:
«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығы.

Учредитель и собственник журнала:
Научно-методический центр «KEMENGER», относящийся к индивидуальному предпринимателю «BAYANDY».

Журнал 2023 жылдың желтоқсан айынан бастап жарық көруде.
Басылым айда 4 рет шығады.
Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және Қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитеті 2023 жылғы 27 қазандағы Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қоюы туралы куәлігі № KZ35VPY00080588 берілген.

Журнал издается с декабря 2023 года.
Периодичность выпуска — 4 раза в месяц.
Журнал выдан комитетом информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан № KZ35VPY00080588 о постановке на учет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания от 27 октября 2023 года.

Құрметті оқырмандар мен авторлар!
Журналда жарияланған материалдар редакцияның көзқарасын білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің анықтығына, сондай-ақ стилистикалық қателерге авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды. Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Уважаемые читатели и авторы!
Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистические
ошибки несут авторы. Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы.

Мекенжайы:
100012, Қарағанды қ.,
Н. Назарбаев даңғ., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Басуға 21.09.2026 ж. қол қойылды.

Пішім 60*90 1/8
ш.б.т. - 26. RISO басылым.
Таралымы - 50 дана.

«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығының полиграфиялық қызметтер бөлімінде басылып шығарылды.

Наш адрес:
100012, г. Караганда,
пр. Н. Назарбаева, 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Подписано в печать 21.09.2026 г.

Формат 60*90 1/8
усл.печ.л. - 26. Печать RISO.
Тираж - 50 экз.

Отпечатано в полиграфическом отделе НМЦ «KEMENGER» ИП «BAYANDY».

ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY

Ахмет Байтұрсынов

Ыбырай Алтынсарин

Мектептің жаны – мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектеп сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім.

Мен үшін жақсы мұғалім бәрінен де артық, өйткені мұғалім — мектептің жүрегі.

Жай мұғалім хабарлайды,

Жақсы мұғалім түсіндіреді,

Керемет мұғалім көрсетеді.

Ұлы мұғалім шабыттандырады.

QR-кодты сканерлеу арқылы бізбен тікелей байланысқа шыға аласыз.
Вы можете связаться с нами напрямую, отсканировав QR-код.